

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมคุณภาพชีวิตประชากรแฝงกลุ่มผู้ใช้แรงงานก่อสร้างในเขตกรุงเทพมหานคร” ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร แนวความคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยจัดทำเป็นกรอบทฤษฎีและแนวทางในการศึกษา ซึ่งมีรายละเอียดต่าง ๆ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต
2. แนวคิดและข้อมูลเกี่ยวกับประชากรแฝง
3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการย้ายถิ่นของแรงงาน
4. แนวคิดเกี่ยวกับงานก่อสร้าง
5. การวิจัยอนาคตด้วยเทคนิค Ethnographic Delphi Futures Research (EDFR)
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต

แนวความคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตอาจกล่าวได้ว่า เกิดขึ้นมาพร้อมกับการเกิดของมวลมนุษยชาติในโลก โดยพิจารณาจากวิวัฒนาการของวิถีชีวิตมนุษย์ที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งแสดงถึงความต้องการชีวิตที่ดี สามารถดำรงอยู่ในสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาได้ต่อไป โดยมีหลักฐานแน่นอนว่ามีการกล่าวถึงการมีชีวิตที่ดีของประชากรตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ ซึ่งนักปราชญ์ผู้มีชื่อเสียงของชาวกรีกที่สำคัญ ได้แก่ โซเครตีส (Socrates) เพลโต (Plato) และ อริสโตเติล (Aristotle) ได้กล่าวถึงลักษณะของการมีชีวิตที่ดีของประชากรไว้ดังนี้

คุณภาพชีวิตที่ดีเป็นเป้าหมายหลักในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในทุกกลุ่มอายุเป็นเรื่องสำคัญในการดำเนินชีวิตเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนปรารถนา รวมทั้งยังเป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนาประชากรของประเทศต่าง ๆ ในปัจจุบัน โดยเชื่อในแนวคิดที่ว่า ถ้าบุคคลมีคุณภาพชีวิตที่ดี การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ก็จะทำให้ดีและรวดเร็วขึ้น คุณภาพชีวิตเป็นคำที่ใช้ในเชิงเปรียบเทียบ ซึ่งจะเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา สถานที่ และการรับรู้ของแต่ละบุคคลซึ่งมีประสบการณ์ อาชีพ ความสนใจ การศึกษา และประเพณีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน (จริยวัตร คมพยัคฆ์, 2535, หน้า 32-37)

Wegner (1984) ได้เสนอแนวคิดคุณภาพชีวิตออกมาในรายละเอียด 3 มิติ คือ ความสามารถในการกระทำ การรับรู้ และอาการต่าง ๆ ซึ่งแตกออกเป็น 9 เรื่องย่อย คือ การกิจประจำวัน การปฏิบัติกิจกรรมทางสังคม การใช้สติปัญญา อารมณ์และความรู้สึก สถานภาพทางเศรษฐกิจ

สถานภาพทางด้านสุขภาพ ความเป็นอยู่ที่ดี ความพึงพอใจในชีวิต และโรคภัยต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม หากจะวิเคราะห์คุณภาพชีวิตให้ลึกลงไปคงเป็นประโยชน์หากมองแนวคิดทางเรื่องสุขภาพโดยมองใน 2 มิติ คือ เชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

ความหมายของคุณภาพชีวิต

แนวคิดเรื่องชีวิตที่ดีหรือความเป็นอยู่ที่ดี (Well-being) หมายถึง สิ่งที่ดีที่ทุกคนควรมีเหมือน ๆ กัน (The Common Good) อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ดีที่จะมีเหมือนกันได้มีเพียงส่วนที่เป็นเรื่องทางกายภาพเท่านั้น สำหรับในเรื่องวัฒนธรรมหรือจิตวิญญาณแต่ละสังคมย่อมมีภาพของสิ่งที่ดีแตกต่างกันออกไป (อมรา พงศาพิชญ์, 2546, หน้า 39)

คุณภาพชีวิต (Quality of Life) หมายถึง การมีสุขภาพกาย สุขภาพใจ มีการประกอบอาชีพที่มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิต มีที่อยู่อาศัยถูกลักษณะ มีครอบครัวและสังคมที่ดี มีโอกาสเท่าเทียมในการศึกษาและการใช้บริการของรัฐ มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และมีเสรีภาพ (สุชุม กำเหนิดรัตน์, 2545, หน้า 16)

จริยวัตร คมพยัคฆ์ (2535, หน้า 34) กล่าวว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง ความพึงพอใจในชีวิต ความรู้สึกมีคุณค่าต่อตนเอง ภาวะสุขภาพ ความสุข การปรับตัว ชีวิตที่มีคุณค่าและชีวิตที่มีความหมาย

อำภพร พัววิไล และกันยา นภาพงษ์ (2543, หน้า 218-233) ให้ความหมายว่า คุณภาพชีวิตเป็นภาวะที่บุคคลรู้สึก/รับรู้/มีประสบการณ์ว่าองค์ประกอบที่จำเป็นต่อชีวิตของตนมีอยู่และอยู่ในระดับที่ตนเองพึงพอใจ

Burkhardt (1985, pp. 11-16) ให้ความหมายคุณภาพชีวิตว่าเป็นการที่บุคคลรับรู้คุณภาพในชีวิตตนเองว่าดี มีความพึงพอใจในชีวิต แต่ละบุคคลมีภาวะสุขภาพกายและด้านวัตถุ (Physical and Material Well-Being) ในระดับดี ความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลอื่น และความสามารถที่จะมีปฏิสัมพันธ์ในสังคม/ชุมชน/สังคมในกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งแต่ละบุคคลมีการพัฒนาตนเอง การทำให้บรรลุผลและการหาเวลาพักผ่อน

Ferrans and Powers (1985, p. 15) กล่าวว่า คุณภาพชีวิตเป็นความรู้สึกเป็นปกติสุข (Sense of Well-Being) ซึ่งเป็นผลมาจากความรู้สึกพึงพอใจในชีวิตแต่ละด้านที่มีความสำคัญต่อบุคคลนั้น ๆ

Hanucharurnkul (1988, p. 10) กล่าวว่า คุณภาพชีวิตหมายถึง การรับรู้ ความผาสุก (Well-Being) ความสุข (Happiness) ความพึงพอใจในชีวิต (Life Satisfaction) แม้ในขณะที่บุคคลอยู่ในภาวะเจ็บป่วยและได้รับผลกระทบจากการรักษา

Meeberg (1993, p. 34) กล่าวว่า คุณภาพชีวิตหมายถึง ความรู้สึกพึงพอใจในชีวิต โดยทั่วไป การประเมินสภาวะจิตใจของบุคคล ด้านความพึงพอใจในชีวิตอื่น ๆ ภาวะทางกาย จิต สังคม และอารมณ์ที่บุคคลตัดสินใจในสภาวะที่ยอมรับได้ และการประเมิน โดยบุคคลอื่นว่าบุคคลมีสภาวะในการดำรงชีวิตเหมาะสมและชีวิตไม่ถูกคุกคาม

โดยสรุป คุณภาพชีวิต หมายถึง ความพอใจต่อชีวิตของตนเอง โดยมีชีวิตที่เป็นสุข มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ อยู่ในครอบครัวที่อบอุ่น มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจมีชีวิตอยู่ในสังคม และสภาพแวดล้อมที่ดี มีการพักผ่อนหย่อนใจที่เพียงพอ มีความพร้อมและสามารถที่จะดำรงสถานภาพทางเศรษฐกิจ และสังคม ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและค่านิยมทางสังคม สามารถแก้ปัญหาของตนเองได้ และสามารถดำเนินวิธีการที่ชอบธรรมเพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ตนพึงประสงค์ ภายใต้อำนาจและทรัพยากรที่มีอยู่

ความสำคัญของคุณภาพชีวิต

คุณภาพชีวิตเป็นกลไกทางสังคมที่มนุษย์กำหนดขึ้น เพื่อใช้เป็นเกณฑ์หรือมาตรฐานที่จะส่งผลให้มนุษย์สามารถพัฒนาตนเองไปสู่เป้าหมายที่พึงปรารถนา ดังนั้น คุณภาพชีวิตจึงมีความสำคัญทั้งต่อบุคคลและสังคม บุคคลที่มีคุณภาพชีวิตที่ดี ย่อมมีความสามารถในการปรับปรุงตนเองในการดำเนินชีวิต สังคม ให้เกิดคุณค่าหรือประโยชน์สูงสุดในทุก ๆ ด้าน ดังนั้น แผนพัฒนาประเทศโดยองค์รวม จึงมีวัตถุประสงค์สำคัญในการที่จะปรับปรุงพัฒนาประชากรที่ด้อยคุณภาพให้มีคุณภาพชีวิตที่สูงขึ้น จนถึงระดับมาตรฐานที่เหมาะสมของแต่ละสังคม ทั้งนี้เพื่อช่วยให้บุคคลและสังคมเกิดความเจริญก้าวหน้าบนพื้นฐานของระบบคุณภาพชีวิตที่ดีตลอดไป

นิสาร์ตน์ ศิลปะเดช (2540, หน้า 66-67) กล่าวว่า คุณภาพชีวิตมีความสำคัญทั้งต่อบุคคลและสังคมอย่างยิ่ง โดยผู้มีคุณภาพชีวิตจะช่วยให้ตนเองและสังคมมีลักษณะ ดังนี้

1. ดำรงชีวิตในแนวทางที่ดี ใช้วิธีอันชอบธรรมในการสนองความต้องการในด้านต่าง ๆ ของตนที่ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น
2. สร้างสรรค์พัฒนา คิดปรับปรุงตนเอง สังคม สิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นอยู่เสมอ ใช้ภูมิปัญญาเหตุผล และวิธีการแห่งสันติในการแก้ปัญหาต่าง ๆ
3. ยอมรับในคุณค่า และความสำคัญของตนเอง ผู้อื่น สังคม และสิ่งแวดล้อม ทำให้การอยู่ร่วมกันในสังคมจึงไม่มีปัญหาและความขัดแย้ง
4. เป็นพื้นฐานของครอบครัว และสังคมที่สงบสุข มีความเจริญก้าวหน้า มีเสถียรภาพปลอดภัย เป็นปึกแผ่นมั่นคง และเป็นระเบียบเรียบร้อย

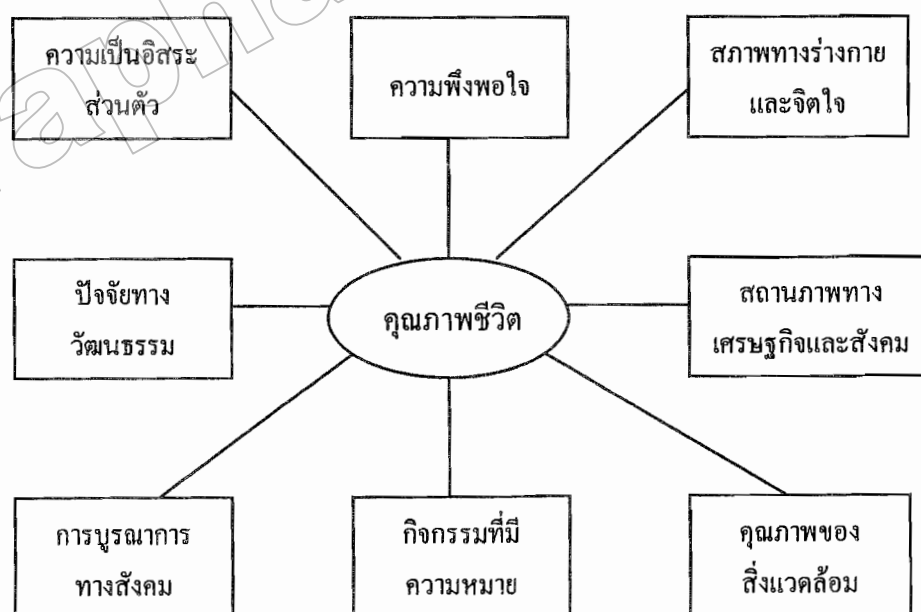
องค์ประกอบของคุณภาพชีวิตระดับบุคคล

United Nations Educational Scientific and Cultural Organization [UNESCO] (1981 อ้างถึงใน Kondo, 1985, p. 66) ได้เสนอว่า องค์ประกอบของคุณภาพชีวิตควรมี 7 ด้าน คือ 1) ด้านอาหาร 2) ด้านสุขภาพอนามัย 3) ด้านการศึกษา 4) ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร 5) ด้านที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐาน 6) ด้านการมีงานทำ 7) ด้านค่านิยม ศาสนา จริยธรรม กฎหมาย และปัจจัยทางด้านจิตวิทยา

ได้เสนอความคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตไว้ว่า ควรประกอบด้วย องค์ประกอบ 3 ด้าน คือ

1. มาตรฐานความเป็นอยู่ทางด้านร่างกาย ประกอบด้วย อาหารหรือโภชนาการ สุขภาพ ที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อม สิ่งอำนวยความสะดวก ฯลฯ
2. จิตใจหรืออารมณ์ ประกอบด้วย ความรักหรือความเป็นเพื่อน การแต่งงานหรือการมีบุตร ครอบครัว นันทนาการหรือการใช้เวลาว่าง การศึกษา ความพึงพอใจในงาน ความมั่นคง สถานภาพ ฯลฯ
3. จิตวิญญาณ หมายถึง ความเป็นอิสระจากความเชื่อ ความมีอิสระต่อการปฏิบัติตามความเชื่อ ฯลฯ

Hughes (1990, pp. 197-200) นำเสนอแบบจำลองแนวความคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังแสดงในภาพที่ 2

ภาพที่ 2 แบบจำลองแนวความคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของ Hughes (1990, p. 198)

Hughes (1990, pp. 197-200) ได้ให้ตัวอย่างของการให้นิยามปฏิบัติของแต่ละปัจจัยไว้ดังต่อไปนี้

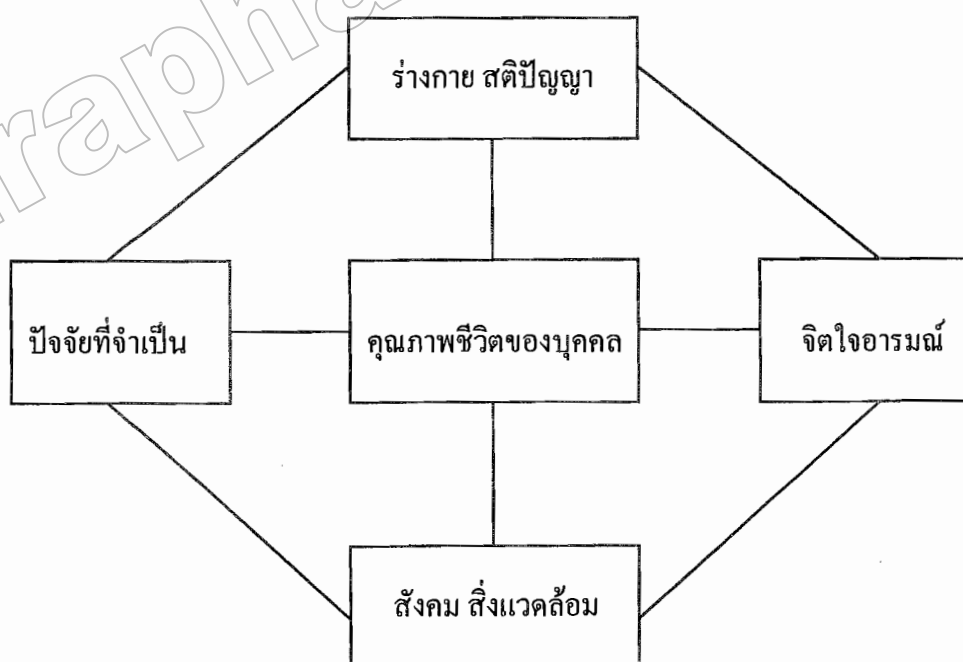
1. ความเป็นอิสระส่วนตัว คือ ทางเลือก การตัดสินใจ การควบคุม และความเป็นส่วนตัว
2. ปัจจัยทางวัฒนธรรม คือ อายุ เพศ ชนชั้น เชื้อชาติ และศาสนา
3. การบูรณาการทางสังคม คือ เครือข่ายทางสังคม (ซึ่งประกอบไปด้วย การติดต่อกับครอบครัว การติดต่อทางสังคม การติดต่อในแง่สนับสนุน) บทบาททางสังคม (ซึ่งประกอบไปด้วย การรักษาบทบาทเดิม การรับเอาบทบาทใหม่) สิทธิและความรับผิดชอบทางสังคม (ซึ่งได้แก่ การใช้สิทธิและความรับผิดชอบในฐานะพลเมือง การมีส่วนร่วมในชุมชน)
4. กิจกรรมที่มีความหมาย คือ กิจกรรมประจำวัน การค้นหาการงาน ความสนใจ
5. คุณภาพของสิ่งแวดล้อม คือ ความอบอุ่น ความสบาย ความมั่นคงพื้นที่ในแง่ส่วนบุคคล การตกแต่ง เครื่องอำนวยความสะดวก ความเป็นปกติ และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ
6. สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม คือ รายได้ อาชีพในอดีต การเป็นเจ้าของสิ่งของบ้านที่อยู่อาศัย มาตรฐานการครองชีพ โภชนาการ
7. สภาพทางร่างกายและจิตใจ คือ สุขภาพทางกาย ความทุพพลภาพ ความสามารถตามหน้าที่ การต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น
8. ความพึงพอใจ ได้แก่ ความพึงพอใจในชีวิต ความสมดุลในความรู้สึก สุขภาพทางจิตวิทยา การมองภาพตนเองในทางบวก ความคิดเกี่ยวกับการบริโภค

รณรุทธิ์ บุตรแสนคม (2540) ได้จำแนกองค์ประกอบของคุณภาพชีวิต ออกเป็น 5 ด้านดังนี้

1. ด้านที่อยู่อาศัย ได้แก่ ลักษณะที่อยู่อาศัยที่ประกอบไปด้วยการก่อสร้างด้วยวัสดุที่แข็งแรง มีพื้นที่เรียบ หลังคาป้องกันแดดและฝนได้ มีความปลอดภัย มีน้ำบริโภคอย่างเพียงพอ มีห้องเป็นสัดส่วน และเพียงพอต่อการทำกิจกรรมต่าง ๆ
2. ด้านสังคม ได้แก่ ลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ความสัมพันธ์ในครอบครัว ซึ่งประกอบด้วยการช่วยเหลือ เอาใจใส่ซึ่งกันและกัน การแสดงความรู้สึกร่วมด้วยเมื่อสมาชิกในครอบครัวได้รับความทุกข์หรือความสุข
3. ด้านสุขภาพอนามัย ได้แก่ การมีสุขภาพที่ดี ทั้งทางร่างกายและจิตใจ
4. ด้านนันทนาการ ได้แก่ กิจกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างครอบครัวและชุมชน ได้แก่ การดูโทรทัศน์ การฟังเพลง การออกกำลังกาย หรือออกไปเที่ยวนอกบ้าน เป็นต้น
5. ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง ได้แก่ ความรู้สึกยอมรับคุณค่าหรือภาพพจน์ของตนเอง ความเชื่อและมั่นใจว่าตนมีคุณค่า และมีความสำคัญต่อลูกหลานและสังคม

นิสาร์ตัน ศิลปเดช (2540, หน้า 85-86) สรุปองค์ประกอบที่จะทำให้บุคคลมีคุณภาพชีวิตที่ดี หรือมีลักษณะของชีวิตที่มีความสุข ความสมบูรณ์ และพึงพอใจในการมีชีวิตได้อย่างแท้จริง ต้องประกอบด้วยปัจจัยพื้นฐาน คือ

1. ความสมบูรณ์ด้านร่างกายและสติปัญญา หมายถึง ความปกติของร่างกายและสติปัญญา ได้แก่ การมีอวัยวะครบถ้วน มีสุขภาพอนามัยแข็งแรง มีพลังกำลังที่สามารถทำกิจกรรมงานได้ มีสติปัญญาสามารถศึกษาเล่าเรียนคิดไตร่ตรองแก้ปัญหา
 2. ความสมบูรณ์ด้านจิตใจและอารมณ์ หมายถึง การเป็นผู้มีจิตใจดี อารมณ์แจ่มใสมั่นคง มองโลกในแง่ดี มีคุณธรรม ช่วยเหลือผู้อื่น มีความสุขและความสงบในการดำรงชีวิต
 3. ความสมบูรณ์ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การเป็นคนที่ยอมรับจากสังคม มีมนุษยสัมพันธ์ สามารถปรับตัว ยอมรับความสามารถและความสำคัญของผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม เข้ากันได้ดีกับสังคมและสิ่งแวดล้อมของตน
 4. ความสมบูรณ์ด้านปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีพ หมายถึง ความสามารถที่จะจัดหาสิ่งจำเป็นต่าง ๆ ที่ช่วยให้ชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างดีตามฐานะของตนเอง ปัจจัยจำเป็นเหล่านี้ ได้แก่ ปัจจัยสี่ ซึ่งมี อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ การศึกษา การพักผ่อน ฯลฯ ซึ่งบุคคลจำเป็นต้องหาจัดหรือจัดให้มีขึ้นตามความจำเป็น
- จะเห็นได้ว่า องค์ประกอบทั้ง 4 ประการดังกล่าว ล้วนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และเป็นพื้นฐานที่ส่งผลต่อเนื่องถึงกัน นำไปสู่คุณภาพชีวิตของบุคคล ดังแสดงในภาพที่ 3 ดังนี้

ภาพที่ 3 องค์ประกอบของคุณภาพชีวิตในระดับบุคคล (นิสาร์ตัน ศิลปเดช, 2540, หน้า 86)

สุวัฒน์ มหัตนิรันดร์กุล, ปรีทรรศ ศิลปะกิจ และวนิดา พุ่มไพศาลชัย (2547) ได้แปลแบบวัดคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลก ฉบับภาษาอังกฤษ (WHO: Quality of Life [QOL]-BREF) เป็นฉบับภาษาไทย โดยกล่าวถึงองค์ประกอบของคุณภาพชีวิต 4 ด้าน ดังนี้

1. ด้านร่างกาย (Physical Domain) คือการรับรู้สภาพทางด้านร่างกายของบุคคลซึ่งมีผลต่อชีวิตประจำวัน เช่น การรับรู้สภาพความสมบูรณ์แข็งแรงของร่างกาย การรับรู้ถึงความรู้สึกสบายไม่มีความเจ็บปวด การรับรู้ถึงความสามารถที่จะจัดการกับความเจ็บปวดทางร่างกายได้ การรับรู้ถึงผลกำลังในการดำเนินชีวิตประจำวัน การรับรู้ถึงความเป็นอิสระที่ไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่น การรับรู้ถึงความสามารถในการเคลื่อนไหวของตน การรับรู้ถึงความสามารถในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันของตน การรับรู้ถึงความสามารถในการทำงาน การรับรู้ว่าคุณไม่จำเป็นต้องพึ่งพายาต่าง ๆ หรือการรักษาทางการแพทย์อื่น ๆ เป็นต้น

2. ด้านจิตใจ (Psychological Domain) คือ การรับรู้สภาพทางจิตใจของตนเอง เช่น การรับรู้ความรู้สึกทางบวกที่บุคคลมีต่อตนเอง การรับรู้ภาพลักษณ์ของตนเอง การรับรู้ถึงความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง การรับรู้ถึงความมั่นใจในตนเอง การรับรู้ถึงความคิด ความจำ สมาธิ การตัดสินใจ และความสามารถในการเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ ของตน การรับรู้ถึงความสามารถในการจัดการกับความเศร้า หรือกังวล การรับรู้เกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ ของตนที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต เช่น การรับรู้ถึงความเชื่อด้านวิญญาณ ศาสนา การให้ความหมายของชีวิต และความเชื่ออื่น ๆ ที่มีผลในทางที่ดีต่อการดำเนินชีวิต มีผลต่อการเอาชนะอุปสรรค เป็นต้น

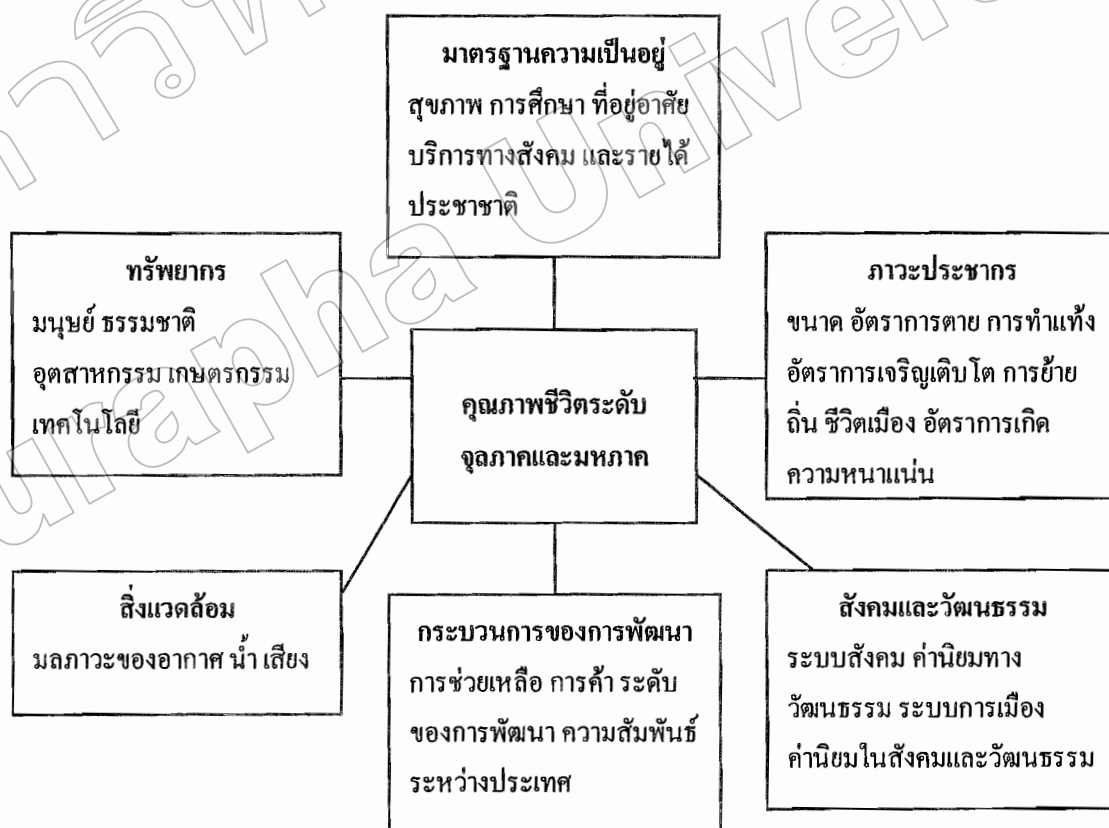
3. ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationships) คือ การรับรู้เรื่องความสัมพันธ์ของตนกับบุคคลอื่น การรับรู้ถึงการที่ได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลอื่นในสังคม การรับรู้ว่าคุณเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือบุคคลอื่นในสังคมด้วย รวมทั้งการรับรู้ในเรื่องอารมณ์ทางเพศหรือการมีเพศสัมพันธ์

4. ด้านสิ่งแวดล้อม (Environment) คือ การรับรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต เช่น การรับรู้ว่าคุณมีชีวิตอยู่อย่างอิสระ ไม่ถูกกักขัง มีความปลอดภัยและมั่นคงในชีวิต การรับรู้ว่าคุณได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่ดี ปราศจากมลพิษต่าง ๆ การคมนาคมสะดวก มีแหล่งประโยชน์ด้านการเงิน สถานบริการทางสุขภาพและสังคมสงเคราะห์ การรับรู้ว่าคุณมีโอกาสที่จะได้รับข่าวสารหรือฝึกฝนทักษะต่าง ๆ การรับรู้ว่าคุณมีกิจกรรมสันทนาการ และมีกิจกรรมในเวลาว่าง เป็นต้น

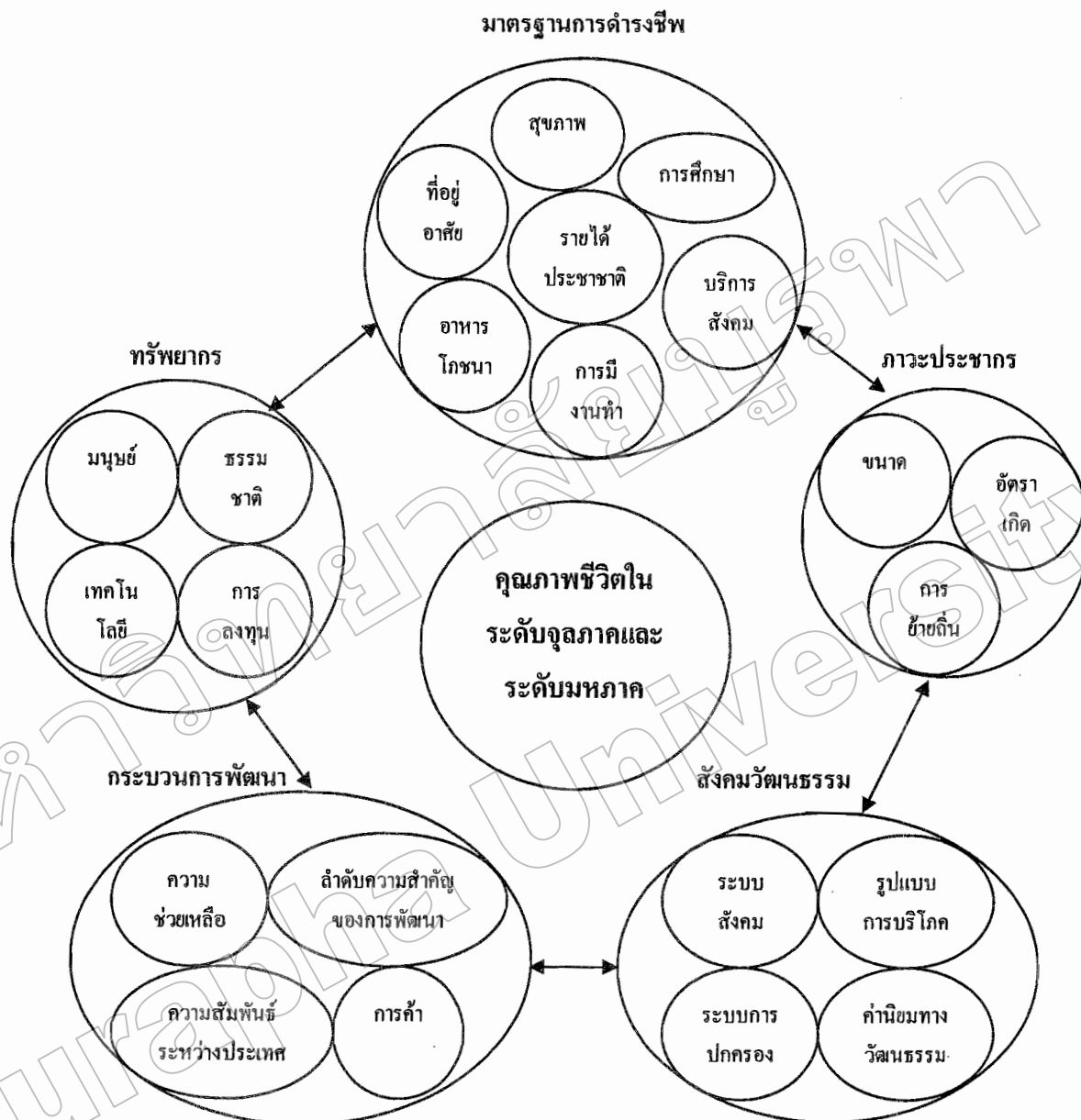
จากองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตที่ใช้ในงานวิจัยฉบับนี้ ซึ่งสามารถครอบคลุมทุกประเด็นของคุณภาพชีวิตของประชากรแฝงในเขตกรุงเทพมหานคร โดยประกอบไปด้วย 4 ด้าน ได้แก่ สุขภาพทางกาย จิตใจ สัมพันธภาพทางสังคม และสิ่งแวดล้อม

องค์ประกอบคุณภาพชีวิตในระดับสังคม

Chandra and Sharma (2001) ผู้เชี่ยวชาญประจำ UNESCO ภาคพื้นเอเชียและแปซิฟิก เป็นผู้ที่ได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตไว้อย่างละเอียดชัดเจน ซึ่งครอบคลุมทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว (ระดับจุลภาค) และในระดับสังคม และประเทศ (ระดับมหภาค) โดย Chandra ได้นำเสนอองค์ประกอบที่สัมพันธ์กับคุณภาพชีวิต 6 องค์ประกอบ ส่วน Sharma เสนอไว้ 5 องค์ประกอบ ทั้งสองได้เสนอแผนภูมิแสดงความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตไว้เพื่อชี้ให้เห็นว่า คุณภาพชีวิตของคนในสังคมจะต้องประกอบด้วยปัจจัยด้านใดบ้าง และในแต่ละองค์ประกอบเหล่านั้นยังมีองค์ประกอบย่อยๆ รวมกันอยู่อีกมากมาย ซึ่งสามารถพิจารณาเปรียบเทียบได้จากแผนภูมิองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตที่นำเสนอโดย Chandra (ดังแสดงในภาพที่ 4) และ Sharma (ดังแสดงในภาพที่ 5) ซึ่งได้นำมาแสดงไว้ ณ ที่นี้ เพื่อให้สามารถทำความเข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ภาพที่ 4 ภาพแสดงองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตตามแนวคิดของ Chandra (Chandra & Sharma, 2001, p. 87)

ภาพที่ 5 ภาพแสดงวงจรสัมพันธ์องค์ประกอบของคุณภาพชีวิตตามแนวคิดของ Sharma (Chandra & Sharma, 2001, p. 5)

จากภาพที่ 5 ตามแนวคิดของ Chandra and Sharma (2001, p. 5) คุณภาพชีวิตของสังคม ซึ่งมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมนั้น ประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 5 ประการ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันเป็นลูกโซ่ ดังนี้

1. มาตรฐานการดำรงชีพ (Standard of Living) หมายถึง ระดับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในสังคม ซึ่งแต่ละสังคมจะมีระดับหรือมาตรฐานที่แตกต่างกัน และสามารถพิจารณาได้จาก

องค์ประกอบย่อย ๆ อีกหลายประการ คือ รายได้ สุขภาพ อนามัย อาหารและโภชนาการ ระดับการศึกษา ที่อยู่อาศัย บริการหรือและสวัสดิการสังคม

2. ภาวะประชากร (Population Situation) หมายถึง ขนาดหรือจำนวนประชากร โครงสร้าง การกระจายตัว ความหนาแน่น คุณลักษณะ ตลอดจนสถานภาพของประชากรในสังคม เป็นองค์ประกอบด้านหนึ่งซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อสถานะความเป็นอยู่หรือลักษณะการดำรงชีวิตของประชากรในแต่ละสังคม การเปลี่ยนแปลงประชากรมักมีสาเหตุมาจากการเกิด การตาย การย้ายถิ่น การเพิ่มหรือการเติบโตของประชากร และการเปลี่ยนสถานภาพของบุคคล

3. ระบบสังคมและวัฒนธรรม (Social-Cultural System) ซึ่งหมายถึง ระบบสำคัญ ๆ ที่มีอยู่ในสังคม และเป็นส่วนสำคัญในการกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ สิทธิหน้าที่ แนวปฏิบัติ ตลอดจนความคิดความเชื่อของประชากร ทำให้รูปแบบการดำเนินชีวิตของประชากรมีลักษณะของคุณภาพชีวิตที่ดีด้วยระบบต่าง ๆ เหล่านี้ ได้แก่ ระบบการปกครอง ระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคม ระบบค่านิยม ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนเป็นอย่างมาก

4. กระบวนการพัฒนา (Development Process) หมายถึง ขั้นตอนและวิธีการต่าง ๆ ที่รัฐใช้สร้างความกินดีอยู่ดีให้กับประชากร ซึ่งโดยทั่วไปจะต้องมีการพัฒนาทั้งด้านตัวประชากรมนุษย์ของสังคม ควบคู่ไปกับการพัฒนาปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญทางด้านวัตถุ จึงจะทำให้การพัฒนาประเทศบังเกิดผลสำเร็จได้ กระบวนการพัฒนาที่ดีดังกล่าวจึงต้องประกอบด้วยการจัดลำดับความสำคัญของสิ่งต่าง ๆ ที่ต้องพัฒนา ซึ่งแน่นอนที่สุดจะต้องเริ่มที่การพัฒนาคุณภาพและประสิทธิภาพของบุคคล อันได้แก่ การพัฒนาการศึกษาและสุขภาพอนามัย ส่วนการพัฒนาทางวัตถุนั้นคงต้องดำเนินการหลายด้าน เป็นต้นว่า การพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรมและเทคโนโลยี การพัฒนาการค้า และการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพื่อส่งเสริมการค้า ความเข้าใจที่ดีระหว่างกัน และก่อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

5. ทรัพยากร (Resources) เป็นสิ่งที่มีคุณค่าหรือมีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ และทำให้นมนุษย์มีความสุขสมบูรณ์และสะดวกสบายมากขึ้น ทรัพยากรที่จะช่วยเสริมสร้างคุณภาพการดำรงชีวิตให้อยู่ในระดับสูงหรือต่ำ ประกอบด้วย ทรัพยากรบุคคล หรือทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ อาหาร แร่ธาตุ ป่าไม้ ที่ดิน แหล่งน้ำ สัตว์ป่า ฯลฯ และทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น อันได้แก่ ผลผลิตในด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม เงินทุน และเทคโนโลยีต่าง ๆ สังคมที่มีทรัพยากรมาก ย่อมมีโอกาสนในการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตได้มากกว่า ส่วนสังคมที่ขาดแคลนทรัพยากรต่าง ๆ ประชากรก็มักจะขาดคุณภาพชีวิตด้วย

สำหรับองค์ประกอบด้านสิ่งแวดล้อม (Environment Factor) ซึ่ง Chandra (Chandra & Sharma, 2001, p. 9) นำเสนอไว้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกด้านหนึ่งนั้น จะหมายถึง

สิ่งที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิต ตลอดจนสิ่งที่เป็นความเจริญก้าวหน้า และสิ่งที่เป็นความเสื่อมโทรมหรือมลภาวะ สังคมที่มีสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดี ย่อมทำให้ผู้อยู่อาศัยมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี และในทำนองเดียวกัน สังคมที่มีสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ดี ย่อมทำให้บุคคลและสังคมเกิดความเจริญก้าวหน้าและมีคุณภาพชีวิตที่ดีเช่นกัน

โดยสรุปแล้ว องค์ประกอบที่จะช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของบุคคลและสังคมให้อยู่ในระดับดี-เลว อย่างไร มีอยู่มากมาย แต่ในระดับสังคมนั้นย่อมจะมีความกว้างขวางและซับซ้อนขององค์ประกอบต่าง ๆ มากขึ้น ซึ่งองค์ประกอบเหล่านั้นล้วนมีอิทธิพลหรือเป็นตัวกำหนดคุณภาพชีวิตในระดับบุคคลด้วย

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต

Social Science Research Council (1984, p. 84) แห่งประเทศอังกฤษ ได้ทำการสำรวจเกี่ยวกับการรับรู้ในเรื่องคุณภาพชีวิตของคนอังกฤษระหว่างปี ค.ศ. 1971-1975 ซึ่งผลการสำรวจพบว่า ความหมายของคุณภาพชีวิตได้รับการตอบแบบสำรวจ มีความหมายเกี่ยวข้องกับปัจจัยต่าง ๆ มากน้อยตามลำดับรวม 20 ประการ ดังต่อไปนี้

1. ชีวิตครอบครัว (Family and Home Life)
2. ความพอใจทั่วไป (General Contentment)
3. เงินและค่าของเงิน (Money and Price)
4. มาตรฐานการครองชีพ (Living Stand)
5. ค่านิยมของสังคม (Social Values)
6. ความเชื่อส่วนบุคคลและศาสนา (Personal Beliefs and Religion)
7. สัมพันธภาพทางสังคม (Social Relationship)
8. ที่อยู่อาศัย (Housing)
9. สุขภาพ (Health)
10. งานที่ทำ (Working)
11. เสรีภาพในทุก ๆ ด้าน (Freedom of All Kinds)
12. เวลาว่าง วันหยุดและการท่องเที่ยว (Leisure Holidays Travel)
13. สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ (Environment Nature)
14. การศึกษาและวัฒนธรรม (Education and Culture)
15. ผู้บริโภคสินค้าและความฟุ่มเฟือย (Consumer Good Luxuries)
16. ความกดดันในชีวิต (Pressures of Life)
17. ความวิตกกังวลและสุขภาพจิต (Worries, Cares, Mental Health)

18. ข้อความที่ทำลายความรู้สึก (Negative Statements)
19. ข้อความที่สร้างสรรค์ (Altruistic Statements)
20. ความเท่าเทียมกันและความยุติธรรม (Equality and Justice)

Allen (1987, p. 65) ได้สรุปปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการวัดคุณภาพชีวิต โดยจัดกลุ่มภายใต้หัวข้อใหญ่ ได้แก่

1. เศรษฐกิจ
2. สังคม และการเมือง
3. สภาพแวดล้อม

และได้ลำดับปัจจัยที่สำคัญต่อคุณภาพชีวิต 10 อันดับแรกดังนี้ คือ

1. กระบวนการประชาธิปไตย
2. การมีส่วนร่วมในด้านสาธารณะ
3. สุขภาพ
4. โอกาสเลือกของชีวิต
5. ที่อยู่อาศัย
6. ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ
7. การศึกษา
8. การใช้ที่ดิน
9. ค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิต
10. โอกาสในเชิงเศรษฐกิจ

นิสาร์ตน์ ศิลปะเดช (2547, หน้า 23-31) สรุปว่า ปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตมีดังนี้ คือ

1. ปัจจัยด้านประชากร (Population Factor)
2. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ (Economic Factor)
3. ปัจจัยด้านการเมืองการปกครอง (Political Factor)
4. ปัจจัยด้านการศึกษา (Educational Factor)
5. ปัจจัยด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม (Resource and Environment Factor)
6. ปัจจัยด้านคุณธรรมจริยธรรม (Moral Factor)

วรวิทย์ หิรัญรักษ์ (2549, หน้า 65-92) กล่าวถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาจะต้องประกอบด้วย

1. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ (Economic Factors)

1.1 ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง วัตถุดิบที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต เช่น แร่ธาตุ น้ำมัน สัตว์ป่า ภูมิอากาศ แม่น้ำ สัตว์น้ำ ทะเล ฯลฯ

1.2 ทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพและคุณภาพ ซึ่งได้รับการศึกษา มีสุขภาพอนามัยแข็งแรง

1.3 ทูนมมี 2 ประเภท คือ

1.3.1 ทูนมทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) ได้แก่ สาธารณูปโภคต่างๆ เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ ปรียญณียและโทรเลข ถนน ทางรถไฟ ท่าเรือ ยานพาหนะที่ใช้ในการขนส่ง เครื่องจักร โรงงานอุตสาหกรรม

1.3.2 ทูนมทางสังคม (Social Capital) ได้แก่ การศึกษา อนามัย สาธารณสุข ที่อยู่อาศัย

1.4 ผู้ประกอบการ มีความสำคัญในการรวบรวมปัจจัยในการผลิตต่างๆ นามาผลิตและจัดการ มีความคิดริเริ่มผลิตสินค้าใหม่ๆ

1.5 เทคโนโลยี เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้แรงงาน ทูนม และปัจจัยการผลิตอื่นๆ

1.6 สิ่งอำนวยความสะดวกที่เป็นปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่น ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ ถนน

2. ปัจจัยที่มีใช้ปัจจัยทางเศรษฐกิจ (Non-Economic Factors) เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมหรือขัดขวางการพัฒนา ได้แก่

2.1 ค่านิยมและสถาบันทางสังคม เกี่ยวกับความเชื่อของสถาบันครอบครัวและสังคมที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ

2.2 ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นขนบธรรมเนียมหรือคำสอนที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อและการปฏิบัติของประชากร ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาเศรษฐกิจด้วย

2.3 ระบบการเมืองและการปกครอง มีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นหรือขัดขวางการพัฒนาเศรษฐกิจ

3. ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ (International Economic Relationship) ได้แก่

3.1 การค้าระหว่างประเทศ

3.2 การนำเข้าเงินทุนและความช่วยเหลือจากต่างประเทศ

3.3 การร่วมมือกันทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ

จากแนวคิดปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่กล่าวมาข้างต้น พบว่า แนวคิดของนักวิชาการแต่ละท่านมีความคล้ายคลึงกัน ซึ่งส่วนใหญ่กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของประชากรประกอบไปด้วย เศรษฐกิจ สุขภาพ สภาพแวดล้อม สังคม การศึกษา และการเมือง

การพัฒนาคุณภาพชีวิต

แนวคิดเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นเรื่องของระดับการมีชีวิตที่ดีมีความสุข ความพึงพอใจในชีวิตเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคลและเกี่ยวข้องกับ มาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีของสังคมโดยรวม (อมรา พงศาพิชญ์, 2546, หน้า 42)

การพัฒนาคุณภาพชีวิต หมายถึง การทำให้ความเป็นอยู่ของคนมีสภาพที่พอมีพอใช้ สำหรับสิ่งซึ่งเป็นความจำเป็นพื้นฐาน เช่น อาหาร ยา เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ทำให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างเหมาะสม ขณะเดียวกันมีความสุข ความสงบจากความพอดี และความเพียงพอในในสิ่งที่มีอยู่รอบตัว ความสุขที่สมบูรณ์ของมนุษย์ต้องควบคู่กันทั้งสุขภาพและจิตใจ (ปราณีต ถาวร, 2544, หน้า 65)

1. การเสริมสร้างสุขภาพกาย

ปัจจัยความสุขทางกาย จะมุ่งไปสู่วัตถุ ได้แก่ ปัจจัยสี่ เพื่อให้สุขภาพกายเป็นไปอย่างแข็งแรงและสมบูรณ์ ซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญของการมีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถสร้างเสริมสร้างสุขภาพกายได้โดยใช้หลัก 3 ป คือ ป้องกัน ปัดเป่า และปรับปรุง ดังนี้ (รัตนา อัดภูมิสุวรรณ, 2542, หน้า 40-41)

1.1 การป้องกันโรค กระทำได้โดยการเสริมสร้างความรัก 3 ประการ ได้แก่ ความรักในการกิน โดยกินอาหารที่มีประโยชน์ ความรักในการพักผ่อน นอนหลับพักผ่อนอย่างเพียงพอ และความรักในการดูแลสุขภาพกาย โดยหมั่นตรวจสอบดูแลรักษาสุขภาพกายอยู่เสมอ

1.2 ปัดเป่า โรคบางโรคไม่สามารถป้องกันได้ เช่น โรคที่มาจากพันธุกรรม จำเป็นจะต้องพยายามรักษาโรคนั้นให้ทุเลาบรรเทา การบำบัดโรคมีหลายวิธี เช่น การรู้จักใช้ยาให้ถูกต้อง และปลอดภัย การรู้จักรักษาและวิธีปฏิบัติตนที่ถูกต้องเมื่อเป็นโรคนั้น เป็นต้น

1.3 การปรับปรุง เป็นการส่งเสริมสุขภาพ เช่น การทำกายภาพบำบัด การออกกำลังกายที่พอเหมาะ เป็นต้น

2. การสร้างเสริมสุขภาพใจ

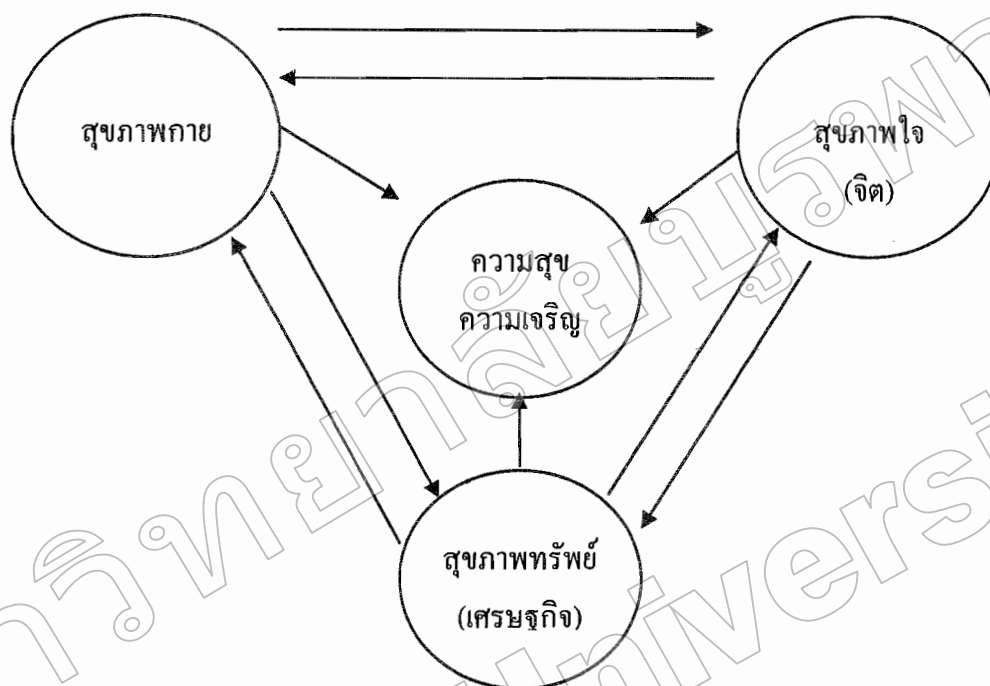
การสร้างเสริมสุขภาพใจสามารถทำได้ง่าย 3 ประการ ได้แก่ (ปราณีต ถาวร, 2544, หน้า 66)

2.1 สร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวให้อบอุ่น ด้วยการให้ทุกคนในครอบครัวช่วยกันทำงานตามสภาพและวัย มีการปรึกษาหรือแสดงความคิดเห็นร่วมกันตามวิถีประชาธิปไตย

2.2 มีสำนึกต่อส่วนรวม ร่วมสร้างสรรค์สังคม เริ่มตั้งแต่การรักษาความสะอาดภายในบ้านของตนเอง สนใจการจัดการขยะมูลฝอย หลังจากนั้นก็ขยายการช่วยสังคมในวงกว้างออกไป เช่น การรักษาป่าไม้ ดันน้ำลำธาร เป็นต้น

2.3 รู้จักมองโลกในแง่ดี มีคุณธรรมศานานำพาวิถีชีวิต เป็นคนรู้แพ้ รู้ชนะ รู้อภัย เอาใจใส่เข้ามาใส่ใจเรา ความขัดแย้งจะลดลงได้ ก่อให้เกิดความสามัคคีปรองดอง

นอกจากสุขภาพกายและสุขภาพใจดังที่กล่าวไปแล้ว ฌนลินพัฒน์ ฌรงคกุล (2541) ยังได้กล่าวถึงสุขภาพทรัพย์สิน (เศรษฐกิจ) โดยแสดงเป็นแผนภาพวงจรการพัฒนาคุณภาพชีวิต ดังนี้

ภาพที่ 6 วงจรการพัฒนาคุณภาพชีวิต (ฌนลินพัฒน์ ฌรงคกุล, 2541, หน้า 40)

จากภาพที่ 6 สามารถอธิบายได้ว่าการดำเนินชีวิตให้มีความสุขและความเจริญนั้นจะต้องมี 3 ประการ (ฌนลินพัฒน์ ฌรงคกุล, 2541, หน้า 41) ดังนี้

1. จะต้องมืพร้อมทั้งสามอย่าง คือ สุขภาพกาย สุขภาพใจ (จิต) และสุขภาพทรัพย์สิน (เศรษฐกิจ) ตลอดทุกช่วงเวลา
2. แต่ละตัวอยู่ในระดับที่ดี มีความเหมาะสม และมีความสมดุลภายในตัวของมันเอง ซึ่งอาจแตกต่างกันตามวัยตามสภาพการณ์ หรือตามช่วงเวลาของชีวิต
3. การรู้จักการปรับส่วนพสมของทั้งสามอย่าง ให้มีความเหมาะสม และอยู่ในสภาวะที่สมดุลอยู่เสมอ ถือเป็นสิ่งจำเป็น และเป็นศิลปะในการดำเนินชีวิต เนื่องจากมีความสำคัญมาก และมีผลกระทบกับการดำเนินชีวิตโดยตรง

Zhan (1992) ได้อธิบายถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคล ควรพิจารณาในองค์ประกอบ 4 ด้าน คือ

1. ด้านความพึงพอใจในชีวิต (Life Satisfaction) บุคคลจะมีความพึงพอใจในชีวิตได้ จากความแตกต่างระหว่างความปรารถนาที่ตั้งไว้กับความสำเร็จในชีวิต ซึ่งบุคคลจะมีความพึงพอใจ ในชีวิตมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพ ลักษณะนิสัย สิ่งแวดล้อม และภาวะสุขภาพ

2. ด้านอัตมโนทัศน์ (Self – Concept) เป็นความรู้สึกหรือความเชื่อมั่นเกี่ยวกับตนเอง ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เป็นเรื่องของความผาสุกด้านจิตใจ ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง รวมทั้ง ภาพลักษณ์ของตนเอง ณ ช่วงเวลานั้น

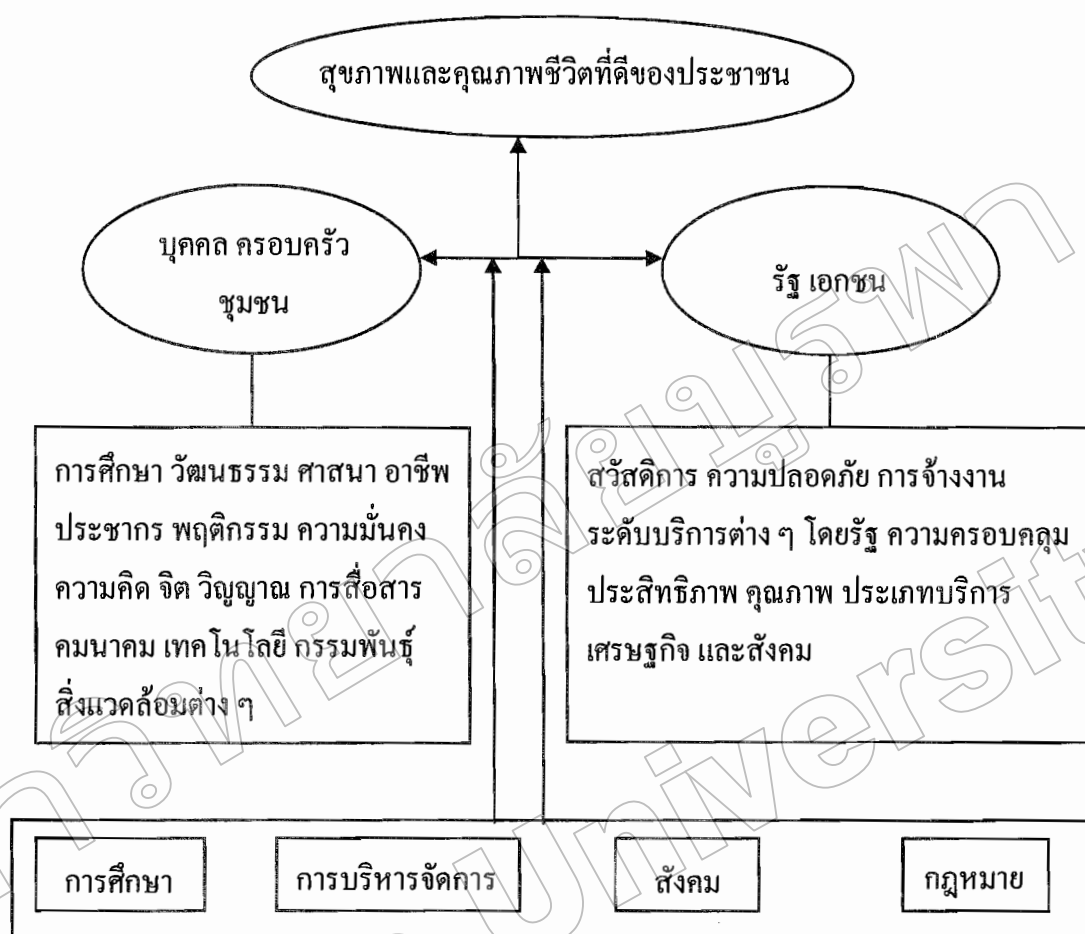
3. ด้านภาวะสุขภาพและการทำหน้าที่ (Health and Functioning) เป็นการรับรู้ส่วนบุคคล ถึงการคงไว้การมีสุขภาพที่ดี ปราศจากโรคภัย และความสามารถที่จะปฏิบัติกิจกรรมใน ชีวิตประจำวันให้ประสบความสำเร็จ

4. ด้านปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจ (Socio – Economic Factors) เป็นการรับรู้ถึง ความผาสุกด้านจิตใจที่บุคคลรู้สึกได้จากความปลอดภัยในชีวิต ความมีคุณค่าในตนเองทำให้เกิด ความมั่นคงในชีวิตที่มาจากปัจจัย 3 ประการ ได้แก่ อาชีพ การศึกษา และรายได้

สรุปแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับปัจเจกบุคคล ที่ครอบคลุมแนวคิดที่กล่าวไว้ ข้างต้น แบ่งเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านสุขภาพร่างกาย ด้านจิตใจ และด้านเศรษฐกิจ

นอกจากการพิจารณาการพัฒนาคุณภาพชีวิตของปัจเจกบุคคลแล้ว ยังสามารถพิจารณา การพัฒนาคุณภาพชีวิตในระดับมหภาค ซึ่งจะต้องประกอบไปด้วยหลายฝ่ายร่วมมือกัน โดยมี เป้าหมายสูงสุด คือ สุขภาพและคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน ซึ่งแนวคิดแนวทางเพื่อบ่มงู่การมี สุขภาพและคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน สามารถแสดงให้เห็นได้ดังแสดงในภาพที่ 7

(วสุธร ตันวัฒนกุล, 2543, หน้า 16)

ภาพที่ 7 แนวทางเพื่อบู่มงสู่คุณภาพและคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน (วสุธร ต้นวัฒนกุล, 2543, หน้า 16)

จากภาพที่ 7 การที่ประชาชนจะมีคุณภาพและคุณภาพชีวิตที่ดีได้นั้น จะขึ้นอยู่กับ ส่วนประกอบสำคัญ 2 ส่วน คือ ผู้เป็นเจ้าของคุณภาพและคุณภาพชีวิตเอง ซึ่งก็คือ บุคคล ครอบครัว ชุมชน และผู้กำหนดนโยบาย ทิศทาง แนวทาง กลวิธีในการบริหารจัดการและการพัฒนาเพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์ให้ได้มากที่สุดและทั่วถึงที่สุด ซึ่งก็คือ รัฐหรือองค์การเอกชน ในส่วน มาตรการเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีคุณภาพและคุณภาพชีวิตที่ดีนั้น มีมาตรการที่สำคัญ (วสุธร ต้นวัฒนกุล, 2543, หน้า 17-18) ดังนี้

1. มาตรการทางการศึกษา จะช่วยส่งเสริม สนับสนุน ทำให้บุคคล ครอบครัว ชุมชน มีความรู้ มีความเฉลียวฉลาด ซึ่งจะส่งผลทำให้สะดวก รวดเร็ว ในการให้คำแนะนำ หรือทำความเข้าใจ ให้ตระหนักถึงปัญหาต่าง ๆ และการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาหรือการตัดสินใจแก้ไข ปัญหา

2. มาตรการบริหารจัดการ จะเป็นการกำหนดนโยบาย เป้าหมาย ทิศทางให้เป็นจุดหลัก หรือเป้าหมายหลักของทุกคนร่วมกัน เพื่อทุกคนจะได้มีแนวทางการพัฒนาร่วมกันและทราบวิธีการดำเนินงานร่วมกัน นอกจากนี้ ยังจะช่วยเอื้ออำนวยความสะดวกให้กับกระบวนการดำเนินงานต่าง ๆ ให้สามารถดำเนินไปได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

3. มาตรการทางสังคม จะเป็นตัวกำหนดหรือเป็นการควบคุมพฤติกรรม ค่านิยมแบบแผน การดำเนินชีวิตของคนในสังคมให้เป็นไปในวิถีทางที่ถูกต้อง เหมาะสม โดยคนในสังคมนั้น จะควบคุมกันเองด้วยระบบและกลไกของสังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ฯลฯ ของสังคมนั้น ๆ

4. มาตรการทางกฎหมาย จะนำมาใช้บังคับในกรณีฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามและมาตรการอื่น ๆ ก็ไม่สามารถนำมาประนีประนอมได้ หรือเป็นการกำหนดกฎหมายไว้เป็นเบื้องต้น เพื่อให้เกิดการปฏิบัติอย่างทั่วถึงและเป็นไปในแนวทางเดียวกัน

ตัวชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ที่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิต

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ได้กำหนดให้ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) เป็นเครื่องชี้วัดที่แสดงถึงสภาพความจำเป็นของคนในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิต โดยได้กำหนดมาตรฐานขั้นต่ำเอาไว้ คนควรมีคุณภาพชีวิตในเรื่องนั้น ๆ และในช่วงเวลานั้น ๆ อย่างไร ซึ่งได้แบ่งองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตออกเป็น 6 หมวด 42 ตัวชี้วัด คือ หมวดที่ 1 สุขภาพดี หมวดที่ 2 มีบ้านอาศัย หมวดที่ 3 ฝึกฝนการศึกษา หมวดที่ 4 รายได้ก้าวหน้า หมวดที่ 5 ปลุกฝังค่านิยมไทย และ หมวดที่ 6 ร่วมใจพัฒนา ในแต่ละหมวดมีรายละเอียด ดังนี้ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2551, หน้า 7-11)

หมวดที่ 1 สุขภาพดี (ประชาชนมีสุขภาพอนามัยดี) ประกอบด้วย 13 ตัวชี้วัด ดังนี้

1. หญิงตั้งครรภ์ได้รับการดูแลก่อนคลอด และฉีดวัคซีนครบตามเกณฑ์บริการ
2. แม่ที่คลอดลูกได้รับการทำคลอดและดูแลหลังคลอด
3. เด็กแรกเกิดมีน้ำหนักตัวไม่ต่ำกว่า 2,500 กรัม
4. เด็กแรกเกิดถึง 1 ปีเต็ม ได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคครบตามตารางสร้างเสริม

ภูมิคุ้มกันโรค

5. เด็กแรกเกิดได้กินนมแม่อย่างเดียวนานอย่างน้อย 4 เดือนแรกติดต่อกัน
6. เด็กแรกเกิดถึง 5 ปี เจริญเติบโตตามเกณฑ์มาตรฐาน
7. เด็กอายุ 6-15 ปี เจริญเติบโตตามเกณฑ์มาตรฐาน
8. เด็กอายุ 6-12 ปี ได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคครบตามตารางสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรค
9. ทุกคนในครัวเรือนกินอาหารถูกสุขลักษณะ ปลอดภัยและได้มาตรฐาน

10. คนในครัวเรือนมีความรู้ในการใช้ยาที่ถูกต้องเหมาะสม
11. คนอายุ 35 ปีขึ้นไป ได้รับการตรวจสุขภาพประจำปี
12. คนอายุ 6 ปีขึ้นไป ออกกำลังกายอย่างน้อยสัปดาห์ละ 3 วัน วันละ 30 นาที
13. คนที่มีสิทธิในระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า มีหลักประกันสุขภาพ (ได้รับบัตรทอง)

หมวดที่ 2 มีบ้านอาศัย (ประชาชนที่มีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม) ประกอบด้วย 8 ตัวชี้วัด ดังนี้

1. ครัวเรือนมีความมั่นคงในที่อยู่อาศัยและบ้านมีสภาพคงทนถาวร
2. ครัวเรือนมีน้ำสะอาดสำหรับดื่มและบริโภคเพียงพอตลอดปี
3. ครัวเรือนมีน้ำใช้เพียงพอตลอดปี
4. ครัวเรือนมีการจัดบ้านเรือนเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาดและถูกสุขลักษณะ
5. ครัวเรือนไม่ถูกรบกวนจากมลพิษ
6. ครัวเรือนมีการป้องกันอุบัติเหตุอย่างถูกวิธี
7. ครัวเรือนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
8. ครัวเรือนมีความอบอุ่น

หมวดที่ 3 ฝึกฝนการศึกษา (ประชาชนเข้าถึงบริการด้านการศึกษา) ประกอบด้วย 7 ตัวชี้วัด ดังนี้

1. เด็กอายุต่ำกว่า 3 ปีเต็ม ได้รับการส่งเสริมการเรียนรู้จากการทำกิจกรรมร่วมกับผู้ใหญ่ในบ้าน
2. เด็กอายุ 3 – 5 ปีเต็ม ได้รับการเลี้ยงดูเตรียมความพร้อมก่อนวัยเรียน
3. เด็กอายุ 6 – 15 ปี ได้รับการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี
4. เด็กที่จบการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี ได้เรียนต่อมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า
5. เด็กที่จบการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี แต่ไม่ได้เรียนต่อมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่าและยังไม่มียานทำ ได้รับการฝึกอบรมอาชีพ

6. คนอายุ 15 – 60 ปีเต็ม อ่าน เขียนภาษาไทย และคิดเลขอย่างง่ายได้ทุกคน
7. คนในครัวเรือนได้รับรู้ข่าวสารที่เป็นประโยชน์อย่างน้อยสัปดาห์ละ 5 ครั้ง

หมวดที่ 4 รายได้ก้าวหน้า (ประชาชนมีการประกอบอาชีพและมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ) ประกอบด้วย 3 ตัวชี้วัด ดังนี้

1. คนอายุ 15 – 60 ปีเต็ม มีการประกอบอาชีพและมีรายได้
2. คนในครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยไม่ต่ำกว่าคนละ 23,000 บาทต่อปี

3. ครัวเรือนมีการเก็บออมเงิน

หมวดที่ 5 ปลุกฝังค่านิยมไทย (ประชาชนมีค่านิยมที่แสดงความเป็นคนไทย)

ประกอบด้วย 6 ตัวชี้วัด ดังนี้

1. คนในครัวเรือนไม่ติดสุรา
2. คนในครัวเรือนไม่สูบบุหรี่
3. คนในครัวเรือน ได้ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมและมารยาทไทย
4. คนอายุ 6 ปีขึ้นไปทุกคนปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ครั้ง
5. คนสูงอายุได้รับการดูแลเอาใจใส่จากคนในครัวเรือน
6. คนพิการได้รับการดูแลเอาใจใส่จากคนในครัวเรือน

หมวดที่ 6 ร่วมใจพัฒนา (ประชาชนมีส่วนร่วมต่อชุมชนและสังคม) ประกอบด้วย

5 ตัวชี้วัด ดังนี้

1. คนในครัวเรือนเป็นสมาชิกกลุ่มที่ตั้งขึ้นในหมู่บ้าน/ชุมชน ตำบล
2. คนในครัวเรือนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ของชุมชนหรือท้องถิ่น
3. ครัวเรือน มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อประโยชน์ของชุมชนหรือท้องถิ่น
4. คนในครัวเรือน มีส่วนร่วมทำกิจกรรมสาธารณะของหมู่บ้าน/ชุมชน
5. คนอายุ 18 ปีขึ้นไป ที่มีสิทธิ์เลือกตั้งไปใช้สิทธิ์เลือกตั้งในชุมชนของตน

ผลการจัดเก็บข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี 2551 ซึ่งจัดเก็บทุกครัวเรือนในเขต
ชนบททั่วประเทศ จำนวน 7,726,308 ครัวเรือน จาก 68,908 หมู่บ้าน 6,668 ตำบล 874 อำเภอ 75 จังหวัด
พบว่า มีประชากรจำนวน 29,375,708 คน และมีคุณภาพชีวิตตามตัวชี้วัด จปฐ. จำนวน 6 หมวด 42
ตัวชี้วัด สรุปได้ดังนี้ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2551, หน้า 1-6)

ในภาพรวมทั้งประเทศ ประชาชนยังไม่บรรลุเป้าหมายความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.)
จำนวน 22 ตัวชี้วัด และบรรลุเป้าหมาย จปฐ. จำนวน 20 ตัวชี้วัด

ระดับภาค ดังนี้

1. ภาคเหนือ ไม่บรรลุเป้าหมาย 24 ตัวชี้วัด และบรรลุเป้าหมาย 18 ตัวชี้วัด
2. ภาคใต้ ไม่บรรลุเป้าหมาย 23 ตัวชี้วัด และบรรลุเป้าหมาย 19 ตัวชี้วัด
3. ภาคกลาง ไม่บรรลุเป้าหมาย 23 ตัวชี้วัด และบรรลุเป้าหมาย 19 ตัวชี้วัด
4. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ไม่บรรลุเป้าหมาย 22 ตัวชี้วัด และบรรลุเป้าหมาย 20 ตัวชี้วัด

ระดับจังหวัด ดังนี้

1. จังหวัดที่บรรลุเป้าหมาย จปฐ.มากที่สุด 5 อันดับแรก ได้แก่ ภูเก็ต อ่างทอง นนทบุรีกับสมุทรสงคราม (อันดับเดียวกัน) และกำแพงเพชร
2. จังหวัดที่ยังไม่บรรลุเป้าหมาย จปฐ.มากที่สุด 5 อันดับแรก ได้แก่ แม่ฮ่องสอน พิชณุโลก จันทบุรีกับตาก (อันดับเดียวกัน) และราชบุรี
3. จังหวัดที่ครัวเรือนผ่านเกณฑ์เรื่องรายได้ (ไม่ต่ำกว่า 23,000 บาท/คน/ปี) มากที่สุด 5 อันดับ ได้แก่ นนทบุรี สมุทรปราการ สมุทรสงครามกับภูเก็ต (อันดับเดียวกัน) และนครปฐม
4. จังหวัดที่ครัวเรือนผ่านเกณฑ์เรื่องรายได้ (ไม่ต่ำกว่า 23,000 บาท/คน/ปี) น้อยที่สุด 5 อันดับแรก ได้แก่ แม่ฮ่องสอน พิจิตร น่าน ชัยนาท และบุรีรัมย์

สำหรับข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งได้สำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2548 จากครัวเรือน จำนวน 1,106,987 ครัวเรือน ประชากรจำนวน 5,782,159 คน ใน 50 เขต 154 แขวง ซึ่งได้แบ่งองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตออกเป็น 6 หมวด 37 ตัวชี้วัด คือ หมวดที่ 1 สุขภาพดี หมวดที่ 2 มีบ้านอาศัย หมวดที่ 3 ฝึกฝนการศึกษา หมวดที่ 4 รายได้ก้าวหน้า หมวดที่ 5 ปลุกฝังค่านิยมไทย และ หมวดที่ 6 ร่วมใจพัฒนา ในแต่ละหมวดมีรายละเอียด ดังนี้ (สำนักพัฒนาสังคม, 2548)

หมวดที่ 1 สุขภาพดี ประกอบด้วย 11 ตัวชี้วัด ดังนี้

1. หญิงตั้งครรภ์ได้รับการดูแลก่อนคลอด และฉีดวัคซีนครบ
2. หญิงที่คลอดลูกได้รับทำคลอด และดูแลหลังคลอด
3. เด็กแรกเกิดมีน้ำหนักไม่ต่ำกว่า 2,500 กรัม
4. เด็กแรกเกิดถึง 1 ปีเต็ม ได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคครบ
5. เด็กแรกเกิดได้กินนมแม่อย่างน้อย 4 เดือนแรกติดต่อกัน
6. เด็กแรกเกิดถึง 5 ปี ได้กินอาหารอย่างเหมาะสมและเพียงพอ
7. เด็กอายุ 6-15 ปี ได้กินอาหารอย่างถูกต้องครบถ้วน
8. เด็กอายุ 6-12 ปี ได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคครบ
9. ทุกคนในครัวเรือนได้กินอาหารที่มีคุณภาพ และได้มาตรฐาน
10. คนในครัวเรือนมีความรู้ในการใช้ยาที่ถูกต้องเหมาะสม
11. คนอายุ 35 ปีขึ้นไปได้รับการตรวจสุขภาพประจำปี

หมวดที่ 2 มีบ้านอาศัย ประกอบด้วย 8 ตัวชี้วัด ดังนี้

1. ครัวเรือนมีความมั่นคงในที่อยู่อาศัยและบ้านมีสภาพคงทนถาวร
2. ครัวเรือนมีน้ำสะอาดสำหรับดื่มและบริโภคเพียงพอตลอดปี

3. ครั้วเรือนมีน้ำใช้เพียงพอตลอดปี
4. ครั้วเรือนมีการจัดบ้านเรือนเป็นระเบียบถูกสุขลักษณะ
5. ครั้วเรือนไม่ถูกรบกวนจากมลพิษ
6. ครั้วเรือนมีการป้องกันอุบัติเหตุอย่างถูกวิธี
7. ครั้วเรือนมีความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน
8. ครอบครัวมีความอบอุ่น

หมวดที่ 3 ฝึกฝนการศึกษา ประกอบด้วย 6 ตัวชี้วัด ดังนี้

1. เด็กอายุ 3-5 ปีเต็ม ได้รับการเลี้ยงดูเตรียมความพร้อมก่อนวัยเรียน
2. เด็กอายุ 6-15 ปี ได้รับการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี
3. เด็กที่จบการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี ได้เรียนต่อมัธยมศึกษาตอนปลาย
4. เด็กที่ไม่ได้เรียนต่อมัธยมศึกษาตอนปลาย ได้รับการฝึกอบรมด้านอาชีพ
5. คนอายุ 15-60 ปีเต็ม อ่านออกและเขียนภาษาไทยได้
6. คนในครัวเรือนได้รับรู้ข่าวสารที่เป็นประโยชน์อย่างน้อยสัปดาห์ละ 5 ครั้ง

หมวดที่ 4 รายได้ก้าวหน้า ประกอบด้วย 3 ตัวชี้วัด ดังนี้

1. คนอายุ 18-60 ปีเต็ม มีการประกอบอาชีพและมีรายได้
2. คนในครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยไม่ต่ำกว่าคนละ 20,000 บาทต่อปี
3. ครั้วเรือนมีการเก็บออมเงิน

หมวดที่ 5 ปลูกฝังค่านิยมไทย ประกอบด้วย 5 ตัวชี้วัด ดังนี้

1. คนในครัวเรือนไม่ติดสุรา
2. คนในครัวเรือนไม่สูบบุหรี่
3. คนอายุ 6 ปีขึ้นไปทุกคนปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ครั้ง
4. คนสูงอายุได้รับการดูแลเอาใจใส่จากคนในครัวเรือน
5. คนพิการ ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากคนในครัวเรือน

หมวดที่ 6 ร่วมใจพัฒนา ประกอบด้วย 4 ตัวชี้วัด ดังนี้

1. ครั้วเรือนมีคนเป็นสมาชิกกลุ่มที่ตั้งขึ้นในหมู่บ้าน/ชุมชน
2. ครั้วเรือนมีคนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ของชุมชนหรือท้องถิ่น
3. ครั้วเรือนมีคนเข้าร่วมทำกิจกรรมสาธารณะของหมู่บ้าน/ชุมชน
4. คนที่มีสิทธิไปใช้สิทธิเลือกตั้ง

ผลการจัดเก็บข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ของกรุงเทพมหานคร ในปี พ.ศ. 2548 มีคุณภาพชีวิตตามตัวชี้วัด จปฐ.จำนวน 6 หมวด 37 ตัวชี้วัด ครั้วเรือนในเขตกรุงเทพมหานครผ่านเกณฑ์เพียง 8 ตัวชี้วัด ได้แก่ (สำนักพัฒนาสังคม, 2548)

1. ตัวชี้วัดที่ 5 เด็กแรกเกิด ได้กินนมแม่อย่างน้อย 4 เดือนแรกติดต่อกัน
2. ตัวชี้วัดที่ 11 คนอายุ 35 ปีขึ้นไปได้รับการตรวจสุขภาพประจำปี
3. ตัวชี้วัดที่ 22 เด็กที่จบการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี ได้เรียนต่อมัธยมศึกษาตอนปลาย
4. ตัวชี้วัดที่ 26 คนอายุ 18-60 ปีเต็ม มีการประกอบอาชีพและมีรายได้
5. ตัวชี้วัดที่ 27 คนในครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยไม่ต่ำกว่าคนละ 20,000 บาทต่อปี
6. ตัวชี้วัดที่ 28 ครัวเรือนมีการเก็บออมเงิน
7. ตัวชี้วัดที่ 30 คนในครัวเรือนไม่สูบบุหรี่
8. ตัวชี้วัดที่ 35 ครัวเรือนมีคนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ของชุมชน

หรือท้องถิ่น

แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต ถูกนำมาใช้เพื่อวัดระดับความเป็นอยู่ของประชาชน ในการศึกษาครั้งนี้ได้สรุปคุณภาพชีวิตประกอบไปด้วย สุขภาพทางกาย จิตใจ สัมพันธภาพทางสังคม และสิ่งแวดล้อม ประเทศไทยได้นำแนวคิดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) มาใช้วัดระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนทั่วไป ซึ่งแบ่งเป็น 6 หมวด ประกอบไปด้วย 42 ตัวชี้วัด (กรมการพัฒนาชุมชน, 2551, หน้า 1-6) การพัฒนาคุณภาพชีวิต ไม่เพียงแต่การสร้างเสริมสุขภาพทางกายเท่านั้น ยังต้องมีการสร้างเสริมสุขภาพทางใจ เพื่อให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ

แนวคิดและข้อมูลเกี่ยวกับประชากรแฝง

ประชากรแฝงในเขตกรุงเทพมหานครมีจำนวนสูงสุด จำนวนประชากรในกรุงเทพฯ มีประมาณไม่ต่ำกว่า 10 ล้านคน แบ่งเป็นประชากรที่มีทะเบียนเป็นคนกรุงเทพมหานคร อย่างเป็นทางการจำนวน 5.7 ล้านคน ส่วนอีกประมาณ 8 ล้านคนเป็นประชากรแฝง (นิคม ไวยรัชพานิช, 2550, หน้า 11) สาเหตุที่มีประชากรเข้าสู่กรุงเทพมหานครเป็นจำนวนมาก เนื่องจากสภาพการเป็นเมืองหลวงขนาดใหญ่ ที่มีความทันสมัย และเป็นศูนย์กลางของงานและการศึกษา สามารถดึงดูดผู้คนให้เข้ามาอาศัย ทำงาน หรือศึกษาต่อ แนวคิดและข้อมูลเกี่ยวกับประชากรที่ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร โดยไม่มีชื่อในทะเบียนราษฎร หรือที่เรียกว่าประชากรแฝงในเขตกรุงเทพมหานคร มีดังนี้

แนวคิดและความหมายของประชากรแฝง

ประชากร หมายถึง หมู่คนที่กระจายอยู่ทั่วทุกพื้นที่ของประเทศ และประชากรนับเป็นปัจจัยที่สำคัญ เนื่องจากเป็นตัวกำหนดหรือก่อกิจกรรมต่าง ๆ มากมายในเมืองที่ประชากรเหล่านี้อาศัยอยู่ และจากความสำคัญของประชากรดังกล่าวทำให้นักวิชาการจากสถาบันต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนให้ความสนใจศึกษา โดยเฉพาะประชากรที่อาศัยอยู่ในเมืองขนาดใหญ่ เช่น กรุงเทพมหานคร ที่พบว่าเมืองที่มีประชากรมากเป็นอันดับหนึ่งของประเทศ และประชากรในเขตกรุงเทพมหานครมิได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ มีการเคลื่อนไหวในลักษณะของการย้ายถิ่นเข้าและย้ายออก ไม่ว่าจะเป็นการย้ายระหว่างจังหวัดหรือย้ายระหว่างเขต ทำให้ประชากรในแต่ละปีมีจำนวนที่แตกต่างกันไป นอกจากการย้ายเข้าย้ายออกของประชากรแล้ว อาจสังเกตได้จากภาวะเศรษฐกิจ หากปีใดเศรษฐกิจมีการขยายตัวสูงขึ้น ประชากรมีการเคลื่อนไหวจากชนบทเข้าสู่เมืองมากขึ้น เนื่องจากความเป็นศูนย์รวมแห่งความเจริญของเมืองเป็นปัจจัยดึงดูด (Pull Factor) หรืออาจปัจจัยผลักดัน (Push Factor) ที่เกิดขึ้นในชนบทเอง เช่น ความแร้นแค้น ความยากจนไร้ที่ทำมาหากิน ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายออก (สำนักผังเมือง, 2551)

ประชากรเป็นปัจจัยสำคัญในการวางแผนหรือกำหนดนโยบายต่าง ๆ รวมทั้งการวางแผนเมือง แหล่งข้อมูลที่จัดเก็บจำนวนประชากรที่สำคัญ คือ “ทะเบียนราษฎร์” ดำเนินการโดย สำนักบริหารทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ทำการรวบรวมจำนวนประชากรทั่วประเทศ ส่วนแหล่งข้อมูลที่สำคัญอีกแหล่ง คือ สำมะโนประชากรและเคหะ (Population Census) ซึ่งดำเนินการโดย สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนและลักษณะต่าง ๆ ทางประชากร เศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนที่อาศัยของประชากรทั่วราชอาณาจักร ดำเนินการจัดทำทุก 10 ปี (สำนักผังเมือง, 2551)

ตารางที่ 1 จำนวนประชากรในเขตกรุงเทพมหานคร (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2551 ก; กรมการปกครอง, 2551)

ปี พ.ศ.	ทะเบียนราษฎร์	สำมะโนฯ	ความแตกต่าง
2503	1,613,178	1,577,003	-36,175
2513	2,510,138	2,157,303	-352,835
2523	5,153,902	4,697,071	-456,831
2533	5,546,937	5,882,11	335,474
2543	5,600,380	6,355,144	674,764

ตัวเลขที่ปรากฏในแหล่งข้อมูลเหล่านี้ นักวิชาการด้านประชากรศาสตร์หลายสถาบัน แสดงความคิดเห็นว่า จำนวนประชากรจากทั้งสองแหล่งนี้ค่อนข้างต่ำกว่าความเป็นจริง ถ้านำข้อมูล จากทั้งสองแหล่งนี้ไปใช้คาดการณ์ประชากรจะทำการปรับจำนวนประชากรให้สูงขึ้น จากการที่ จำนวนประชากรผู้อยู่อาศัยในกรุงเทพมหานครตามทะเบียนราษฎร์ต่ำกว่าจำนวนผู้อยู่อาศัยจริง มีสาเหตุต่าง ๆ หลายประการ ดังนี้ (สำนักผังเมือง, 2551)

1. ผู้ที่ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในกรุงเทพมหานครไม่ได้มีการแจ้งการย้ายเข้าในทะเบียนบ้าน ตามมา พิจารณาได้จากตัวเลขการสำรวจการย้ายถิ่นที่สำนักงานสถิติแห่งชาติศึกษาไว้ ซึ่งพบว่า 90% ของผู้ย้ายถิ่นจะไม่ได้ย้ายทะเบียนบ้านตามมาด้วย

2. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อ้างว่าข้อมูลจากระบบ ทะเบียนราษฎร์มีความไม่สมบูรณ์ และมีแนวโน้มต่ำกว่าความเป็นจริง โดยเฉพาะในจังหวัดที่มี อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจและประชากรสูง เช่น กรุงเทพมหานคร

จำนวนประชากรในกรุงเทพมหานครที่อาศัยอยู่จริง และอยู่นอกทะเบียนราษฎร์นี้ เรียกว่า ประชากรแฝง ซึ่งประชากรแฝง หมายถึง ประชากรที่เข้ามาอยู่อาศัยและ/หรือประกอบ อาชีพอยู่ในแต่ละเขตของกรุงเทพมหานคร โดยไม่มีการแจ้งย้ายสำมะโนครัว/ทะเบียนบ้าน ประชากรแฝงประกอบด้วย 1) ผู้ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครถาวรหรือนานกว่าที่ กฎหมายกำหนดให้มีการแจ้งย้ายทะเบียนบ้าน (ภายใน 15 วัน) และ 2) ผู้ที่เข้ามาประกอบอาชีพใน ครัวเรือนและในสถานประกอบการ ในช่วงเวลาทำงานและหลังจากการทำงานแล้วอาจอยู่หรือ ไม่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2543, หน้า 3)

ประชากรแฝง หมายถึง พวกที่เข้าเข้ามาทำงานแล้วเย็นกลับออกไป และพวกที่มาทำงาน ทำในกรุงเทพมหานคร แต่ไม่ลงทะเบียนเปลี่ยนสถานภาพตามกฎหมายว่าอยู่ในเขต กรุงเทพมหานคร (วัชรียา โตสงวน, 2550)

ประชากรแฝง หมายถึง ประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้นเกิน 3 เดือนขึ้นไปก่อนวันที่ สำมะโนประชากรสำรวจ โดยไม่มีทะเบียนอยู่ในพื้นที่นั้น ประชากรแฝงจะดูเปรียบกับประชากร จากทะเบียนที่มีอยู่จริง (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2552)

ประชากรแฝง หมายถึง จำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดและเป็นผู้ที่ไม่มีชื่อ อยู่ในทะเบียนบ้านในจังหวัดนั้น ๆ แต่อาศัยอยู่ในจังหวัดเป็นประจํานานกว่า 1 เดือน เพื่อทำงาน ประกอบธุรกิจหรือศึกษาเล่าเรียน รวมถึงชาวต่างประเทศที่เข้ามาท่องเที่ยวหรืออาศัยอยู่เป็นการชั่วคราว ซึ่งประชากรแฝงจะรวมถึงแรงงานต่างด้าว แรงงานข้ามชาติที่เข้ามาทำงานในพื้นที่จังหวัดนั้น ๆ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2552)

โดยสรุป ประชากรแฝง หมายถึง ประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัด อยู่เป็นระยะเวลาหนึ่ง โดยไม่มีรายชื่อปรากฏอยู่ในทะเบียนราษฎรของจังหวัดนั้น ๆ อาจเข้ามาเพื่อวัตถุประสงค์ในการท่องเที่ยว ประกอบอาชีพ หรือศึกษาต่อ

ข้อมูลเกี่ยวกับประชากรแฝงในเขตกรุงเทพมหานคร

ผลการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประชากรแฝงในเขตกรุงเทพมหานคร จากสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2543, หน้า 44) พบว่า

1. ประชากรตามทะเบียน มีประมาณ 3.03 คนต่อครัวเรือน แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ
 - 1.1 ประชากรที่มีชื่อและอยู่อาศัยจริง ซึ่งมีประมาณ 1.786 คนต่อครัวเรือน
 - 1.2 ประชากรที่มีชื่อแต่ไม่ได้อยู่อาศัยในครัวเรือน ซึ่งมีประมาณ 1.244 คนต่อครัวเรือน
 2. ประชากรนอกทะเบียนหรือประชากรแฝง มีประมาณ 1.776 คนต่อครัวเรือน แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ
 - 2.1 ประชากรที่ไม่มีชื่ออยู่ในทะเบียนแต่อยู่อาศัยในครัวเรือนนั้น มีประมาณ 1.496 คนต่อครัวเรือน
 - 2.2 ประชากรที่ไม่มีชื่อในทะเบียน ไม่ได้อยู่อาศัยในครัวเรือนนั้น แต่มาทำงานในช่วงเวลากลางวัน มีประมาณ 0.28 คนต่อครัวเรือน
- ข้อมูลประชากรที่แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ และ 4 กลุ่มย่อยข้างต้น แสดงจำนวนประชากรได้ดังตารางที่ 2 ดังนี้

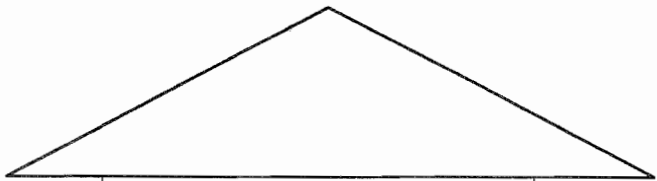
ตารางที่ 2 อัตราส่วนประชากรในกรุงเทพมหานคร ตามทะเบียนบ้านและนอกทะเบียนบ้าน
จำแนกเป็นรายเขต (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2543, หน้า 46)

เขต	ประชากรในทะเบียนบ้าน				ประชากรนอกทะเบียนบ้าน/ประชากรแฝง			
	มีชื่อและอยู่อาศัย		มีชื่อแต่ไม่อยู่อาศัย		ไม่มีชื่อแต่อยู่อาศัย		ไม่มีชื่อไม่อยู่อาศัย แต่มาทำงาน	
	ทำงาน กทม.	ทำงาน ตจว.	อยู่ใน กทม.	อยู่ใน ตจว.	ทำงาน กทม.	ทำงาน ตจว.	อยู่ใน กทม.	อยู่ใน ตจว.
จตุจักร	2.37	0.010	0.43	0.050	1.57	0.007	0.50	0.002
ดอนเมือง	2.06	0.010	0.09	0.020	1.57	0.004	0.10	0.000
คูสิต	3.39	0.011	0.31	0.078	1.43	0.028	0.06	0.006
สาทร	3.30	0.018	0.24	0.004	1.41	0.007	0.18	0.019
วังทองหลาง	2.34	0.001	0.20	0.045	1.79	0.012	0.76	0.013
ลาดพร้าว	2.79	0.021	0.20	0.085	1.44	0.019	0.19	0.004
บางกอกน้อย	3.01	0.012	0.30	0.073	1.38	0.020	0.26	0.011
ภาษีเจริญ	2.20	0.029	0.22	0.071	1.27	0.021	0.18	0.003
วัฒนา	2.29	0.044	0.07	0.025	1.59	0.000	0.38	0.001
บางแค	2.82	0.012	0.17	0.056	1.45	0.004	0.14	0.007
รวม 10 เขต	2.76	0.026	0.19	0.054	1.49	0.006	0.27	0.010

ถ้าหากเอาเฉพาะประชากรในทะเบียนราษฎร์ที่อาศัยอยู่จริงในกรุงเทพมหานคร ($2.76 + 0.026 + 0.019 = 2.976$) บวกกับประชากรที่มาจากภายนอกกรุงเทพมหานคร ที่มาทำงานในเคหะสถานหรืออยู่อาศัยในกรุงเทพมหานคร แต่ไม่มีชื่ออยู่ในทะเบียนหรือประชากรแฝง (1.78 คน) จะได้ประชากรจริงในกรุงเทพมหานคร ในครัวเรือน 4.756 คน เมื่อนำมาคิดเป็นอัตราส่วนของประชากรที่ปรากฏอยู่ในทะเบียน ($4.756 / 3.03$) จะได้ 1.565 (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2543, หน้า 46)

ดังนั้น หากประชากรในทะเบียนราษฎร์มีจำนวน 5,716,248 คน ปี 2550 (กรมการปกครอง, 2551) ประชากรที่อยู่จริงในกรุงเทพมหานคร ตามทะเบียนราษฎร์บวกผู้ที่มาทำงานใน กรุงเทพมหานคร หรือมาอยู่อาศัย แต่ไม่มีชื่อในทะเบียน จะเท่ากับ 8,945,928 คน ซึ่งมาจาก ($5,716,248 \times 1.565$)

จากข้อมูลจำนวนประชากรและประชากรแฝงในเขตกรุงเทพมหานคร สามารถสรุปเป็นแผนภาพแสดงสัดส่วนจำนวนประชากรในแต่ละประเภท ดังแสดงในภาพที่ 8 ดังนี้

ประชากรจริง	4.80			
1. มีชื่อในทะเบียน	3.03		1.77*	
2. อยู่อาศัย	2.78	0.24*	1.49	0.28**
3. ที่ทำงาน	2.76	0.19	1.49	0.27
กทม.				
ต่างจังหวัด	0.026	0.054	0.006	0.01

* หมายถึง ไม่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้าน

** หมายถึง ไม่อยู่อาศัยแต่เข้ามาทำงาน

ภาพที่ 8 ประชากรจริงและประชากรแฝง (คน/ หลัง) (กรมการปกครอง, 2551)

ส่วนลักษณะของประชากรแฝง ผลการวิจัยประชากรแฝงในพื้นที่เขตเมืองชั้นใน เขตต่อเมือง และเขตชานเมืองของกรุงเทพมหานคร พบว่า ลักษณะของประชากรแฝงในแต่ละพื้นที่ไม่แตกต่างกันนัก โดยมีสัดส่วนเพศชายใกล้เคียงกันกับเพศหญิง และมีช่วงอายุอยู่ในกลุ่มวัยกำลังแรงงาน (14-59 ปี) เกือบทั้งสิ้น ประชากรแฝงส่วนใหญ่ของทั้ง 3 เขต มีภูมิลำเนาอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ และประกอบอาชีพรับจ้างหน่วยงานเอกชนหรือทั่วไปมากที่สุด ส่วนใหญ่มีรายได้ไม่สูงนัก คือ ต่ำกว่า 5,000-10,000 บาทต่อเดือน ประชากรแฝงส่วนใหญ่ที่เดินทางเข้ามากรุงเทพมหานครเป็นผู้ย้ายถิ่นที่เดินทางเข้ามาเพื่อทำงานประจำและอยู่ในการใช้ที่ดินประเภทพาณิชย์กรรมซึ่งอยู่ในแต่ละเขตเมือง ประชากรแฝงเหล่านี้จะมีที่พักอาศัยอยู่ใกล้กับที่ทำงานหรือที่ทำกิจกรรมระหว่างวันของตน และใช้เวลาเดินทางไปกลับระหว่างที่พักอาศัยและที่ทำงานน้อยกว่า 30 นาทีถึง 1 ชั่วโมง โดยมีเวลาเดินทางไป-กลับกระจัดกระจายทั้งในช่วงเช้าและเย็น (เขวาลักษณ์ โชคถาวร, 2543)

ปัญหาของประชากรแฝง

ปัจจุบันยังไม่มีผู้ใดหรือสถาบันใดบอกได้ชัดเจนว่า กรุงเทพมหานครมีจำนวนประชากรแฝงอยู่เท่าใด อาจคำนวณจากความแตกต่างระหว่างประชากรจากทะเบียนราษฎรและการคาดการณ์ของสถาบันต่าง ๆ คือ มีประมาณ 1.4-3.1 ล้านคน ซึ่งการไม่ทราบจำนวนประชากรแฝงที่แท้จริง

ของเมืองนั้นย่อมก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา โดยเฉพาะปัญหาการขาดแคลนสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่รัฐต้องจัดเตรียมไว้ให้บริการแก่ประชาชนที่เข้ามาอาศัยอยู่ ทั้งที่เป็นประชากรเมืองที่อาศัยอยู่อย่างถาวร และประชากรที่เข้ามาประกอบธุรกิจส่วนตัวหรือเข้ามาท่องเที่ยว (กรมการปกครอง, 2551) ยศศักดิ์ คงมาก ผู้อำนวยการสำนักงานปกครองและทะเบียน กรุงเทพมหานคร กล่าวว่า ประชากรแฝงทำให้เกิดปัญหาทั้งเรื่องการกระจายรายได้ การให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือ การวางแผนพัฒนาการให้บริการสาธารณะ การจัดระเบียบสังคม การป้องกันและรักษาความสงบเรียบร้อย และด้านอื่น ๆ (ยศศักดิ์ คงมาก, 2551)

ประชากรแฝงทำให้นโยบายมีขนาดไม่เป็นไปตามสภาพที่แท้จริงว่าต้องการสวัสดิการมากแค่ไหน เพราะการทำงานนโยบายส่วนใหญ่จะอ้างอิงตัวเลข (วัชรียา โตสงวน, 2550) ทำให้งบประมาณที่ได้มาไม่เต็มจำนวน การพัฒนาระบบถึงแวล้อมและสาธารณูปโภคไม่สามารถรองรับคนจำนวนมากได้ ส่งผลให้เกิดปัญหาหลายอย่างที่มีผลกระทบถึงปัญหาด้านสุขภาพ เช่น ปัญหามลพิษ ความเครียดจากการจราจร ปัญหาความรุนแรงในครอบครัวจากภาวะความเครียดในการดำรงชีพ เป็นต้น (อภิรักษ์ โกษะโยธิน, 2548)

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการย้ายถิ่นของแรงงาน

การที่มีจำนวนผู้ย้ายถิ่นเข้ามาสู่กรุงเทพมหานครเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดประเด็นคำถามที่สำคัญ คือ ผู้ย้ายถิ่นเหล่านี้มีสภาพความเป็นอยู่หรือคุณภาพชีวิตอย่างไร ปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้เกิดการย้ายถิ่น การศึกษาถึงประเด็นเหล่านี้ทำให้เกิดความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริงต่อไป

การอพยพย้ายถิ่นในประเทศไทย

การเดินทางเคลื่อนย้ายถิ่นเป็นปรากฏการณ์ของมนุษยชาติที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากวัฒนธรรมและปัจจัยหลายประการประกอบกัน สำหรับประเทศไทยก็มีการย้ายถิ่นของแรงงานภายในประเทศ ซึ่งในด้านภาพรวม การเคลื่อนย้ายแรงงานไทยจากเขตชนบทเข้าสู่เมืองนั้นมีกระแสด่อนข้างสูง เป็นผลมาจากการขยายตัวของเศรษฐกิจโดยรวม สภาพของความเป็นเมืองที่เพียบพร้อมไปด้วยเครื่องอำนวยความสะดวกสบาย อัตราค่าจ้างแรงงานที่สูง โอกาสศึกษาที่สูงขึ้น โอกาสในการหางานทำ เพื่อเพิ่มรายได้มีมากกว่าในเขตชนบท ความยากจนและที่สำคัญ คือ การลดลงของการย้ายถิ่นจากเขตชนบทสู่เขตชนบท สืบเนื่องจากที่ดินทำกินมีจำกัดขึ้นจากนโยบายปิดป่าของรัฐ และการประกาศเขตป่าสงวน ทำให้ชาวนาไม่สามารถขยายพื้นที่เพาะปลูกออกหรือทำการเกษตรแบบ Extensive Farming การย้ายถิ่นจึงเปลี่ยนทิศทางเป็นการย้ายถิ่นจากเขตชนบทสู่เขตเมืองหลัก (กรุงเทพมหานคร) เมืองรอง (ปริมณฑล) อย่างสม่ำเสมอ

ซึ่งไม่รวมถึงผลกระทบจากสภาพภูมิอากาศและฤดูที่เป็นตัวชี้วัดถึงขนาดและจำนวนของการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานที่จะเพิ่มขึ้นในแต่ละปี ผลของการสำรวจสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2533 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ รายงานว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2528-2533 มีผู้ย้ายถิ่นทั้งชายและหญิงออกจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 590,192 คน ภาคเหนือ 24,872 คน และภาคใต้ 18,011 คน ซึ่งผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่อยู่ในวัยเรียน และวัยแรงงานอายุระหว่าง 10-14 ปี ที่ส่วนใหญ่ได้อพยพไปอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล เพื่อการหางานทำและศึกษาต่อในสัดส่วนสูง (ธีระ ศรีธรรมรักษ์, 2545, หน้า 71)

ในช่วงหลังปี พ.ศ.2535 เป็นต้นมา การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศโดยเฉพาะในภาคอุตสาหกรรมและบริการ ได้มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ประกอบกับความสำเร็จของนโยบายการกระจายความเจริญไปสู่ส่วนภูมิภาค และชนบทที่ประสบความสำเร็จในระดับที่น่าพอใจทำให้มีการกระจายตัวของอุตสาหกรรม และการปรับปรุง โครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจในส่วนภูมิภาคออกไปอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดการจ้างงานเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ดังนั้น ภาพรวมของการเคลื่อนย้ายแรงงานที่เคยเกิดขึ้น ในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมาได้เปลี่ยนแปลงไป แรงงานอพยพจำนวนมากที่เคยหลั่งไหลเข้ามาทำงานในเขตเมืองเริ่มลดน้อยลงและได้หันไปประกอบอาชีพในโรงงานอุตสาหกรรมและบริการต่าง ๆ ที่กระจายตัวไปยังส่วนภูมิภาคต่าง ๆ มากขึ้น ก่อให้เกิดผลกระทบในแนวกว้างมากขึ้น มีการขาดแคลนแรงงานรับจ้างในภาคการเกษตร ที่เคยมีแรงงานอพยพจากภาคตะวันออกเฉียงเหนืออพยพไปทำงานในช่วงที่มีการเก็บเกี่ยวอ้อย มันสำปะหลัง สับปะรดมากขึ้น รวมทั้งกิจกรรมการก่อสร้าง การรับจ้างใช้แรงงานอื่น ๆ ได้เกิดปัญหาการขาดแคลนแรงงานระดับล่างติดตามมา เนื่องจากแรงงานอพยพเหล่านี้ได้หันไปประกอบอาชีพอื่น ๆ ในภาคการผลิตของอุตสาหกรรมและบริการต่าง ๆ ที่มีรายได้สูงกว่า มีระบบการจ้างงาน มีการประกันสุขภาพและประกันสังคม มีวันหยุดและสังคมของตนเองที่เป็นผลมาจากการกระจายตัวของอุตสาหกรรมและบริการไปยังส่วนภูมิภาคต่าง ๆ (ธีระ ศรีธรรมรักษ์, 2545, หน้า 72)

ลักษณะการเคลื่อนย้ายแรงงานชนบทในภาคเหนือ พบว่า มีการอพยพไปทำงานในเขตนิกมอุตสาหกรรมจังหวัดลำพูน และอุตสาหกรรมต่อเนื่องประเภทต่าง ๆ ในจังหวัดใกล้เคียงในสัดส่วนที่สูง ในขณะที่ปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานในภาคใต้ พบมากที่สุดในเขต 4 จังหวัดชายแดนติดต่อกับประเทศมาเลเซีย (ยะลา นราธิวาส ปัตตานี และสตูล) มีการอพยพไปทำงานในประเทศมาเลเซีย โดยไปเป็นแรงงานรับจ้างสาขาเกษตรกรรมและการก่อสร้าง สถานการณ์ดังกล่าวชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคต่าง ๆ จากเขตชนบทไปสู่เขตเมืองในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมานั้น เป็นการบรรเทาปัญหาการขาดแคลนแรงงานในท้องถิ่นได้ช่วงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ในระยะยาวเมื่อความต้องการแรงงานมิได้ลดลงแต่อย่างใด ประกอบกับกำลังแรงงาน

มีอยู่อย่างจำกัดและมีแนวโน้มลดลงนั้น จะส่งผลให้ตลาดแรงงานของประเทศเกิดปัญหาการขาดแคลนกำลังคน เพื่อใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และบริการประเภทต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้อัตราค่าจ้างแรงงานจะมีอาชีพที่เกิดความจำเป็นที่จะต้องเปิดโอกาสให้มีการใช้แรงงานต่างด้าว เนื่องจากแรงงานไทยไม่ประสงค์ที่จะทำในสาขาอาชีพบางประเภท (เกษมสันต์ จิณณวาโส, 2538, หน้า 15)

ทฤษฎีเกี่ยวกับการย้ายถิ่น

การศึกษาครั้งนี้มีแนวคิดและทฤษฎีที่สำคัญในการอธิบาย โดยเริ่มจากแนวคิดเกี่ยวกับกระแสการย้ายถิ่น และลักษณะของผู้ย้ายถิ่น ซึ่ง Ravenstien (1889) และ Lee (1966) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ผู้ย้ายถิ่นส่วนใหญ่มักจะย้ายในระยะทางใกล้ ๆ แต่ถ้าย้ายไกลออกไปจะมุ่งเข้าสู่เมืองศูนย์กลางการค้าและอุตสาหกรรม โดยผู้ย้ายถิ่นที่อาศัยในเขตเมืองมีแนวโน้มที่จะย้ายถิ่นน้อยกว่าผู้ที่อาศัยอยู่ในชนบท

การย้ายถิ่นเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่มีความสำคัญกับครัวเรือนชนบท และมีความเชื่อมโยงกับการพัฒนาชนบท โดยเฉพาะในประเทศไทย เดิมการศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นมักใช้ทฤษฎีการย้ายถิ่นเชิงเศรษฐศาสตร์ ได้แก่ ทฤษฎีทุนมนุษย์ (Sjaastard, 1962) และทฤษฎีรายได้ที่คาดหวัง (Todaro, 1976) เป็นแนวทางการศึกษา โดยเฉพาะการศึกษาปัจจัยกำหนดการย้ายถิ่นของบุคคลในทฤษฎีทุนมนุษย์นั้น การย้ายถิ่นมักจะถูกพิจารณาเป็นรูปแบบหนึ่งของการลงทุนในทุนมนุษย์ โดยเป็นการคำนวณต้นทุน-ผลประโยชน์ของบุคคล เพื่อให้ได้ผลตอบแทนจากการย้ายถิ่นสูงสุด การย้ายถิ่นจึงเป็นเครื่องมือที่จะทำให้กระแสนายได้สูงสุดในอนาคตของบุคคล โดยมีข้อสมมติว่าการตัดสินใจย้ายถิ่นของบุคคลเป็นการตอบสนองโอกาสทางเศรษฐกิจอย่างมีเหตุผล ดังนั้น ผู้ย้ายถิ่นที่อยู่ในวัยหนุ่มสาว มีการศึกษาดีจึงมีความโน้มเอียงที่จะย้ายถิ่นมากกว่า เนื่องจากมีระยะเวลาที่ยาวนานกว่าและโอกาสที่มากกว่าบุคคลอื่น ๆ ในการบรรลุรายได้สูงสุดที่คาดหวัง แม้ว่าการประเมินมูลค่าต้นทุนและผลประโยชน์จากการย้ายถิ่นจะแตกต่างกันระหว่างหญิงชาย (Cackley, 1993)

สำหรับทฤษฎีเศรษฐศาสตร์คลาสสิกและนีโอคลาสสิกเสนอว่า การย้ายถิ่นเป็นผลจากความแตกต่างในอัตราจ้างระหว่างภาคอุตสาหกรรมในเขตเมืองและภาคเกษตรกรรมในชนบท (Rains & Fei, 1961) ซึ่งทฤษฎีรายได้ที่คาดหวังของ Todaro (1976) ได้อธิบายข้อเท็จจริงเพิ่มขึ้นว่าการย้ายถิ่นระหว่างชนบทกับเมือง เป็นการตอบสนองของบุคคลต่อรายได้ที่คาดหวังจากการทำงาน (Expected Earnings) มากกว่าจะเป็นการตอบสนองต่อรายได้จากการทำงานที่แท้จริง (Actual Earnings) โดยผู้พร้อมที่จะย้ายถิ่นจะตัดสินใจจากโอกาสต่าง ๆ ในตลาดแรงงานเท่าที่ข้อมูลมีอยู่ และตัดสินใจย้ายเมื่อคาดว่าจะได้รับผลประโยชน์สูงสุดจากการย้ายถิ่นอันเป็นผลประโยชน์ที่

คาดหว้ง (Expected Gains) ซึ่งสามารถวัดได้ในรูปความแตกต่างของรายได้แท้จริง (Real Incomes) กับโอกาสในการจ้างงานที่แตกต่างกันระหว่างเมืองกับชนบท และความเป็นไปได้ที่จะได้งานทำในภาคเศรษฐกิจขั้นตมัยในเมือง โดยอายุ ระดับการศึกษา และประสบการณ์การทำงานของบุคคลเป็นตัวกำหนดผลประโยชน์ที่ได้รับ

ในเชิงประชากรศาสตร์ทฤษฎีการย้ายถิ่น ของ Lee (1966) เป็นอีกทฤษฎีหนึ่งที่มีชื่อเสียงและถูกนำไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาการย้ายถิ่น Lee เสนอว่า การย้ายถิ่นจะเกิดขึ้นหรือไม่ขึ้นอยู่กับปัจจัย 4 ประการ ได้แก่ ปัจจัยในถิ่นต้นทาง ปัจจัยในถิ่นปลายทาง ปัจจัยหรืออุปสรรคที่อยู่ระหว่างถิ่นต้นทางและถิ่นปลายทาง และปัจจัยด้านบุคคล โดยการย้ายถิ่นเป็นผลการเปรียบเทียบปัจจัยในถิ่นต้นทางและถิ่นปลายทาง และพบข้อดีมากกว่าข้อเสียในถิ่นปลายทาง ผู้ย้ายถิ่นสามารถเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ระหว่างถิ่นต้นทางและถิ่นปลายทางได้ต่างกัน เรียกว่า มีการเลือกสรร (Selectivity) เนื่องจากการตอบสนองปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูดในถิ่นต้นทางและถิ่นปลายทาง รวมทั้งความสามารถในการเอาชนะอุปสรรคขัดขวางที่ต่างกันขึ้นอยู่กับคุณลักษณะส่วนตัวของบุคคล แนวทฤษฎีนี้ให้แนวคิดว่าคุณลักษณะของบุคคลเป็นปัจจัยหนึ่งที่บ่งชี้ความน่าจะเป็นในการย้ายถิ่นของบุคคล

ในระยะหลังการศึกษาการย้ายถิ่นใช้แนวทฤษฎี กลยุทธ์เพื่อการอยู่รอดของครัวเรือน ซึ่งอยู่ในกลุ่มทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ใหม่ของการย้ายถิ่น (New Economics Approaches) และมีการอธิบายที่แตกต่างจากทฤษฎีนีโอคลาสสิกตรงการเน้นว่า เป็น กลยุทธ์ความเสี่ยงน้อยที่สุด โดยมีสาระสำคัญว่าการย้ายถิ่น สามารถเป็นการตัดสินใจของกลุ่มหรือครอบครัว เพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากโอกาสที่มีในแต่ละพื้นที่ทั้งในถิ่นต้นทางและถิ่นปลายทาง โดยการกระจายแหล่งทรัพยากร (Resource Diversification) (Stark, 1984) โดยที่เขตเมือง หรือภาคใดก็ตามที่ไม่ใช่ภาคชนบทแบบดั้งเดิม (Non-traditional Real Sector) ได้เป็นส่วนหนึ่งของทรัพยากรที่ครัวเรือนเกษตรสามารถเก็บเกี่ยวได้สม่ำเสมอ (อย่างถาวร) หรือเป็นครั้งเป็นคราว ควบคู่กับการทำงานที่ดินเกษตรในหมู่บ้าน เรียกได้ว่า การย้ายถิ่นเป็นกลยุทธ์เพื่อการอยู่รอด (Hugo, 1994) โดยบริบท (Contexts) ของโลกที่สาม ผู้ทำการตัดสินใจจะจัดแบ่งแรงงานไปยังกิจกรรมและพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อกระจายแหล่งรายได้และกระจายความเสี่ยงที่เกี่ยวกับการลงทุนในการผลิตการเกษตร กิจการค้าเล็ก ๆ หรือแม้แต่การจ้างงานที่เป็นทางการ (Formal Employment) (Massey et al., 1993) นอกจากนี้ เครือข่ายสังคม (Networks) ยังส่งเสริมให้มีความเสี่ยงต่ำสุด โดยเครือข่ายของครัวเรือน ไม่เพียงทำให้กระแสรายได้เคลื่อนย้ายถิ่นคงอยู่ได้ตลอด แต่ยังรวมถึงยังช่วยให้เข้าสู่ตลาดแรงงานได้เป็นพิเศษด้วย (Skeldon, 1997)

สำหรับประเทศกำลังพัฒนาโดยส่วนใหญ่ ครัวเรือนคือหน่วยของการตัดสินใจเกี่ยวกับการผลิต การลงทุน และการบริโภค จึงมีการจัดแบ่งทรัพยากรแรงงานไปตามชนิดงานต่าง ๆ เพื่อให้

ได้ผลผลิตในระดับที่ต้องการ แต่สมาชิกครัวเรือนมีความสามารถ คุณลักษณะ และทักษะแตกต่างกัน การจัดการแบ่งแรงงานจึงต้องกระทำอย่างดีที่สุดโดยใช้ทุนมนุษย์ที่มีอยู่เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ การเพิ่มผลผลิตและรายได้ให้สูงที่สุด และเพื่อให้ความเสี่ยงน้อยที่สุด โดยเฉพาะประการหลังมีความสำคัญ ด้วยครัวเรือนชนบทส่วนใหญ่อยู่ในระดับพอยังชีพ (Subsistence Level) และขาดผลผลิตส่วนเกิน (Surplus) ที่จำเป็นต่อการบรรเทาความล้มเหลว (Hugo, 1994)

ทั้งนี้ Stark (1984, p. 215) กล่าวถึง การกระจายแหล่งรายได้ของแรงงานในครัวเรือน (Diversifying Household Labor Portfolio) ว่ากระทำโดยการแยกกันคนละภาคการผลิต คือ ในเมืองหรือชนบทที่มีภาคการผลิตไม่เหมือนกัน ถ้าหากเกิดปัญหา ผู้อพยพก็สามารถส่งเงินกลับได้ และความล้มเหลวในภาคการผลิตหนึ่งย่อมไม่ส่งผลให้เกิดความเสียหายทั้งครอบครัว โดยโมเดลกระจายความเสี่ยงของ Stark (1984, p. 215) ได้กำหนดให้แรงงานในครัวเรือน เป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต เพราะครัวเรือนมีเป้าหมายสำคัญ คือ การคงอยู่ได้ในระยะยาวด้วยการจัดแบ่งแรงงานไปยังตลาดแรงงานต่าง ๆ และมีข้อสมมติว่า กลยุทธ์นี้สามารถช่วยกระจายความเสี่ยงในผลผลิต นอกจากนี้ การจัดแบ่งสมาชิกให้ย้ายถิ่นยังเป็นกลยุทธ์ประกันความเสี่ยงของครัวเรือน เพื่อทดแทนการขาดแคลนตลาดแรงงานในชนบท ตามโมเดลนี้การย้ายถิ่นของบุคคล จึงเกิดขึ้นด้วยความต้องการให้เกิดความเสี่ยงต่ำที่สุดของครัวเรือน

สำหรับรูปแบบกลยุทธ์ครัวเรือนเกี่ยวกับการย้ายถิ่นแบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ กลยุทธ์เพื่อการอยู่รอด (Survival Migration) และกลยุทธ์เพื่อการเลื่อนฐานะ (Mobility Migration) โดยกลยุทธ์แรกเป็นในลักษณะการกระจายความเสี่ยงและอาจนำไปสู่การย้ายถิ่นของหญิงวัยเยาว์ที่มีการศึกษาดำเนินการย้ายถิ่นส่วนใหญ่ได้รับปัจจัยผลักดันในถิ่นต้นทาง ส่วนกลยุทธ์เพื่อการเลื่อนฐานะนั้น ครัวเรือนจะต้องเลือกสมาชิกที่สามารถได้รับรายได้สูงสุดให้ย้ายถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย วัยหนุ่มมีการศึกษาดี และการย้ายถิ่นส่วนใหญ่เป็นผลจากปัจจัยดึงดูดในถิ่นปลายทาง (United Nations, 1993)

เมื่อนำแนวคิดของทฤษฎีการย้ายถิ่นข้างต้นมาประยุกต์ใช้ สามารถอธิบายได้ว่าครัวเรือนมีความเสี่ยง ซึ่งเกิดจากการประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรมที่ราคาผลผลิตไม่แน่นอน และสภาพการผลิตขึ้นกับสภาพธรรมชาติซึ่งเป็นเงื่อนไขทางด้านสภาพทรัพยากรทางวัตถุ ดังนั้น ครัวเรือนจึงเลือกลดความเสี่ยงด้วยกลยุทธ์การย้ายถิ่น ซึ่งถูกกำหนดด้วยสภาพทรัพยากรมนุษย์ของครัวเรือน โดยเฉพาะคุณลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตลอดจน วัฒนธรรมและค่านิยมของสังคม ซึ่งเป็นสภาพทรัพยากรด้านสังคมและวัฒนธรรมที่ครัวเรือนมีอยู่ การย้ายถิ่นของสมาชิกครัวเรือนเกิดจากเหตุผลที่แตกต่างกัน ขึ้นกับทรัพยากรที่ครัวเรือนมีอยู่ และขึ้นกับว่าผู้ย้ายถิ่นนั้นรับรู้เกี่ยวกับการย้ายถิ่นอย่างไร ผลของการย้ายถิ่น นอกจากจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงค่านิยม

ทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้ย้ายถิ่นแล้ว ยังก่อให้เกิดผลด้านเศรษฐกิจกับครัวเรือน โดยเฉพาะการส่งเงินกลับ (Remittances) ซึ่งทำให้สภาพวิถีชีวิตของครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นแตกต่างไปจากเดิม

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่น

การย้ายถิ่นมักจะเกิดขึ้นมากถ้าพื้นที่นั้น ๆ มีคนหนุ่มสาวอยู่ในสัดส่วนสูงมาก (Vermeulen, 2003) คนหนุ่มสาวมักจะเป็นผู้ที่เพิ่งสำเร็จการศึกษามาแล้วในบางระดับจึงย้ายถิ่นเพราะเหตุผลทางการศึกษา คือ เพื่อศึกษาต่อ หรือเพราะสำเร็จการศึกษามาแล้วจึงย้ายถิ่นเพราะต้องการหางานทำ คนวัยนี้เป็นคนที่กล้าเสี่ยงอยากเห็นสิ่งแปลกใหม่ อยากทำในสิ่งที่เคยฝัน อยากมีหลักฐานมั่นคง อยากมีครอบครัว อยากเห็นโลกที่แปลกออกไปแม้จะรู้ว่าหนทางข้างหน้าอาจจะยากลำบาก เพราะต้องเดินทางไปต่างพื้นที่ ความหวั่นเกรงวิตกกังวลนี้นักลี้ภัยจึงน้อยกว่าคนกลุ่มอื่นจึงมีความเป็นไปได้ที่คนกลุ่มนี้จะย้ายถิ่นกันมาก

นอกจากนี้ จำนวนประชากรทั้งในพื้นที่ต้นทางและพื้นที่ปลายทาง ก็มีผลผลักดันให้ย้ายออก ต้นทางที่มีคนน้อยมีจำนวนประชากรต่อพื้นที่ไม่มาก หรือพื้นที่ที่มีคนมาก มีประชากรต่อพื้นที่สูงแออัดมาก ก็มีผลให้ย้ายออก แต่ก็อาจเหนี่ยวรั้ง เพราะประชากรมาก หมายถึง เครือข่ายทางสังคมใหญ่ มีอุปสงค์สูง การทำธุรกิจในรูปแบบและนอกกรอบแบบจึงมี โอกาสบรรลุผลสูง เช่นกันกับพื้นที่ปลายทางที่ถ้ามีประชากรมากอาจดึงดูดให้คนย้ายเข้าเรื่องนี้เกี่ยวพันไปถึงระยะทาง ความเป็นเมือง และความยากจน (Conway & Houtenville, 2001)

ความเป็นเมือง หมายถึง สัดส่วนประชากรในเขตเมือง ถ้ามีประชากรในเขตเมืองมากจะเหนี่ยวรั้งมิให้ย้ายออกและดึงดูดให้ย้ายเข้า (Brown, 1997) ขณะที่ความยากจนจะเหนี่ยวรั้งการย้ายออก (Reisinger, 2003) คนที่ยังจนจะยังไม่ย้ายออก เนื่องจากอาจมีปัญหาไม่มีเครือข่ายทางสังคม แต่ถึงอย่างไร ความยากจนยังคงเป็นสาเหตุสำคัญให้เกิดการย้ายถิ่น

นอกจากนี้ ค่าครองชีพ รายได้ (Todaro, 1976) การมีงานทำ การไม่มีงานทำ ตำแหน่งงานใหม่ ซึ่งเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจย่อมมีอิทธิพลให้เกิดการย้ายถิ่น ขณะที่การศึกษา (Brown, 1997) อัตราส่วนแพทย์ต่อประชากร อัตราส่วนเตียงคนไข้ต่อประชากร (Cushing, 2002) ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินและความหนาแน่นถนน (Andrienko & Sergie, 2003) เป็นปัจจัยทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่น

จากปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นข้างต้น สามารถอธิบายปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นอย่างละเอียด โดยการย้ายถิ่นของประชากรและแรงงานทั่ว ๆ ไป จะมีปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจอยู่มากมาย แต่โดยสรุปสามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ปัจจัยหลัก คือ

1. ปัจจัยผลักดัน หมายถึง ปัจจัยที่อยู่ในท้องถิ่นเดิมของผู้อยู่อาศัยที่เป็นสาเหตุกระตุ้นให้เกิดการย้ายถิ่นออกจากถิ่นที่อยู่เดิม

2. ปัจจัยดึงดูด หมายถึง ปัจจัยที่อยู่ภายนอกภูมิภานาของผู้ย้ายถิ่น ซึ่งมีผลให้ผู้ย้ายถิ่นเกิดความสนใจ และได้รับแรงดึงดูดให้ย้ายถิ่นเข้าไปในท้องถิ่นใหม่

สำหรับปัจจัยผลักดันที่มีผลต่อการย้ายถิ่นของประชากรไทยในระยะที่ผ่านมา แบ่งออกได้เป็นสาเหตุต่าง ๆ (สุมาลี ปิตยานนท์, 2545, หน้า 185-188) ดังนี้

1. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยแรกสุดที่กระตุ้นให้คนไทยอพยพออกจากท้องถิ่นเดิมของตนเอง โดยเฉพาะจากเขตชนบทเนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ของประเทศประกอบอาชีพในภาคการเกษตร ซึ่งมักจะประสบปัญหาหลาย ๆ อย่าง เช่น สภาพทางการเกษตรกรรมซึ่งต้องพึ่งพาธรรมชาติในการทำการเพาะปลูก ปัญหาความบกพร่องของตลาด ทำให้ราคาของผลผลิตตกต่ำ หนี้สินทางการเกษตร ปัญหาการถือครองที่ดินทำกิน และปัญหาที่ดินเสื่อมสภาพและขาดความอุดมสมบูรณ์ เป็นต้น

2. ปัจจัยจากคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ สภาพความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันระหว่างชนบทและเมืองก็เป็นสิ่งผลักดันให้เกิดการย้ายถิ่นด้วยเช่นกัน เป็นต้นว่า 1) การห่างไกลจากการคมนาคมขนส่ง พื้นที่หลายแห่งที่อยู่ห่างไกลจากถนนหนทางดี ๆ 2) ความหวาดกลัวจากโจรผู้ร้าย ไม่ปรากฏบ่อยนัก มีเฉพาะในบางจังหวัด เช่น จังหวัดในภาคใต้ซึ่งมีขบวนการก่อการร้ายค่อนข้างบ่อย และ 3) การสาธารณสุข เช่น การระบาดของโรค เป็นต้น

สำหรับปัจจัยดึงดูด ที่มีผลต่อการย้ายถิ่น (สุมาลี ปิตยานนท์, 2545, หน้า 189-192) ได้แก่

1. การได้รับคำชักชวนจากญาติพี่น้องหรือเพื่อนฝูง คำชักชวนจากคนที่รู้จักนี้เป็นปัจจัยดึงดูดที่สำคัญ โดยผู้ที่ชักชวนมักจะบอกเล่าถึงโอกาสในการทำงานในท้องถิ่นอื่นให้ได้ทราบ นับเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญเป็นอันดับต้น ๆ และมักจะเกี่ยวข้องอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ ของการอพยพย้ายถิ่นเกือบทุกกรณี

2. การบริการทางสังคมที่ก้าวหน้า เป็นอีกปัจจัยที่ช่วยให้ประชากรย้ายเข้ามาอยู่ในเขตเมืองเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในด้านการศึกษา เพราะผู้ที่อยู่ในเมืองเล็กและมีฐานะดีก็จะนิยมส่งบุตรหลานเข้ามาเรียนในสถานศึกษาที่อยู่ในตัวอำเภอหรือตัวจังหวัด หรือไม่ก็เข้ามายังกรุงเทพมหานคร เพราะต้องการให้ได้รับการศึกษาที่ดีเพื่อจะได้ประกอบอาชีพที่ก้าวหน้าต่อไป

3. สภาพเศรษฐกิจในเขตเมือง เป็นปัจจัยดึงดูดที่สำคัญในการย้ายถิ่นของประชากรจากชนบท การมีอุตสาหกรรม การพาณิชย์กรรม และการบริการที่เจริญในเขตเมืองทำให้เป็นแหล่งที่หางานทำได้ง่าย

4. ความแตกต่างของอัตราค่าจ้าง ในการย้ายถิ่นเพื่อหางานทำนั้น สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่จะจูงใจให้แรงงานย้ายไปก็คือค่าจ้าง ในแหล่งที่มีค่าจ้างสูงกว่าย่อมจะมีแรงงานย้ายเข้าไปหางานทำ

มาก จากข้อมูลสถิติทางด้านค่าจ้าง ค่าจ้างโดยเฉลี่ยของแรงงานในเขตกรุงเทพมหานคร และ
ปริมณฑลจะสูงกว่าในภาคอื่น ๆ ที่มีค่าจ้างเฉลี่ยต่ำกว่า

5. ความต้องการเปลี่ยนอาชีพ ชาวชนบทส่วนมากที่มีอาชีพทางการเกษตรได้หลังไหล
เข้ามาหางานทำในภาคการผลิตที่ไม่ใช่ภาคเกษตร เนื่องจากเหตุผลต่าง ๆ อาทิ อาชีพทางด้านเกษตร
ซึ่งเป็นอาชีพเดิมมีรายได้ต่ำ ชั่วโมงทำงานสูงแต่ชั่วโมงพักผ่อนน้อย

6. ความต้องการเครื่องอุปโภค การอพยพออกจากภูมิลำเนาเดิมเป็นการชั่วคราว และไป
อาศัยอยู่ชั่วคราวหนึ่งในเมืองหรือจังหวัดใหม่ ๆ ซึ่งภาวะเศรษฐกิจก้าวหน้ากว่าในหมู่บ้านภูมิลำเนา
เดิม ทำให้คนงานชนบทได้รับการปลูกฝังนิสัยบางอย่างซึ่งก่อนหน้านี้ไม่อาจปฏิบัติเช่นนั้นได้ เพราะ
ไม่มีเงิน อุปนิสัยการบริโภคเช่นนี้ต่อไปได้กลายเป็นความจำเป็นที่ละไม่ได้ และเมื่อรวมเข้ากับ
ปัจจัยอื่น ๆ ก็ทำให้เกิดความต้องการเดินทางไปหางานทำนอกหมู่บ้านของตน

7. ความอยากเห็นความแตกต่าง ความแปลกใหม่ เนื่องจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยี
การสื่อสาร ปัจจุบันแทบทุกหมู่บ้านมีไฟฟ้าใช้ และครัวเรือนส่วนมากมีเครื่องรับโทรทัศน์ ผู้รับสาร
ได้เห็นเทคโนโลยีใหม่ ๆ จากโทรทัศน์ รวมทั้งการโฆษณาต่าง ๆ ทำให้ผู้รับสารอยากเห็นของจริง
ประกอบกับการคมนาคมสะดวก เมื่อชาวชนบทว่างงานก็หาโอกาสเข้าไปในกรุงเทพมหานคร
ปริมณฑล และเมืองใหญ่ รับเอาวัฒนธรรมการกิน การแต่งตัว กลับไปในหมู่บ้านซึ่งเป็นตัวกระตุ้น
ให้เพื่อน ๆ ชาวชนบทอยากเข้าไปในเมืองกันบ้าง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ,
2540, หน้า 21)

ผลกระทบที่เกิดจากการโยกย้ายถิ่นภายในประเทศ

การย้ายถิ่นของประชากรแม้จะมีข้อดีคือเป็นวิธีการกระจายจำนวนประชากร ให้เป็นไป
อย่างเหมาะสม (Petersen, 1969) แต่ก่อให้เกิดผลสืบเนื่อง (Consequences) ขึ้นทั้งในถิ่นต้นทางและ
ถิ่นปลายทาง ที่นำมาซึ่งปัญหาคุณภาพชีวิตของผู้ย้ายถิ่นอยู่ไม่น้อย (Fuller et al., 1976) โดยผู้ย้ายถิ่น
ส่วนหนึ่งต้องเปลี่ยนแปลงสถานภาพการจ้างงาน และเมื่อการย้ายถิ่น เป็นกระบวนการเลือกสรร
(Selectivity) ดังนั้น บุคคลที่สามารถย้ายถิ่นได้ย่อมต้องมีคุณลักษณะที่เหมาะสมสอดคล้องกับ
ความต้องการของถิ่นปลายทาง หรือก็คือ ตอบสนองต่อปัจจัยดึงดูดในถิ่นปลายทาง ซึ่งเรียกว่า
การเลือกสรรในเชิงบวกสูงกว่าผู้ย้ายถิ่นที่ย้ายเพราะปัจจัยผลักดันในถิ่นต้นทาง (Todaro, 1976)
การเปลี่ยนแปลงสภาพการจ้างงานย่อมมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตแรงงานย้ายถิ่นอยู่ไม่น้อย
ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อตัวแรงงานผู้ย้ายถิ่นเอง และสังคมที่ภาพรวม (สุมาลี, ปิตยานนท์, 2545,
หน้า 193-200) ดังนี้

1. ผลกระทบของการโยกย้ายถิ่นออกที่มีต่อเศรษฐกิจชนบท

1.1 ผลต่อรายได้และการสะสมทุน แรงงานที่มีการย้ายถิ่นมักจะส่งเงินกลับหรือส่งความช่วยเหลือที่ไม่ใช่ตัวเงิน เช่น อาหาร เสื้อผ้า หรือสิ่งของจำเป็นอื่น ๆ กลับมายังท้องถิ่นเดิมของตนเอง หรือนำติดตัวกลับมาให้เมื่อกลับมาเยี่ยมบ้าน ซึ่งการส่งเงินกลับของชาวชนบทที่ย้ายถิ่นออกนั้น มีผลต่อการกระจายรายได้ของชาวชนบทในทางที่ดีขึ้น เพราะผู้อพยพย้ายถิ่นส่วนใหญ่จะมีฐานะยากจน และการส่งเงินกลับนี้ทำให้ครอบครัวของผู้ย้ายถิ่นได้มีโอกาสพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

1.2 ผลต่อกำลังแรงงานในเขตชนบท เนื่องจากการย้ายถิ่นเป็นกระบวนการเลือกสรรคนหนุ่มสาว และผู้ที่อยู่ในวัยแรงงาน ดังนั้นผลกระทบที่น่าจะปรากฏมากที่สุดก็คือ การทำให้มีแรงงานหรือคนช่วยทำงานลดน้อยลง การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงานในช่วงทศวรรษ 2530 โดยนิพนธ์ พัวพงศกร และปัทมวดี ชูชุกิ (2535) ได้ชี้ให้เห็นว่า ในช่วงต้นทศวรรษ 2530 เริ่มมีสัญญาณของการขาดแคลนแรงงานภายในภาคเกษตร เนื่องจากการอพยพโยกย้ายของแรงงานในภาคเกษตรเข้าสู่ภาคนอกการเกษตร

1.3 ผลต่อวิถีชีวิตของประชากรในท้องถิ่น การอพยพไปทำงานยังท้องถิ่นอื่น โดยเฉพาะเขตเมืองอาจส่งผลกระทบต่อภาวะสังคม โดยแรงงานมักจะนำเอานิสัยของชาวเมืองมาใช้กลับท้องถิ่นเดิม ซึ่งมักทำให้เกิดความต้องการเอาแบบอย่างของเพื่อนบ้านและเป็นเหตุชักจูงให้คนหนุ่มสาวเดินทางออกจากหมู่บ้านเพื่อให้ได้สิ่งของต่างๆ ที่เป็นเครื่องอำนวยความสะดวก เช่น คนในเมือง การย้ายถิ่นของแรงงานยังอาจก่อให้เกิดการะทางสังคมขึ้นด้วย เนื่องจากแรงงานที่ย้ายออกไปมักเป็นคนหนุ่มสาวหรือเป็นหัวหน้าครอบครัว ทำให้เด็ก สตรี และคนชราในท้องถิ่นที่เหลือไม่ได้รับการดูแลเท่าที่ควร เพราะคนเหล่านี้อยู่ในวัยฟุ้งเฟ้อ ไม่สามารถดูแลตนเองได้ดีเท่าที่ควร

2. ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ และสังคมเมืองหลวงและเมืองหลัก

ผลกระทบของการย้ายถิ่นเข้าสู่เขตเมืองนั้น จะเกิดขึ้นในระดับที่แตกต่างกัน แต่เนื่องจากกรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลางของการย้ายถิ่นมากที่สุด ผลกระทบที่เกิดขึ้นจึงเกิดกับเขตกรุงเทพมหานครมากที่สุด ดังนี้

2.1 ผลกระทบต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากร การที่จำนวนประชากรในเขตนครหลวงเพิ่มขึ้น ปัญหาที่ตามมาก็คือ รัฐบาลไม่สามารถจะขยายกิจการต่างๆ ในด้านสาธารณูปโภคได้ทันกับความต้องการของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของไฟฟ้า การประปา ถนนหนทาง รถประจำทาง โรงพยาบาล โรงเรียน ตลอดจนอาคารสงเคราะห์ และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ นอกจากนั้น ปัญหาการจราจรติดขัดในเขตกรุงเทพมหานคร จึงทำให้ประชากรต้องหันมาซื้อที่อยู่อาศัยแบบทาวน์เฮาส์ หรือคอนโดมิเนียมในเมืองแทนการซื้อที่ดินหรือบ้านในเขตชนบท

ทำให้คุณภาพชีวิตของประชากรในเขตเมืองหลวงแอ่ง เนื่องจากสภาพที่อยู่อาศัยหนาแน่น และเสื่อมโทรมไม่ถูกสุขลักษณะ อันเป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยทั้งทางร่างกายและจิตใจของประชากรในเขตกรุงเทพมหานคร

2.2 ผลกระทบเชิงเศรษฐกิจ การศึกษาวิจัยการย้ายถิ่นในประเทศไทยส่วนใหญ่พบว่า สาเหตุทางเศรษฐกิจเป็นสาเหตุสำคัญ เช่น งานศึกษาของ แคร์รี ริคเตอร์ และคณะ (2540) พบว่า จำนวนผู้ที่ย้ายถิ่นออกจากหมู่บ้านชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่หรือร้อยละ 63 ให้เหตุผลว่าย้ายเพื่อหางานทำและหารายได้สำหรับครัวเรือน นอกจากนี้ในกลุ่มผู้ย้ายถิ่นวัยหนุ่มสาว มีอยู่จำนวนมากที่ระบุว่า พอใจจะอยู่บ้านมากกว่าหากแต่งงานและมีบุตร แต่ในขณะเดียวกันก็คงมีการย้ายถิ่นตามฤดูกาลเพื่อหารายได้เพิ่มเติม และปัจจัยทางเศรษฐกิจถือเป็นแรงจูงใจประการเดียวสำหรับการย้ายถิ่นของคนกลุ่มนี้

2.3 ผลกระทบทางสังคม ปัญหาชุมชนแออัด และแหล่งเสื่อมโทรม เนื่องจากคมนาคมที่สะดวกสบายมากขึ้น ทำให้ปริมาณการย้ายถิ่นมีเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะจากชนบทสู่เมือง ซึ่งมักจะเป็นผู้ที่มีการศึกษาดำเนินฐานะยากจน และเป็นแรงงานไร้ฝีมือ จึงไม่ค่อยใส่ใจเรื่องที่พักอาศัยมากนัก จึงเกิดปัญหาชุมชนแออัด และแหล่งเสื่อมโทรมขึ้นอย่างรวดเร็วและขยายใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ และสถานที่เหล่านี้สร้างปัญหาให้กับสังคมไม่ใช่น้อย ทั้งปัญหาอาชญากรรม การโจรกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

2.4 ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม การมีประชากรอยู่อาศัยเป็นจำนวนมากในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลส่งผลทำให้เกิดปัญหามลพิษทางอากาศ ทางน้ำ ทางเสียง สารพิษ รวมทั้งปัญหาการเก็บและทำลายขยะมูลฝอยไม่หมดและตกค้าง ตลอดจนปัญหาการทิ้งขยะไม่เป็นที่ที่เป็นทาง การปลูกอาคารสูงล้ำที่สาธารณะ รวมทั้งการรักษาความสะอาดและการจัดความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมืองอันเกิดจากการกระทำของบุคลากรบางกลุ่มอาชีพที่ละเลยต่อกฎระเบียบต่าง ๆ และใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อประกอบอาชีพหรือกิจกรรมต่าง ๆ

แนวคิดเกี่ยวกับงานก่อสร้าง

อุตสาหกรรมก่อสร้างเป็นภาคธุรกิจที่ก่อให้เกิดรายได้ประชาชาติจำนวนหลายแสนล้านบาทต่อปี และมีธุรกิจต่อเนื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องอีกเป็นจำนวนมาก (วิสูตร จิระคำกิจ, 2546, หน้า 2) งานก่อสร้างแต่ละโครงการมีความละเอียดซับซ้อน ซึ่งอธิบายรายละเอียดและแนวคิดเกี่ยวกับงานก่อสร้างในเบื้องต้นได้ดังนี้

ประเภทของงานก่อสร้าง (Types of Construction)

งานก่อสร้างโดยทั่วไป หมายถึง งานวิศวกรรมโยธาครอบคลุมงานก่อสร้าง ตั้งแต่งานก่อสร้างขนาดเล็ก ไปจนถึงงานก่อสร้างขนาดใหญ่ งานก่อสร้างสามารถแบ่งออกตามประเภทงาน ได้ดังนี้ (สันติ ชินานูวัตินวงศ์, 2549, หน้า 1-3)

1. งานอาคาร หมายถึง งานก่อสร้างที่ประกอบไปด้วยชิ้นส่วนต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ ฐานราก เสา คาน พื้น กำแพง ประตู หน้าต่าง หลังคา รวมไปถึงงานระบบไฟฟ้า ระบบปรับอากาศ ระบบประปา ระบบสุขาภิบาล ระบบการตกแต่งภายใน ลิฟต์ และอุปกรณ์อาคารอื่น ๆ ตัวอย่างงานอาคาร เช่น งานก่อสร้างบ้าน ที่ทำการศูนย์การค้า โรงแรม แฟลต โรงเรียน โรงงาน เป็นต้น

2. งานวิศวกรรมโยธา (Civil Engineering Works) ได้แก่ งานถนน ทางหลวง สะพาน งานวางท่อประปา งานฐานราก งานอาคารใต้ดิน งานเขื่อน งานระบบบำบัดน้ำเสีย งานก่อสร้างท่าเทียบเรือ สนามบิน ฯ ลักษณะงานโยธาที่น่าสังเกต คือ เป็นงานที่ต้องใช้เครื่องจักรหนัก เป็นปัจจัยหลักในการทำงาน มีปริมาณงานมาก และขอบเขตพื้นที่ปฏิบัติงานกว้าง หรือลึก หรือทั้งกว้างและลึก ลักษณะของแรงหรือพลังงานในรูปแรงอัด แรงสั่นสะเทือน แรงเหวี่ยง แรงดัน แรงกระแทก แรงกระทบ ฯ

3. โรงงานอุตสาหกรรมและโรงงานผลิตไฟฟ้า (Process and Power Plant) งานประเภทนี้มักเกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิต เช่น โรงกลั่นน้ำมัน โรงงานปิโตรเคมี โรงงานปูนซีเมนต์ โรงงานแยกรแและแต่งแร่ สถานีไฟฟ้าย่อย โรงงานโมหิน ฯ ค่าก่อสร้างส่วนใหญ่จะเป็นค่าสร้างระบบเพื่อให้โรงงานสามารถทำการผลิตได้

4. งานก่อสร้างอื่น ๆ นอกเหนือไปจากงาน 3 ประเภทแรก เช่น

4.1 งานก่อสร้างแท่นเจาะสูบน้ำบาดาลและน้ำมันดิบในทะเล

4.2 งานรื้อถอน (Demolition) จัดเป็นงานก่อสร้างแขนงหนึ่ง ช่างและแรงงานที่เกี่ยวข้องกับงานประเภทนี้ต้องเป็นผู้ชำนาญงานหรือเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานรื้อถอนที่อยู่ในย่านเขตชุมชนที่เป็นอาคารสูง หรือเป็นโรงงานสารเคมี งานรื้อถอนมักจะมีลำดับในการทำงานตรงข้ามกับงานก่อสร้าง เช่น งานรื้อถอนมักจะทำจากสูงลงมามาก แต่งานก่อสร้างจะต้องทำจากล่างขึ้นไปข้างบน

งานก่อสร้างจำแนกประเภทได้มากมายหลายทาง แต่วิธีหนึ่งซึ่งนิยมนกันมากที่สุด คือ การจำแนกงานก่อสร้างออกเป็น 3 ประเภท ซึ่งมีการแบ่งใกล้เคียงกับที่กล่าวไว้ข้างต้น ดังนี้ (พนม ภิษณาย, 2539, หน้า 6-7)

1. ประเภทเกี่ยวกับอาคาร เช่น อาคารเรียน อาคารพาณิชย์ โรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก อาคารสโมสร อาคารที่พักอาศัย โรงพยาบาล อาคารแสดงสินค้า เป็นต้น

2. ประเภทเกี่ยวกับทางหลวง เช่น ถนนประเภทต่าง ๆ สะพาน ป้ายโฆษณาขนาดใหญ่ การขุดดิน การทำไหล่ถนน การทำบาทวิถี รั้ว เป็นต้น

3. ประเภทงานก่อสร้างขนาดใหญ่ เช่น เขื่อนกั้นน้ำ สนามบิน โรงเครื่องจักร งานเดินท่อน้ำ และท่อระบายน้ำเสีย โรงงานอุตสาหกรรม อุโมงค์ เป็นต้น

ส่วน Barrie and Paulson (1992, pp. 7-19) ได้แบ่งประเภทงานก่อสร้าง ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับที่กล่าวไว้ข้างต้น แต่ได้แบ่งย่อยงานอาคารออกเป็น 2 ประเภท คือ งานก่อสร้างอาคารเพื่อธุรกิจ และงานก่อสร้างอาคารเพื่อที่อยู่อาศัย และได้แสดงสัดส่วนของงานประเภทต่าง ๆ ไว้ดังนี้

1. งานก่อสร้างอาคารเพื่อธุรกิจ (Building Construction) หมายถึง งานก่อสร้างอาคารเพื่อวัตถุประสงค์ในเชิงธุรกิจเป็นหลัก เช่น โรงเรียน มหาวิทยาลัย โรงพยาบาล ศูนย์การค้า สำนักงาน เป็นต้น โดยทั่วไปแล้วจะมีสัดส่วนของตลาดงานก่อสร้าง (Construction Market) อยู่ประมาณร้อยละ 35-40

2. งานก่อสร้างอาคารเพื่อที่อยู่อาศัย (Residential Construction) โดยทั่วไปจะเป็นการก่อสร้างเพื่อวัตถุประสงค์ในการใช้เป็นที่พักอาศัย ได้แก่ บ้านเดี่ยว บ้านแถว หรือทาวน์เฮาส์ อพาร์ทเมนต์ คอนโดมิเนียม เป็นต้น โดยมีสัดส่วนประมาณร้อยละ 30-35 ของตลาดอุตสาหกรรมก่อสร้างทั้งหมด ทั้งนี้ส่วนใหญ่มักจะมีภาคเอกชนจะเป็นผู้ลงทุน

3. งานก่อสร้างขนาดใหญ่ (Heavy Engineering Construction) หรือเรียกว่างานก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure Construction) เป็นโครงการก่อสร้างที่ส่วนใหญ่ดำเนินการโดยภาครัฐ หรืออาจมีการร่วมทุนระหว่างเอกชนกับรัฐบาล ตัวอย่างเช่น เขื่อน อุโมงค์ สะพาน ท่าเรือ โรงบำบัดน้ำเสีย เป็นต้น โดยมีสัดส่วนของงานก่อสร้างประมาณร้อยละ 20-25

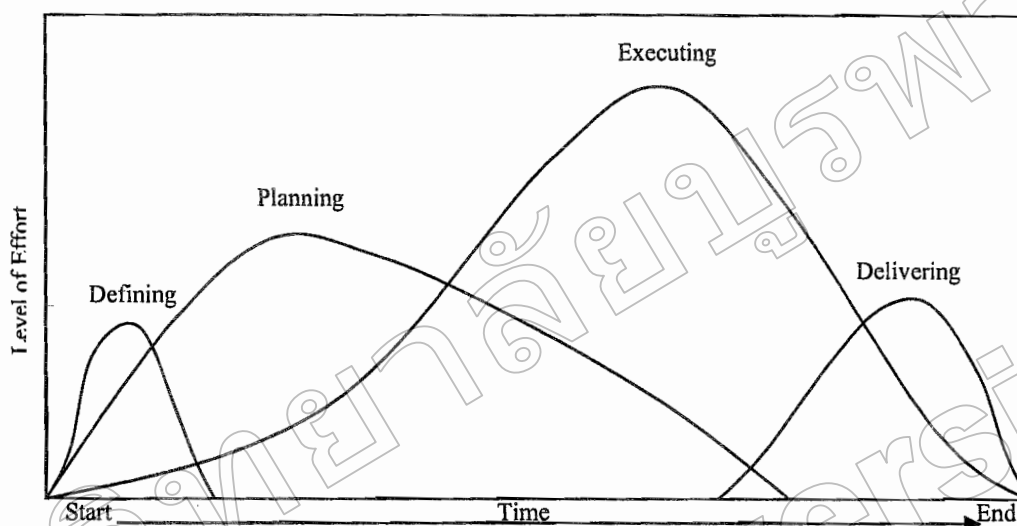
4. งานก่อสร้างเพื่ออุตสาหกรรม (Industrial Construction) โดยทั่วไปเป็นการก่อสร้างอาคารเพื่อใช้ในขบวนการผลิตที่เกี่ยวข้องกับงานด้านอุตสาหกรรม ได้แก่ โรงงานไฟฟ้าพลังนิวเคลียร์ โรงงานผลิตเครื่องจักรกล เป็นต้น การออกแบบงานประเภทนี้ต้องมีความชำนาญเฉพาะด้านเข้ามาเกี่ยวข้องจำนวนมาก โดยมีสัดส่วนในตลาดอุตสาหกรรมก่อสร้างร้อยละ 5 – 10

จะเห็นได้ว่าสัดส่วนงานก่อสร้างอาคารมีจำนวนสูงสุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตกรุงเทพมหานครซึ่งมีความเป็นเมือง ประชากรหนาแน่น การก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ เช่น โรงไฟฟ้า จึงมักตั้งอยู่จังหวัดอื่น ดังนั้น งานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาเฉพาะกลุ่มงานอาคาร ซึ่งเป็นประเภทงานก่อสร้างที่มีจำนวนมากที่สุดในเขตกรุงเทพมหานคร

วงจรชีวิตของโครงการก่อสร้าง

Gray and Larson (2006, pp. 6-7) ได้กล่าวถึงวงจรชีวิตของโครงการ (Project Life Cycle) ไว้ว่า จากการที่โครงการก่อสร้างจะมีระยะเวลาที่จำกัดเป็นลักษณะชั่วคราว มีจุดเริ่มต้นและสิ้นสุด

โครงการที่ชัดเจน โดยแต่ละช่วงจะมีกิจกรรมที่แตกต่างกันไป อย่างไรก็ตาม วงจรชีวิตของโครงการจะมีความแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดของรูปแบบขึ้นอยู่กับประเภทของโครงการนั้น ๆ เป็นสำคัญ ทั้งนี้วงจรชีวิตโครงการก่อสร้างสามารถแบ่งออกเป็น 4 ช่วง ดังแสดงในภาพที่ 9 ดังนี้

ภาพที่ 9 วงจรชีวิตของโครงการก่อสร้าง (Gray & Larson, 2006, p. 7)

มีรายละเอียดดังนี้ (Gray & Larson, 2006, p. 7)

1. ช่วงที่ 1 กำหนดโครงการ (Defining Stage) เป็นช่วงการเริ่มโครงการ โดยจะมีการศึกษาวัตถุประสงค์และวิเคราะห์โครงการ เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการ การประเมินและเลือกแนวทางต่าง ๆ ในการดำเนินโครงการ การจัดทำข้อเสนอโครงการ รวมถึงการจัดตั้งทีมงานที่เกี่ยวข้องขึ้น อนึ่ง อาจมีการออกแบบในช่วงนี้ ซึ่งจะเป็นการออกแบบขั้นต้น เพื่อใช้ประกอบในการศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการเท่านั้น

2. ช่วงที่ 2 การวางแผน (Planning Stage) เป็นการดำเนินการหลังจากมีการตัดสินใจที่จะทำโครงการแล้ว โดยจะเป็นขั้นตอนของการออกแบบในขั้นรายละเอียด ซึ่งจะใช้ประกอบในการวางแผนปฏิบัติโครงการโดยครอบคลุมด้าน 1) เวลาของกิจกรรมต่าง ๆ และเวลาของโครงการ 2) ต้นทุนหรืองบประมาณ และ 3) ด้านคุณภาพ ทั้งนี้รวมถึงการจัดบุคลากรเพื่อรับผิดชอบงานต่าง ๆ ด้วย

3. ช่วงที่ 3 การปฏิบัติโครงการ (Executing Stage) เป็นช่วงในการนำแผนที่ถูกวางไว้ไปปฏิบัติเพื่อบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ เริ่มจากการจัดซื้อจัดจ้างกับผู้รับเหมาก่อสร้าง จนกระทั่งการก่อสร้างแล้วเสร็จ ในช่วงนี้จะประกอบไปด้วยกิจกรรมหลัก 3 ประการ คือ 1) การเริ่ม

ปฏิบัติโครงการ 2) การติดตามตรวจสอบและควบคุมการปฏิบัติงานตามแผนงานที่วางไว้ 3) การแก้ไข ปัญหาต่าง ๆ ในการดำเนินงาน เช่น ปัญหาจากการเปลี่ยนแปลงแบบและรายการก่อสร้าง รวมถึง การแก้ไขข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นด้วย

4. ช่วงที่ 4 การส่งมอบโครงการ (Delivering Stage) ในช่วงการส่งมอบโครงการหรือปิด โครงการ งานที่ทำงานประกอบไปด้วย การส่งมอบและการตรวจรับงาน ในบางกรณีอาจมีขบวนการ การฝึกอบรมการใช้งานให้แก่บุคลากรที่จะทำหน้าที่ดำเนินงาน โดยอาจมีคู่มือการใช้งาน ประกอบด้วย นอกจากนี้อาจมีการจัดทำรายการปิดโครงการเพื่อบันทึกปัญหาและการแก้ไขต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่างการปฏิบัติโครงการ รวมถึงบันทึกการใช้เทคโนโลยีที่พัฒนาขึ้นที่อาจเป็น ประโยชน์กับโครงการก่อสร้างที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

การจัดการโครงการที่ดีนั้นผู้บริหารงานก่อสร้างนอกจากจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับวงจรชีวิตของ โครงการก่อสร้าง ซึ่งเริ่มต้นจากช่วงการศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการ ขั้นตอนการออกแบบจนกระทั่งถึงช่วงการส่งมอบเพื่อใช้งาน และปิดโครงการในท้ายที่สุดแล้ว การเข้าใจการพัฒนาวงจรชีวิตของโครงการย่อมจะนำไปสู่การจัดการโครงการได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

การวางแผนงานก่อสร้าง (Job Layout)

การวางแผนงานก่อสร้างเป็นงานขั้นตอนหนึ่งที่สำคัญและต้องกระทำก่อนงานก่อสร้าง เพื่อพิจารณากำหนดตำแหน่งของสิ่งปลูกสร้างชั่วคราว (Plant Layout) และจัดสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ตามความเหมาะสม เช่น ที่พักคนงาน โรงเก็บวัสดุอุปกรณ์ สำนักงานสนาม ห้องน้ำ ห้องส้วม เฝือกชั่วคราว ประปา ไฟฟ้า รั้วบริเวณ ทางเดิน ถนน ที่จอดรถยนต์ ทางเข้า โรงเก็บรถ หรือลานจอดรถ ที่เก็บน้ำมันเชื้อเพลิง บริเวณที่ใช้กองวัสดุ เป็นต้น ซึ่งการวางแผนงานก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของแรงงานก่อสร้างมีดังนี้ (พนม ภัยหน่าย, 2539, หน้า 86-87)

1. ที่พักคนงาน (Workmen's Shanties) บริษัทฯ รับเหมาก่อสร้างต้องจัดเตรียมที่พักคนงานไว้ให้เพียงพอ ถ้าบริเวณก่อสร้างมีพื้นที่อันจำกัดแล้ว ต้องเช่าที่ว่างข้างเคียงกับงานก่อสร้าง ปลูกบ้านพักขึ้น หรือเช่าอาคารที่อยู่ข้างเคียงกันเป็นที่พักคนงาน เพราะทุ่นเวลาและค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ในกรณีที่บริเวณพื้นที่มีจำกัด ความจำเป็นในเรื่องที่พักจะมีปัญหามาก ต้องพยายามใช้บริเวณพื้นที่ที่มีอยู่อย่างจำกัดนั้นให้เกิดประโยชน์มากที่สุด เช่น ในงานก่อสร้างอาคารหลาย ๆ ชั้น เมื่องานก่อสร้างทำเสร็จลงในบางส่วนแล้ว เช่น ทำเสร็จในชั้นที่ 1 คนงานบางพวกโดยเฉพาะพวกที่ทำงานก่ออิฐฉาบปูนผนัง หรือคนงานที่ทำงานอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของอาคาร น่าจะมีโอกาสได้รับการพิจารณาดีกว่าคนงานพวกอื่น ๆ ให้เข้ามาพักอาศัยในอาคารดังกล่าวได้ การสร้างที่พักคนงาน

จะจัดสร้างขึ้นสำหรับคนงานทั่วไป (Labors) ช่างไม้ (Carpenters) ช่างปูน (Concrete Workers) ช่างไฟฟ้า (Electricians) ช่างท่อ (Plumber) ช่างติดตั้งหม้อไอน้ำ (Steamfitters) เป็นต้น

2. ความสะดวกเกี่ยวกับสุขาภิบาล (Temporary Sanitary Facilities) การจัดห้องน้ำห้องส้วมเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งของโครงการ จึงต้องเลือกที่ตั้งให้เหมาะสม เพราะเกี่ยวกับความรู้สึกของผู้ที่อยู่ข้างเคียง หรือส่งผลให้บริเวณข้างเคียงโดยรอบเป็นเขตอันไม่พึงประสงค์ได้ จึงต้องจัดให้มีชิดพร้อมกันให้ความสะดวกแก่ผู้ใช้ หรือถ้าไม่สามารถจัดสร้างขึ้นมาได้ภายในบริเวณก่อสร้าง อาจใช้วิธีเช่าอาคารข้างเคียงเป็นที่พักคนงาน หรือติดต่อกับหน่วยงานของทางราชการเพื่อจัดสร้างถาวรสำเร็จรูป และเมื่อไม่ต้องการใช้แล้วก็เป็นที่ของหน่วยราชการดังกล่าวจะนำไปกำจัดต่อไป จำนวนของห้องน้ำห้องส้วมนั้นต้องจัดให้มีปริมาณพอเพียงกับความต้องการ หรืออย่างน้อยต้องให้เป็นไปตามประกาศของกระทรวงมหาดไทย “เรื่องกำหนดสวัสดิการเรื่องสุขภาพอนามัยของลูกจ้าง”

3. การจัดบริการชั่วคราว (Provision of Temporary Services) ผู้รับเหมาต้องจัดเตรียมไว้ให้พร้อมตั้งแต่เริ่มงานก่อสร้างตามความจำเป็น ในขั้นแรกก็คือ เรื่องไฟฟ้าและแสงสว่าง ดังนั้นทันทีที่โครงการเริ่มต้น จะต้องติดต่อกับการไฟฟ้าเพื่อขอต่อไฟแสงสว่างไปยังที่พักคนงาน สำนักงานสนาม โรงเก็บวัสดุ และในส่วนอื่นที่กำหนดตามปกติ น้ำประปา เป็นสิ่งจำเป็นมากสำหรับคนงานและงานก่อสร้าง ต้องขอต่อใช้จากการประปา โดยกำหนดแนวการวางท่อ การขุด การติดตั้งประตุน้ำ มาตรวัด ก๊อกน้ำ และเครื่องสุขภัณฑ์ตามจำนวนต้องการ ซึ่งพนักงานของการประปาจะมาดำเนินการจนเสร็จเรียบร้อย

ข้อจำกัดในงานก่อสร้าง

ข้อจำกัดในงานก่อสร้างมีอยู่หลายประการ ผู้บริหารงานก่อสร้าง ผู้รับเหมาก่อสร้าง ควรต้องพิจารณาว่าการทำงานแต่ละอย่างมีปัญหาหรือข้อจำกัดอย่างไร ซึ่งเมื่อทราบล่วงหน้าว่างานที่ทำงานนั้นมีข้อจำกัดอย่างไรแล้ว จะช่วยให้สามารถวางแผนการดำเนินงานได้อย่างรอบคอบต่อไป

พนม ภัยหนาย (2539, หน้า 7-9) กล่าวถึงข้อจำกัดในงานก่อสร้าง ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. ข้อจำกัดในด้านการเงิน นับว่าเป็นหัวใจสำคัญของงานก่อสร้าง ดังนั้นจะต้องมีการประมาณการด้านการเงินอย่างรอบคอบ อาจต้องมีทุนสำรองในระดับหนึ่ง เพื่อใช้จ่ายในช่วงรอเงินงวดจากเจ้าของงาน เป็นต้น

2. ข้อจำกัดเกี่ยวกับการคมนาคม บางครั้งการขนส่งหรือการติดต่อ กระทำได้ล่าช้า มีผลทำให้งานชะงักเกิดความล่าช้า และอาจทำให้งานก่อสร้างไม่สามารถดำเนินไปตามแผนที่วางไว้ได้

3. ข้อจำกัดเกี่ยวกับคนงานและอัตราค่าจ้าง ในท้องที่บางแห่งไม่สามารถหาคนงานที่มีความชำนาญเฉพาะอย่างได้ เช่น งานฝีมือ เมื่อเกิดกรณีเช่นนี้ขึ้นจะทำให้เกิดปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ เช่น ทำให้งานล่าช้าจากแผนงานที่วางไว้ เป็นต้น

4. ข้อจำกัดเกี่ยวกับสัมปทานอากาศ สัมปทานอากาศนับว่าเป็นข้อจำกัดที่สำคัญประการหนึ่ง เพราะบางครั้งไม่สามารถจะป้องกันได้ เช่น น้ำท่วม ลมพายุ ฝนตกหนัก เหล่านี้ เป็นต้น

5. ข้อจำกัดเกี่ยวกับแบบรูปและรายการก่อสร้าง มักมีปัญหายุ่งยากเป็นอันมาก เช่น แบบเขียนไม่ชัดเจน คลุมเครือ เขียนผิด หรือมีรายละเอียดต่าง ๆ ไม่เพียงพอ ลักษณะดังกล่าวอาจทำให้งานที่ก่อสร้างต้องล่าช้าหรือหยุดชะงักลงได้

6. ข้อจำกัดเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือ บางครั้งอาจขาดตลาดหรือมีการนำเข้าจากต่างประเทศ การป้องกันอาจมีการหาแหล่งวัสดุไว้ล่วงหน้าก่อนลงมือก่อสร้าง

7. ข้อจำกัดเกี่ยวกับเวลา ข้อจำกัดในเรื่องนี้มีปัญหายู่งยากเกี่ยวกับการวางแผนงาน เช่น จะจัดวางรูปงานอย่างไร งานชนิดไหนจะทำก่อนหลัง จัดแบ่งคนงานและเวลาออกอย่างไร งานจึงประสานกันได้ดี ถ้าจัดให้มีการวางแผนและดำเนินไปตามแผนอย่างมีประสิทธิภาพแล้ว งานจะสำเร็จลุล่วงตรงตามเวลาที่กำหนด ปัญหาข้อนี้จึงเกี่ยวข้องไปถึงการจัดการในด้านอื่น ๆ

8. ข้อจำกัดเกี่ยวกับวิธีการก่อสร้าง งานก่อสร้างบางอย่างหรือการก่อสร้างในสถานที่บางแห่ง ไม่สามารถดำเนินงานไปได้ตามวิธีปกติ เช่น การก่อสร้างติดกับโรงพยาบาล ต้องพยายามควบคุมเสียงหรือการสั่นสะเทือน ดังนั้น การเลือกวิธีการก่อสร้างที่เหมาะสมจะเป็นการลดข้อจำกัดในงานก่อสร้างได้ทางหนึ่ง

9. ข้อจำกัดเกี่ยวกับระเบียบข้อบังคับหรือกฎหมาย เป็นผลกระทบกับงานก่อสร้างโดยตรง เช่น ข้อบังคับของเจ้าพนักงานจราจรที่กำหนดขนาดของรถบรรทุก ปัญหาเกี่ยวกับการจ้างแรงงาน หรือปัญหาเกี่ยวกับการจ่ายค่าตอบแทนต่าง ๆ ซึ่งถ้าวางแผนไว้ไม่รัดกุม ก็อาจทำให้งานชะงักหรือไม่ก้าวหน้าไปเท่าที่ควร

10. ข้อจำกัดด้านอื่น ๆ เช่น ความร่วมมือประสานงานของคนงาน ปัญหาของฝ่ายว่าจ้าง เป็นต้น

การวิจัยอนาคตด้วยเทคนิค Ethnographic Delphi Futures Research (EDFR)

การวิจัยอนาคตด้วยเทคนิค Ethnographic Delphi Futures Research (EDFR) เป็นการวิจัยอนาคตที่พัฒนารูปแบบมาจากเทคนิคการวิจัยอนาคตสองเทคนิค คือ การวิจัย อี เอฟ อาร์ (Ethnographic Futures Research: EFR) และเทคนิคเดลฟาย (Delphi Technique) โดยการผสมผสานทั้งสองเทคนิคให้มีความยืดหยุ่นในระเบียบวิธีวิจัยเพื่อให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ตามปัญหา

และวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่หลากหลาย เช่น การวิจัยเพื่อสำรวจความคิดเห็นและปัญหาการวิจัย เพื่อหารูปแบบ กำหนดนโยบาย กำหนดมาตรฐานวิธีแก้ปัญหา และการตัดสินใจ เป็นต้น (จุมพล พูลภัทรชีวิน, 2546, หน้า 97)

ความหมายการวิจัยอนาคต

จุมพล พูลภัทรชีวิน (2548, หน้า 40) ได้ให้ความหมายการวิจัยอนาคตไว้ว่า “เป็นวิธีการศึกษาอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับทางเลือกอนาคตต่าง ๆ ที่เป็นไปได้หรือน่าจะเป็นของกลุ่มประชากรหรือกลุ่มสังคมใดสังคมหนึ่ง”

กฤษฎา กรุดทอง (2530, หน้า 38) กล่าวถึงการวิจัยอนาคตไว้ว่า “เป็นระเบียบวิธีการค้นคว้าหาความรู้ที่เกี่ยวกับอนาคตด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Approach)”

เทียนฉาย กิระนันท์ (2537, หน้า 86) กล่าวว่า “การวิจัยอนาคตเป็นการศึกษา เพื่อมองถึงพฤติกรรมหรือเหตุการณ์ที่น่าจะเป็นไปได้ในอนาคต ไม่ว่าจะเป็นระยะสั้นหรือระยะยาวก็ตาม รวมทั้งปฏิสัมพันธ์และผลกระทบในระหว่างเหตุการณ์หรือพฤติกรรมต่าง ๆ ที่น่าจะพียงเกิดขึ้นด้วย”

Texor (1980, p. 49) ให้ความหมายของการวิจัยอนาคตไว้ว่า “เป็นวิธีการศึกษาอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับทางเลือกในอนาคตที่คนกลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่งคิดว่าเป็นไปได้ (Possible) หรือน่าจะเป็นไปได้ (probable) สำหรับตน”

Garrett (1996, p. 78) กล่าวว่า “การวิจัยอนาคตเป็นการปรับนโยบายและกลยุทธ์เพื่อการจัดการกับปัญหาที่ประสบอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งการมองไปข้างหน้าไกล ๆ ช่วยชี้นำถึงข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการวางแผนนโยบาย และแผนที่จะต้องเตรียมหาไว้ตั้งแต่บัดนี้”

จากความหมายข้างต้น สามารถสรุปความหมายของการวิจัยอนาคตได้ว่า เป็นการศึกษาอย่างเป็นระบบด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ถึงแนวโน้มของภาพเหตุการณ์ในอนาคตที่อาจเป็นไปได้ของสังคมกลุ่มหนึ่ง เพื่อประโยชน์ในการวางแผนและกำหนดนโยบายตลอดจนแนวทางในการดำเนินงานในอนาคต

จุดมุ่งหมายของการวิจัยอนาคต

การวิจัยอนาคตมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อการทำนาย คาดการณ์หรือพยากรณ์เหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ในอนาคต เพื่อให้การคาดการณ์ในอนาคต มีแนวโน้มที่ใกล้เคียงความเป็นจริงมากที่สุด (บุญใจ ศรีสถิตนรากร, 2544, หน้า 41) ซึ่งสอดคล้องกับ (จุมพล พูลภัทรชีวิน, 2548, หน้า 85) กล่าวว่า การวิจัยอนาคตมิใช่อุบัติการณ์ที่การทำนายที่ถูกต้อง หากแต่อยู่ที่การสำรวจและศึกษาแนวโน้มที่เป็นไปได้หรือน่าจะเป็นของเรื่องที่ศึกษาให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ทั้งที่พึงประสงค์และ

ไม่พึงประสงค์ เพื่อที่จะหาทางทำให้แนวโน้มที่พึงประสงค์นั้นเกิดขึ้น และป้องกันหรือจัด
แนวโน้มที่ไม่พึงประสงค์ให้หมดไป หรือหาทางที่จะเผชิญกับแนวโน้มที่ไม่พึงประสงค์นั้นอย่างมี
ประสิทธิภาพ ถ้าหากว่ามันจะเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

Texor (1980, p. 78) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการวิจัยอนาคตไว้ดังนี้ 1) เพื่อบรรยาย
ทางเลือกในอนาคตที่อาจเป็นไปได้หรือน่าจะเป็นไปได้ของกลุ่มประชากรที่ศึกษา 2) เพื่อประเมิน
สภาพการณ์ปัจจุบันเกี่ยวกับความรู้ต่าง ๆ ที่เรามีอยู่เกี่ยวกับอนาคตที่เป็นไปได้ในแต่ละทาง 3) เพื่อ
บ่งชี้ถึงผลกระทบและผลต่อเนื่องที่อาจเกิดขึ้นจากอนาคตที่เป็นไปได้ในแต่ละอนาคต 4) เพื่อเตือน
ให้ทราบล่วงหน้าเกี่ยวกับอนาคตที่ไม่พึงประสงค์ที่อาจเกิดขึ้นได้ และ 5) เพื่อเข้าใจเบื้องหลัง
ของกระบวนการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

จากข้อมูลข้างต้น สามารถสรุปจุดมุ่งหมายของการวิจัยอนาคตได้ว่าเป็นการคาดการณ์
หรือพยากรณ์แนวโน้มสภาพการณ์ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด

ประเด็นปัญหาการวิจัยที่เหมาะสมสำหรับการวิจัยอนาคต

ในปัจจุบันการวิจัยอนาคตนิยมนำมาใช้ในการคาดการณ์อนาคตของประเด็นปัญหา
ต่าง ๆ สำหรับประเด็นปัญหาหรือเหตุการณ์ที่เหมาะสมสำหรับนำมาศึกษาเพื่อคาดการณ์คำตอบ
โดยใช้การวิจัยเชิงอนาคต ควรมีลักษณะดังนี้ (Linstone & Turoff, 1975, p. 74)

1. ควรเป็นประเด็นเหตุการณ์ที่ไม่มีคำตอบที่ถูกต้องแน่นอนและไม่สามารถแสวงหา
คำตอบได้ด้วยวิธีการวิเคราะห์โดยวิธีใดวิธีหนึ่ง แต่สามารถแสวงหาคำตอบได้โดยการรวบรวม
ความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ อย่างกว้างขวาง

2. ผู้เชี่ยวชาญที่เหมาะสมในการนำมาศึกษาเพื่อรวบรวมความคิดเห็นนั้น ไม่สะดวกที่จะ
มารวมกลุ่มกัน เพื่อให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ทั้งนี้ อาจเนื่องด้วยข้อจำกัดด้านงบประมาณ
เวลา และสภาพภูมิอากาศ เป็นต้น

3. ผู้วิจัยไม่ประสงค์ให้ผู้เชี่ยวชาญได้เผชิญหน้ากัน หรือไม่ประสงค์ให้ผู้เชี่ยวชาญทราบ
ว่ามีใครบ้างที่เป็นผู้เชี่ยวชาญให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ เพื่อป้องกันการถูกรอบงำทาง
ความคิดจากผู้เชี่ยวชาญที่มีบุคลิกหรือการแสดงออกที่เหนือกว่าซึ่งเรียกว่า Bandwagon Effect

บุญใจ ศรีสถิตนรากร (2544) ได้กล่าวถึงสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่จะทำให้การคาดการณ์
มีแนวโน้มที่ชัดเจน คือ ผู้เชี่ยวชาญที่ผู้วิจัยคัดเลือกสำหรับให้ความคิดเห็น ซึ่งผู้วิจัยจะต้อง
พิจารณาคัดเลือกผู้เชี่ยวชาญที่มีความรอบรู้และมีประสบการณ์ในประเด็นที่ศึกษาอย่างแท้จริง
รวมทั้งเป็นผู้ที่ตระหนักถึงความสำคัญและมีความสนใจเกี่ยวกับประเด็นที่ศึกษา ดังนั้น
การพิจารณาเลือกผู้เชี่ยวชาญ จึงมีความสำคัญยิ่งต่อความตรงและความน่าเชื่อถือของผลการวิจัย
ผู้วิจัยจะต้องพิจารณาอย่างถี่ถ้วนในการคัดเลือกผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ และประสบการณ์ใน

ประเด็นที่ศึกษา โดยอาจใช้วิธีบอกต่อ (Snowballing Technique หรือ Network Technique) ซึ่งเป็นวิธีที่เหมาะสมสำหรับนำมาใช้ประชากรของงานวิจัยที่หายากหรือพบได้น้อย รวมทั้งผู้วิจัยไม่ทราบว่ามีบุคคลใดบ้างที่มีความเชี่ยวชาญในประเด็นที่ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยอาจเริ่มจากการรวบรวมความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญเพียงจำนวนหนึ่งที่ผู้วิจัยทราบเท่านั้น จากนั้นจึงขยายจำนวนผู้เชี่ยวชาญโดยการชักถามจากผู้เชี่ยวชาญกลุ่มนี้ เพื่อขอให้แนะนำผู้เชี่ยวชาญอื่น ๆ ที่รู้จัก จนกระทั่งได้ผู้เชี่ยวชาญครบตามจำนวนที่ต้องการ

เทคนิควิจัยอนาคต Ethnographic Delphi Futures Research (EDFR)

วิธีวิจัยอนาคตมีอยู่ด้วยกันหลายวิธี ได้แก่ การสัมภาษณ์กลุ่มและการสำรวจความคิดเห็น (Focus Groups and Polling Opinion) อีดีเอฟอาร์ (EDFR: Ethnographic Delphi Futures Research) และการประชุมค้นหาอนาคต (Future Search Conferences) วิธีวิจัยอนาคตแต่ละวิธี มีความเหมาะสมกับงานวิจัยที่มีลักษณะและข้อจำกัดที่แตกต่างกัน เช่น การทำสำรวจความคิดเห็น (Polling Opinion) เป็นวิธีที่ง่ายและใช้เวลาน้อยที่สุด แต่การวิจัยลักษณะนี้จะไม่ได้ข้อมูลเชิงลึก เทคนิค EDFR มีความน่าเชื่อถือของข้อมูลสูง เนื่องจากมีทั้งการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญเบื้องต้นแล้วนำมาทำแบบสอบถามเพื่อถามความคิดเห็นของกลุ่มอีกครั้ง เป็นเทคนิควิจัยที่ต้องใช้เวลานานในการขอนัดสัมภาษณ์และการรับ-ส่งแบบสอบถามของผู้เชี่ยวชาญแต่ละราย แต่ผู้เชี่ยวชาญไม่จำเป็นต้องมาประชุม โดยพร้อมเพรียงกัน สำหรับวิธีการประชุมค้นหาอนาคต (Future Search Conferences) เป็นการประชุมกลุ่มผู้เชี่ยวชาญเพื่อวิเคราะห์ห้วงจักร กำหนดอนาคตภาพ และกลยุทธ์ขององค์กร พร้อมทั้งมีการสอบถามความคิดเห็นของกลุ่มในอนาคตภาพหรือกลยุทธ์นั้นเช่นเดียวกับเทคนิค EDFR แตกต่างตรงที่การสอบถามความคิดเห็นกระทำในการประชุมสัมมนานั้น ๆ และจะแล้วเสร็จภายใน 2-3 วัน ในงานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยได้เลือกใช้เทคนิค Ethnographic Delphi Futures Research (EDFR) เนื่องจากลดข้อจำกัดในการนัดประชุมกลุ่มผู้เชี่ยวชาญซึ่งมีเวลาว่างไม่ตรงกัน และข้อค้นพบที่ได้จากเทคนิคดังกล่าวจะมีความถูกต้องและน่าเชื่อถือสูง เพราะเป็นความคิดเห็นที่สอดคล้องและตรงกันของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

เทคนิควิจัยอนาคต Ethnographic Delphi Futures Research (EDFR) ได้พัฒนาขึ้นโดยจุมพล พูลภัทรชีวิน (2548) กล่าว เป็นผู้พัฒนาเทคนิคการวิจัยอนาคตแบบ EFR ซึ่งยังมีบางจุดในระเบียบวิธีที่น่าจะได้รับการปรับปรุงแก้ไขให้เป็นระบบและมีความน่าเชื่อถือของข้อมูลยิ่งขึ้น จึงได้มีการผสมผสานระหว่างเทคนิค EFR กับ Delphi รวมเอาจุดเด่นหรือข้อดีของทั้งสองเทคนิคไว้ด้วยกัน การรวมข้อดีของทั้งสองเทคนิคช่วยแก้จุดอ่อนของแต่ละเทคนิคเป็นอย่างดี ขั้นตอนต่าง ๆ ของ EDFR จึงคล้ายกับ Delphi เพียงแต่มีความยืดหยุ่นและเหมาะสมมากขึ้น ได้เป็นเทคนิควิจัยอนาคตที่ตอบสนองจุดมุ่งหมายและความเชื่อพื้นฐานของการวิจัยอนาคตมากที่สุดวิธีหนึ่งใน

ปัจจุบัน สรุปขั้นตอนการวิจัยแบบ EDR ได้ดังต่อไปนี้ (จุฬพล พุทธิทรชีวิน, 2548, หน้า 48; บุญใจ ศรีสถิตนรากร, 2544, หน้า 78)

1. กำหนดและเตรียมตัวกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ขั้นตอนนี้มีความสำคัญและจำเป็นมาก เพราะเชื่อว่าหากได้กลุ่มผู้เชี่ยวชาญในเรื่องที่ต้องการศึกษา จะทำให้ผลการวิจัยมีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น ส่วนการเตรียมตัวกลุ่มผู้เชี่ยวชาญมีความจำเป็นยิ่งเพราะผู้เชี่ยวชาญอาจมองไม่เห็นความสำคัญของการวิจัยลักษณะนี้หรืออาจไม่มีเวลาให้ผู้วิจัยได้เต็มที่ ผู้วิจัยจำเป็นต้องอธิบายถึงจุดมุ่งหมาย ขั้นตอนต่าง ๆ ของการวิจัย เวลาที่ใช้โดยประมาณ และประโยชน์ของการวิจัย ย้ำถึงความจำเป็นและความสำคัญของการใช้ผู้เชี่ยวชาญ แล้วจึงขอความร่วมมือ หากไม่ได้รับความร่วมมือก็จำเป็นต้องหาผู้เชี่ยวชาญท่านอื่นต่อไป หากได้รับความร่วมมือก็ขอวันและเวลาเพื่อขอสัมภาษณ์ การเตรียมผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวนอกจากจะทำให้มั่นใจได้ว่าจะได้รับความร่วมมืออย่างดีแล้ว ยังเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เชี่ยวชาญได้มีเวลาเตรียมตัวและข้อมูลการให้สัมภาษณ์ล่วงหน้าและช่วยให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

2. สัมภาษณ์ (EDR รอบที่ 1) การสัมภาษณ์มีลักษณะขั้นตอนคล้ายกับ EFR แต่ EDR มีความยืดหยุ่นมากกว่า กล่าวคือ ผู้วิจัยสามารถที่จะเลือกรูปแบบการสัมภาษณ์ที่จะสนองตอบต่อจุดมุ่งหมาย เวลา งบประมาณและสถานการณ์ของการวิจัยได้ โดยจะใช้การสัมภาษณ์ตามกระบวนการของเทคนิค EFR ซึ่งจะเป็นการสัมภาษณ์แบบเปิดและไม่ชี้นำ แต่ไม่จำเป็นต้องสัมภาษณ์ให้ครบทั้งอนาคตภาพทางบวก อนาคตภาพทางลบ และอนาคตภาพที่น่าจะเป็นไปได้มากที่สุด เพราะในการทำ EDR ในรอบที่สองและสาม ถ้าหากผู้วิจัยสนใจที่จะแยกศึกษาอนาคตทั้งสามภาพ ก็สามารถทำได้โดยการออกแบบสอบถามที่จะช่วยให้ได้ภาพอนาคตทั้งสามภาพได้อย่างเป็นระบบ

3. วิเคราะห์/สังเคราะห์ข้อมูล โดยนำข้อมูลทั้งหมดทุกแนวโน้มที่ได้จากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์/สังเคราะห์จัดให้เป็นระบบหมวดหมู่ ถึงแม้ว่าแนวโน้มบางข้อจะได้รับการเสนอจากผู้เชี่ยวชาญจำนวนน้อยก็ตาม ทั้งนี้เพราะผู้วิจัยต้องเคารพในความเชี่ยวชาญของผู้เชี่ยวชาญและถ้าแนวโน้มนั้นไม่เด่นจริงก็จะตกไปเองเมื่อใช้เทคนิคเดลฟายในรอบหลัง แต่ในทางตรงกันข้ามแนวโน้มนั้นอาจจะเป็นแนวโน้มที่เด่นและได้รับการยอมรับจากผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่ได้

4. การสร้างเครื่องมือในการวิจัยรอบที่สอง ในรูปของแบบสอบถามชนิดมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) หรือแบบเติมคำเปอร์เซ็นต์แนวโน้มความเป็นไปได้ หรือให้จัดอันดับความเป็นไปได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของการวิจัย และถ้าผู้วิจัยสนใจด้วยว่าแนวโน้มแต่ละข้อนั้นผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นอนาคตภาพทางบวกหรืออนาคตภาพทางลบก็อาจมีช่องให้ผู้เชี่ยวชาญแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมลงในแบบสอบถาม

5. Delphi Probing คือ การส่งแบบสอบถามที่สร้างขึ้นในรอบที่ 2, 3, ... ไปให้ผู้เชี่ยวชาญตอบ โดยปกติประโยคหรือข้อความจะเหมือนเดิม แต่เพิ่มเติมการรายงานของกลุ่มโดยการแสดงค่าฐานนิยม ค่ามัธยฐาน และค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ ของแต่ละข้อความ รวมทั้งตำแหน่งที่ผู้เชี่ยวชาญท่านนั้น ๆ ตอบในแบบสอบถามรอบก่อนหน้านี้ ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เชี่ยวชาญได้ทราบความเหมือนหรือความแตกต่างของคำตอบของตน เมื่อเปรียบเทียบกับคำตอบของกลุ่ม และอาจเปลี่ยนแปลงหรือยืนยันคำตอบเดิมก็ได้ แต่ถ้าคำตอบโดยอยู่นอกพิสัยควอไทล์ ผู้เชี่ยวชาญก็จะถูกขอร้องให้แสดงเหตุผลประกอบด้วย นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังสามารถเพิ่มเติมแนวโน้มที่น่าสนใจที่ได้รับการเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญ ในการตอบแบบสอบถามลงไป ในแบบสอบถามรอบต่อไปได้เรื่อย ๆ สำหรับจำนวนรอบที่จะทำ Delphi Probing นี้ ขึ้นอยู่กับความซับซ้อนของเรื่องที่จะศึกษา

6. การวิเคราะห์ข้อมูลและการเรียบเรียงผลการวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูลจะพิจารณาจากผลการตอบแบบสอบถามรอบสุดท้ายของการวิจัย ด้วยสถิติที่เกี่ยวกับการวัดแนวโน้มเข้าสู่ส่วนกลาง ได้แก่ ค่าฐานนิยม ค่ามัธยฐาน และค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ มาพิจารณาการกระจายของความคิดเห็น ข้อความใดมีพิสัยกว้างแสดงว่าผู้เชี่ยวชาญมีความคิดเห็นที่ต่างกัน ข้อความใดมีพิสัยแคบแสดงถึงความสอดคล้องกันของความคิดเห็น ซึ่งอาจนำข้อความนั้นมาเป็นข้อสรุปของการวิจัยได้ การเรียบเรียงผลการวิจัย ผู้วิจัยอาจเขียนบรรยาย 3 ภาพ คือ ภาพทางบวก (Optimistic-Realistic Scenario) ภาพทางลบ (Pessimistic-Realistic Scenario) และภาพที่น่าจะเป็นไปได้มากที่สุด (Most-Probable Scenario) หรืออาจเขียนเฉพาะภาพสุดท้ายภาพเดียวก็ได้

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ยึดแนวทางการดำเนินการตามขั้นตอนการวิจัยแบบ เทคนิค Ethnographic Delphi Futures Research (EDFR) ทั้ง 6 ขั้นตอนข้างต้น โดยเริ่มจากการกำหนดและเตรียมตัวกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ การสัมภาษณ์ การวิเคราะห์/สังเคราะห์ข้อมูล การสร้างเครื่องมือในการวิจัยรอบที่สอง Delphi Probing และการวิเคราะห์ข้อมูลและเรียบเรียงผลการวิจัย โดยเสนอแนวทางการส่งเสริมคุณภาพชีวิตประชากรแฝงในเขตกรุงเทพมหานคร

ประโยชน์ของการวิจัยอนาคต

Comish (1977, p. 12) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการวิจัยอนาคตไว้ดังนี้

1. ช่วยในกระบวนการตัดสินใจ เนื่องจากการศึกษาอนาคตจะได้ข้อมูลเบื้องต้นที่เป็นประโยชน์ในการมองปัญหา หาวิธีแก้ปัญหา ประเมินทางเลือก หลีกเลี่ยงการสูญเสีย
2. ช่วยในการเตรียมคนสำหรับอนาคตที่กำลังเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ทำให้คนมองไปในเหตุการณ์ข้างหน้า จึงเน้นโอกาสการพัฒนา ความมั่นใจ ดำเนินการตามแผนอย่างรัดกุม ลดความสับสนทางจิตใจลง เนื่องจากเตรียมคนไว้รับสถานการณ์แล้ว

3. ส่งเสริมให้เกิดความปรองดองและร่วมมือ เป็นการเริ่มต้นใหม่ละทิ้งสิ่งที่ไม่ดีในอดีต ไป มุ่งคำนึงถึงสิ่งดี ๆ ในอนาคต

4. ช่วยในการสร้างสรรค์ การศึกษาอนาคตสามารถชักจูงให้ความสนใจต่อการแก้ปัญหา อย่างสร้างสรรค์

5. เป็นเทคนิคในด้านการศึกษา ชักนำให้ผู้ที่อยู่ในวัยเรียนวัยศึกษาได้พยายามมอง อนาคตและเกิดความตระหนักว่า เขาสามารถสร้างอนาคตได้ สามารถเลือกสรรในสิ่งที่คิดว่าดี ได้ อดีตเป็นสิ่งที่แน่นอน แต่อนาคตยังเปิดโอกาสให้เลือกได้

6. ช่วยสร้างปรัชญาแห่งชีวิต ช่วยให้เห็นคิดอย่างเป็นระบบ ทำให้เปลี่ยนบทบาทของ ตนเองจากการมีปฏิกิริยากับปัญหา เป็นการเตรียมตัวป้องกันต่อปัญหาล่วงหน้า

จุมพล พูลภัทรชีวิน (2548, หน้า 86-87) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการศึกษาและการวิจัย อนาคตไว้ว่า มีประโยชน์ในการช่วยให้ได้ข้อมูลที่สำคัญและจำเป็นเกี่ยวกับอนาคต ที่จะนำมาใช้ใน กระบวนการตัดสินใจ การกำหนดนโยบายและการวางแผน ช่วยเตรียมมนุษย์ให้มีความพร้อมที่จะ เผชิญกับโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ช่วยให้นมนุษย์เห็นถึงความสำคัญและความสัมพันธ์ของ ระบบต่าง ๆ ทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างกันมากขึ้น ช่วยชี้นำและเสริมสร้างความเจริญก้าวหน้า ทางวิทยาศาสตร์และความคิด ช่วยให้เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เพราะไม่ติดอยู่กับปัญหาในอดีต และปัจจุบัน เป็นต้น

ลักษณะเด่นและลักษณะด้อยของการวิจัยอนาคต

ลักษณะเด่น โดยทั่วไปของกระบวนการวิจัยอนาคต มีดังนี้ 1) การปรับปรุงที่รวดเร็วจาก การพิจารณาข้อมูลภาคตัดขวาง (Cross-section) ที่ประกอบไปด้วย เป้าหมาย กลยุทธ์ วัตถุประสงค์ และเทคนิคอยู่ตลอดเวลา 2) การลดเวลาในการวางแผนระยะยาวโดยลดช่วงการพิจารณาที่จะ นำไปสู่การวางแผนกระบวนการ 3) มีกระบวนการประชาธิปไตยมากขึ้นซึ่งนำไปสู่ความเสมอภาค และ 4) การเพิ่มโอกาสในการประสบความสำเร็จโดยใช้ข้อมูลภาคและคุณค่าของผู้มีส่วนร่วม พร้อมทั้งนำเสนอความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นระหว่างกระบวนการ (Glenn, 1994, p. 26)

ส่วนลักษณะด้อยของการวิจัยอนาคต ประกอบไปด้วย 1) การวิเคราะห์แต่เพียงภายนอก 2) ความไม่ยุติธรรมระหว่างกระบวนการ 3) อุปสรรคในการสร้างหลักฐาน และมีโอกาสเป็นไปได้ ที่ผู้วางแผนหรือกำหนดกลยุทธ์ในอนาคตไม่ได้เป็นผู้นำไปใช้ (Glenn, 1994, p. 26)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

คุณฐิ อายุวัฒน์ และคณะ (2549) ศึกษาการย้ายถิ่น : วิถียังชีพเพื่อความอยู่ดีมีสุขของครัวเรือนอีสาน ผลการศึกษา พบว่า ครัวเรือนใช้การย้ายถิ่นเป็นช่องทางหนึ่งในการเลื่อนฐานะเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นการเลื่อนฐานะเชิงเปรียบเทียบกับคนในชุมชน สาเหตุของการออกไปนอกชุมชนเป็นสาเหตุด้านการทำงาน และใช้เครือข่ายสังคมที่เป็นญาติและเพื่อนในการเข้าถึงแหล่งงาน นอกจากนี้สมาชิกของครัวเรือนยังมีภาระต่อการย้ายถิ่นในเชิงบวก พ่อแม่มีส่วนกระตุ้นให้ลูกออกไปทำงานต่างถิ่น จะเห็นได้ว่าแม้ว่าจะมีสมาชิกครัวเรือนไปทำงานต่างถิ่นและครัวเรือนต้องประกอบอาชีพหลายอย่างขณะเดียวกัน ซึ่งสะท้อนถึงวิถีการยังชีพแบบทุนนิยม แต่ในภาพรวมครัวเรือนเหล่านี้ประเมินว่าครัวเรือนตนเองส่วนใหญ่มีความสุขพอสมควร ที่สำคัญคือการศึกษาพบพบว่า ความผาสุกโดยรวมไม่สัมพันธ์กับการย้ายถิ่น กล่าวคือ ถึงว่าการย้ายถิ่นจะเป็นยุทธวิธีที่สำคัญที่ครัวเรือนใช้เพื่อให้บรรลุถึงระดับยังชีพที่ต้องการ แต่การย้ายถิ่นก็อาจจะไม่นำไปสู่ความผาสุกโดยรวมของครัวเรือนเสมอไป

ผดุงศักดิ์ ลิ้มกาญจนา (2548) ศึกษาคุณภาพชีวิตในการทำงานของแรงงานก่อสร้างในเขตเทศบาลนครยะลา จังหวัดยะลา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาเป็นแรงงานก่อสร้างในสถานประกอบการในเขตเทศบาลนครยะลาที่ขึ้นกับสำนักงานประกันสังคม จังหวัดยะลา จำนวน 220 คน ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือ ผลการวิจัยพบว่า แรงงานก่อสร้างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 21-30 ปี สถานภาพสมรสและอยู่ด้วยกัน จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีจำนวนสมาชิกในครอบครัว 3-4 คน สมาชิกที่ทำงานได้ 1-2 คน รายได้ของครอบครัว 5,001-10,000 บาท ครั้งหนึ่งมีภูมิลำเนาเดิมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส การย้ายถิ่นแบบชั่วคราว ลักษณะของการย้ายเป็นกลุ่มแบบครอบครัว ประกอบอาชีพรับจ้างก่อสร้างเป็นเวลา 1-2 ปี เคยประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ปัจจุบันอาศัยที่บ้านตนเอง ระดับคุณภาพชีวิตของแรงงานก่อสร้างในภาพรวม 3 ด้าน อยู่ในระดับปานกลาง รวมทั้งเมื่อพิจารณารายด้าน ได้แก่ ด้านรายได้และสวัสดิการ ด้านสภาพแวดล้อมในการทำงาน และด้านความปลอดภัยในการทำงาน อยู่ในระดับปานกลางเช่นกัน ปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของแรงงานก่อสร้าง ได้แก่ ระดับการศึกษา ภูมิลำเนาเดิม การรับผิดชอบในครอบครัว การสนับสนุนจากครอบครัว การได้รับการฝึกอบรมอาชีพ และการย้ายถิ่น

รัฐธรรม แสงสุริยัน (2548) ศึกษาการพัฒนาารูปแบบที่พักอาศัยชั่วคราวสำหรับแรงงานก่อสร้าง มีจุดประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและลักษณะของที่พักอาศัยชั่วคราวสำหรับแรงงานก่อสร้างในปัจจุบัน ต้นทุนที่ใช้ในการก่อสร้าง รวมถึงปัญหาที่เกิดขึ้น จากการสำรวจลักษณะที่พักอาศัยชั่วคราวสำหรับแรงงานก่อสร้าง จำนวน 33 โครงการ พบว่า ผู้รับเหมาแต่ละรายจำเป็นต้องควบคุม

งบประมาณในส่วนนี้ เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน ซึ่งจะส่งผลต่อรูปแบบของที่พักอาศัย วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง และขนาดพื้นที่ของห้องพักอาศัย โดยร้อยละ 70 มีพื้นที่ใช้สอยห้องพักอาศัย น้อยกว่ามาตรฐานพื้นที่ใช้สอยต่ำสุดที่กำหนดโดยการเคหะแห่งชาติ วัสดุที่ใช้เป็นวัสดุที่มีอายุการใช้งานน้อย ราคาต่ำ รวมถึงการนำวัสดุที่เสื่อมสภาพมาใช้สร้างที่พักอาศัย และภายหลังเสร็จสิ้นโครงการ วัสดุเหล่านี้จะถูกนำไปใช้อีกในการก่อสร้างที่พักอาศัยในโครงการต่อไป ส่วนใหญ่วัสดุมีอายุการใช้งานน้อย ขาดความคงทน ทำให้วัสดุที่รื้อถอนเพื่อนำมาใช้ซ้ำเกิดการชำรุดเสียหาย ส่งผลให้ผู้รับเหมาเสียค่าใช้จ่ายเพิ่ม และปัญหาดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตของแรงงานก่อสร้าง เพราะต้องอาศัยอยู่ในที่พักอาศัยที่ถูกสร้างด้วยวัสดุคุณภาพต่ำ

สมพจน์ กวางแก้ว (2547) ศึกษาคุณภาพชีวิตของผู้ใช้แรงงานหญิงในอุตสาหกรรมตัดเย็บเสื้อผ้าในจังหวัดอุดรธานี พบว่า ผู้ใช้แรงงานหญิงในอุตสาหกรรมตัดเย็บเสื้อผ้าในจังหวัดอุดรธานีมีคุณภาพชีวิตทั่วไปในภาพรวมอยู่ในระดับสูง ผู้ใช้แรงงานหญิงในอุตสาหกรรมตัดเย็บเสื้อผ้าในจังหวัดอุดรธานีมีคุณภาพชีวิตเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตในการทำงานในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนประเด็นปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า สถานภาพสมรสมีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตในการทำงาน ในขณะที่ปัจจัยด้านสายงานพบว่าระดับตำแหน่งที่แตกต่างกันมีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตในการทำงาน

นพพร เนืองแก้ว (2546) ศึกษาคุณภาพชีวิตแรงงานของแรงงานชั้นกรรมกรในเขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ระยอง พบว่า แรงงานชั้นกรรมกรมีคุณภาพชีวิตอยู่ในระดับต่ำ เมื่อเทียบกับความต้องการขั้นพื้นฐาน โดยพบว่า สภาพแวดล้อมที่พักอาศัยมีปัญหาในเรื่องกลิ่นรบกวน รวมถึงความแออัดบริเวณที่พัก ด้านรายได้ที่ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย และแรงงานบางส่วนยังมีรายได้ต่ำกว่าค่าแรงงานขั้นต่ำ ทางด้านการศึกษาของบุตรหลาน ยังมีบุตรหลานของกรรมกรไม่ได้รับการศึกษา การขาดความสุขและความอบอุ่นของครอบครัวอันเนื่องมาจากความห่างไกลของครอบครัว การติดเหล้าหรือการพนันของสมาชิกในครอบครัว และพบว่าการเข้าถึงบริการต่างๆ ของทางภาครัฐน้อย ส่วนทางด้านสุขภาพ พบว่า แรงงานส่วนใหญ่มากไม่มีปัญหาทางด้านสุขภาพ ทางด้านความปลอดภัยและอาชีวอนามัยในการทำงาน พบว่า ส่วนมากอยู่ในเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด ทางด้านความต้องการความช่วยเหลือจากภาครัฐ พบว่า มีความต้องการความช่วยเหลือทางด้านที่พักอาศัย และค่าแรงที่ไม่สอดคล้องกับราคาข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นต่อการครองชีพเป็นหลัก

พรเพ็ญ วรสิทธิ์ (2544) ศึกษาคุณภาพชีวิตของผู้อาศัยในเขตเมืองของไทย พบว่า ในภาพรวมคนกรุงเทพมหานครมีความพึงพอใจในการดำเนินชีวิตน้อยที่สุด พิจารณาแต่ละด้าน พบว่า ด้านความพึงพอใจต่อชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน กลุ่มตัวอย่างเกือบทุกภาคยกเว้น

กรุงเทพมหานคร มีความพึงพอใจในชีวิตปัจจุบันมากกว่าร้อยละ 90 และมีกรุงเทพมหานครเพียงแห่งเดียวที่ผู้อาศัยมีความพึงพอใจในชีวิตของตน เพียงร้อยละ 58.1 ของกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งนับว่าน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับภาคอื่น นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้มีระดับการศึกษาระดับปริญญาตรีและสูงกว่าจะมีความพึงพอใจความเป็นอยู่ของตนเองน้อยกว่าผู้ที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่า ด้านการทำงาน คนกรุงเทพมหานคร มีระดับความพึงพอใจในการทำงานน้อยที่สุด ด้านความเครียด คนในเขตเมืองทั้ง 4 ภาค มีระดับความเครียดต่ำในภาพรวม แต่คนกรุงเทพมหานคร มักมีอาการความเครียดเพิ่มขึ้นมา นอกเหนือจากคนภาคอื่น ได้แก่ การมีอาการปวดศีรษะโดยไม่ได้เกิดจากอาการไข้หวัด และมักมีเรื่องก่อกวนใจ อย่างไรก็ตาม อาการเหล่านี้ไม่ถือว่าเป็นอาการรุนแรง ด้านครอบครัว คนกรุงเทพมหานคร มีคุณภาพชีวิตในครอบครัวต่ำ และด้านสิ่งแวดล้อม คนกรุงเทพมหานคร มีคะแนนเฉลี่ยปัญหาสิ่งแวดล้อมสูงสุด

สมใจ ฉัตรไทย (2543) ศึกษาคุณภาพชีวิตของแรงงานก่อสร้าง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณภาพชีวิตของแรงงานก่อสร้างและปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของแรงงานก่อสร้าง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ คือ แรงงานย้ายถิ่นที่เข้ามาทำงานก่อสร้างในจังหวัดนนทบุรี มีระยะเวลาไม่ต่ำกว่า 3 เดือน จำนวน 225 คน เครื่องมือที่ใช้ คือ แบบสัมภาษณ์และวิธีการสนทนากลุ่ม ผลการวิจัยพบว่า คุณภาพชีวิตโดยรวมของแรงงานก่อสร้างอยู่ในระดับปานกลาง แรงงานก่อสร้างมีคุณภาพชีวิตโดยทั่ว ๆ ไปดีตามสภาพความเป็นจริงในด้านต่าง ๆ คือ ด้านสุขภาพ ด้านที่อยู่อาศัยและอนามัยสิ่งแวดล้อม ด้านความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ส่วนที่ควรปรับปรุง คือ การได้รับการตรวจสุขภาพอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง และคุณภาพชีวิตด้านการพัฒนาจิตใจให้ดีขึ้น ส่วนคุณภาพชีวิตด้านการทำงานของแรงงานก่อสร้างที่ดีคือด้านค่าจ้าง สวัสดิการ ความมั่นคงในการทำงาน ความเสมอภาคในการทำงาน จำนวนชั่วโมงในการทำงาน และความพึงพอใจในงานที่ตนทำ ส่วนปัจจัยที่สัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของแรงงานก่อสร้าง คือ ขนาดของสถานประกอบการ ระยะเวลาในการย้ายถิ่น และรายได้

อภิชาติ จำรัสฤทธิ์รังค์ และการดอน เอฟ เดอจอง (2542) ศึกษาผลกระทบด้านคุณภาพชีวิตของการย้ายถิ่นของแรงงานในประเทศไทย การศึกษาครั้งนี้ใช้ข้อมูลของโครงการสำรวจการย้ายถิ่นระดับประเทศ จากครัวเรือนตัวอย่างทั้งสิ้น 7,537 ครัวเรือน ซึ่งมีอายุระหว่าง 15-44 ปี จำนวน 2,325 คน โดยวิธีการวัดความแตกต่างของรายได้และระดับความพึงพอใจในชีวิต 3 ด้าน คือ มาตรฐานมาตรฐานการครองชีพ ได้แก่ โอกาสในการทำงาน ความมั่นคงของงาน รายได้ ความรู้ และประสบการณ์ที่ได้รับ มาตรฐานมาตรฐานการดำรงชีพ ได้แก่ คุณภาพของน้ำดื่มที่ใช้ น้ำในแม่น้ำลำคลอง มลพิษทางอากาศและเสียง การหาที่อยู่อาศัย คุณภาพที่อยู่อาศัย ราคาที่อยู่อาศัย ความสัมพันธ์ในครอบครัว ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน ความกดดันทางด้านจิตใจ และมาตรวัดสิ่งอำนวยความสะดวก

ความสะดวกในชุมชน ได้แก่ การติดต่อสื่อสาร การเดินทาง และการบริการทางสุขภาพ ผลการวิจัยพบว่า ร้อยละ 50.8 รายได้ปัจจุบันดีกว่ารายได้ก่อนย้ายถิ่น มีเพียงร้อยละ 35.3 พอใจกับรายได้ปัจจุบัน มีเพียงร้อยละ 28.6 เห็นว่าชุมชนเพื่อนบ้านดีกว่าก่อนย้ายถิ่น และมีเพียงร้อยละ 26.5 ที่เห็นว่าสิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชนดีกว่าเดิม

ศิริพร จิรวรรณกุล (2541) ศึกษาปัญหาสังคมและสาธารณสุขของแรงงานก่อสร้างไทย (การศึกษาเชิงคุณภาพ) โดยศึกษาเชิงปรากฏการณ์ของสถานก่อสร้างทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กใน 6 จังหวัด ของ 5 ภาคของประเทศไทย พบว่า สถานการณ์สังคมของแรงงานก่อสร้างอยู่ในวงจรแห่งความชั่วร้าย คือ ด้อยโอกาส ด้อยการศึกษา ไร้ฝีมือ ค่าแรงต่ำ ยากจน และด้อยโอกาส แรงงานก่อสร้างอยู่ในบริบทของการไร้ฝีมือ ไม่ต่อเนื่อง ไร้ความมั่นคง และไร้องค์กรหนุนหลัง ความปลอดภัยในการทำงานเป็นปัญหาสาธารณสุขที่สำคัญที่สุดเป็นเหตุให้แรงงานก่อสร้างเจ็บป่วย บาดเจ็บ พิการ และเสียชีวิต ปัญหาสังคมและสาธารณสุขของแรงงานก่อสร้างมีผลมาจากการขาดสำนักทางสังคม การขาดพลังอำนาจของแรงงาน ความอ่อนแอในการใช้กฎหมายคุ้มครองแรงงาน และปัญหาด้านแรงงานสัมพันธ์

Paramio and Zofio (2008) ศึกษาเรื่องตลาดแรงงานอุตสาหกรรมในสเปน: คุณภาพชีวิตและมาตรฐานการดำรงชีวิต ผู้วิจัยอภิปรายผลของการเกิดขึ้นของอุตสาหกรรมที่องค์กรสามารถปรับเปลี่ยนได้ในตลาดแรงงานโดยการขยายธุรกิจ ทำการศึกษาบนชีวิตการทำงานของลูกจ้างทั้งสาเหตุที่ทำให้เกิดบุคลิกภาพและสภาพการทำงาน สิ่งนี้นำมาสู่การเจริญเติบโตในตลาดแรงงาน ตลาดแรงงานนี้ลูกจ้างคนหนึ่ง ๆ ไม่สามารถหลีกเลี่ยงการถูกไล่ออก สิ่งนี้จึงเป็นข้อวิตกกังวลว่าลูกจ้างจะต้องได้รับผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่และมาตรฐานการดำรงชีวิต การศึกษาให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมที่แสดงถึงคุณภาพและสภาพการทำงาน โดยพบว่า ลูกจ้างส่วนใหญ่มีชั่วโมงการทำงานเพิ่มขึ้น ประกอบกับการศึกษาสภาพการทำงานและพฤติกรรมการใช้ยา ซึ่งสาเหตุให้ครอบครัวมีค่าใช้จ่ายมากขึ้น สภาพการเงินอ่อนแอและคุณภาพชีวิตต่ำลง เพื่อให้สภาพความเป็นอยู่ดีขึ้น เขาจำเป็นต้องทำงานที่ผิดกฎหมายหรือผิดศีลธรรมเพิ่มขึ้น คนในสเปนแทบไม่มีเวลาว่างจากการทำงานเลย

Roxanne (2002) ศึกษาเรื่องเขตแดนคุณภาพชีวิต: บทบาทของตลาดแรงงาน ตลาดที่ดินและสิ่งอำนวยความสะดวก ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการย้ายถิ่นถูกอธิบายในการตัดสินใจ ถ้าการว่าจ้างแรงงานเกิดขึ้นระหว่างเงินเดือนที่คาดหวังและปัจจัยคุณภาพชีวิตในการข้ามเขตพื้นที่ ทฤษฎีความแตกต่างของค่าชดเชยเป็นตัวทำนายค่าจ้างขั้นต่ำ ควรจะถูกพบในพื้นที่ที่มีระดับค่าแรงสูง ความปรารถนาต่ำสุดของผู้ย้ายถิ่นคือ การได้รับค่าจ้างที่สูงขึ้น เหตุผลนี้แสดงว่า การคาดหวังเงินเดือนที่เพิ่มขึ้นถูกจำกัดโดยการลดสวัสดิการ ผู้ย้ายถิ่นที่คาดหวังเงินเดือนสูง ๆ จะต้องประสบ

กับสภาพอากาศที่เลวร้าย เช่น ฝนตก หิมะตก และอุณหภูมิที่ต่ำ ชั่วโมงการทำงานที่ยาวนาน และปัญหาอาชญากรรม การย้ายที่อยู่อาศัยทำให้ได้ที่พักในขนาดที่เล็กลง และอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำขนาดใหญ่หรือติดชายฝั่ง ซึ่งจะมีแดดจ้า โดยมีต้นทุนการอยู่อาศัยในราคาถูก

Winer (2000) ศึกษาเรื่องคุณภาพชีวิตและสภาพแวดล้อมในการทำงาน: ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมในการทำงานโดยรวมและคุณภาพชีวิตตามการรับรู้ของแต่ละบุคคล พบว่าอายุ ใจคิว และระดับจิตใจของผู้ตอบแบบสอบถามล้วนมีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตตามการรับรู้ การศึกษานี้สนับสนุนสมมติฐานที่ว่า คุณภาพชีวิตของผู้ตอบแบบสอบถามจะเพิ่มขึ้นถ้าสภาพแวดล้อมการทำงานดีขึ้น ผู้ที่ทำงานในสภาพแวดล้อมที่ดีจะมีความพึงพอใจต่อคุณภาพชีวิตสูงกว่าผู้ที่ทำงานในสภาพแวดล้อมที่ไม่ดี

Jirojanakul (2000) ศึกษาเรื่องคุณภาพชีวิตของแรงงานก่อสร้างเด็กในเขตกรุงเทพมหานคร ประเทศไทย เก็บข้อมูลจากแรงงานเด็กและผู้ปกครอง จำนวน 496 คู่ ผลพบว่า รายได้ของพ่อเป็นตัวทำนายที่ดีที่สุดในบรรดาตัวแปรภูมิหลัง ในขณะที่ประเภทบ้านและโรงเรียน รูปแบบการเปลี่ยนโรงเรียนและจำนวนครั้งที่เด็กใช้จ่ายล้วนมีนัยสำคัญทางสถิติในปัจจัยสภาพแวดล้อม ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ล้วนมีความสำคัญต่อคุณภาพชีวิตของเด็ก โดยสามารถอธิบายได้ร้อยละ 29 นอกจากนี้ การศึกษาข้อมูลเชิงประจักษ์สามารถพิสูจน์การหลีกเลี่ยงกฎหมายในเรื่องพื้นที่อยู่อาศัยของแรงงานก่อสร้างเด็ก และการมีกฎหมายคุ้มครองแรงงานและหน่วยรักษาความปลอดภัยของสังคม ซึ่งตามกฎหมายได้กำหนดให้พ่อแม่ของเด็กในสถานที่ก่อสร้างขนาดเล็ก (คนงานไม่เกิน 10 คน) จะต้องมีส่วนติดการและระบบป้องกันความปลอดภัย บางแนวคิดนี้ได้เป็นข้อเสนอแนะในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตแรงงานก่อสร้างเด็ก

Ngambi (1999) ศึกษาเรื่องการแบ่งงานในตลาดแรงงานแอฟริกาใต้: ความจำเป็น ความยืดหยุ่น และผลกระทบต่อการทำงาน ผลผลิต และคุณภาพชีวิตการทำงาน การศึกษานี้มีเหตุผลที่เป็นไปได้และมีอุปสรรคในการแบ่งงาน ผลการวิจัยพบว่า ค่าใช้จ่ายมีความสำคัญต่อนายจ้าง ลูกจ้าง และผู้หางาน โดยผู้หางานจะให้ความสำคัญมากกว่ากลุ่มอื่น ด้วยสถานการณ์ว่างงานของเขาจึงมีอุปสรรคเมื่อเริ่มงาน ดังนั้นเขาจึงยินดีที่จะเป็นกลุ่มทดแทนในงานรักษาความปลอดภัยในโรงงาน พื้นที่ที่ทำงาน และตำแหน่งที่องค์กร และมีคุณภาพชีวิตการทำงานไม่เทียบเท่ากับกลุ่มอื่น เช่น ได้รับสวัสดิการที่น้อยกว่า และเงินเดือนที่น้อยกว่า ทำให้กลุ่มเหล่านี้มีคุณภาพชีวิตที่ตกต่ำตามไปด้วย

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า สาเหตุที่เกิดการย้ายถิ่นของประชากรในต่างจังหวัด โดยเฉพาะภาคอีสานและภาคเหนือของไทย เนื่องจากความแร้นแค้นในชีวิตความเป็นอยู่ที่เกิดจากความไม่แน่นอนของภาคเกษตรกรรม ประชากรเหล่านี้จึงย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองหลวงซึ่งมีแหล่งงานจำนวนมาก โดยเฉพาะจังหวัดกรุงเทพมหานคร เมื่อแรงงานย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ในเขตเมือง มีเพียงร้อยละ 50.8 ที่

พบว่ารายได้ปัจจุบันดีกว่ารายได้ก่อนย้ายถิ่น มีเพียงร้อยละ 35.3 ที่พอใจกับรายได้ปัจจุบัน มีเพียงร้อยละ 28.6 เห็นว่าชุมชนเพื่อนบ้านดีกว่าก่อนย้ายถิ่น และมีเพียงร้อยละ 26.5 ที่เห็นว่าสิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชนดีกว่าเดิม แรงงานย้ายถิ่นเหล่านี้มาเป็นแรงงานไร้ฝีมือ ส่วนหนึ่งอยู่ในภาคอุตสาหกรรมก่อสร้าง ได้รับค่าแรงงานขั้นต่ำในการดำรงชีวิต คนงานก่อสร้างเหล่านี้จำเป็นต้องพักอาศัยในบริเวณการก่อสร้างนั้น ๆ และมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ไม่ถูกสุขลักษณะ ด้วยเป็นอาคารชั่วคราวซึ่งใช้วัสดุที่ไม่คงทน การทำงานที่ไม่มีความปลอดภัย เสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุและความเจ็บป่วยได้ง่าย กล่าวได้ว่า มีคุณภาพชีวิตในระดับปานกลาง โดยปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของคนงานก่อสร้าง ได้แก่ ระดับการศึกษา ภูมิฐานะเดิม การรับผิดชอบในครอบครัว การสนับสนุนจากครอบครัว การได้รับการฝึกอบรมอาชีพ การย้ายถิ่น ขนาดของสถานประกอบการ และรายได้ ส่วนที่ควรปรับปรุงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของแรงงานก่อสร้างในเขตกรุงเทพมหานคร คือ การได้รับการตรวจสุขภาพอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง และพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านจิตใจให้ดีขึ้น ส่วนคุณภาพชีวิตด้านการทำงานของแรงงานก่อสร้างที่ดีคือ ด้านค่าจ้าง สวัสดิการ ความมั่นคงในการทำงาน ความเสมอภาคในการทำงาน จำนวนชั่วโมงในการทำงาน และความพึงพอใจในงานที่ตนทำ บทสรุป จากแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้น สามารถแสดงให้เห็นภาพรวมของแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมคุณภาพชีวิตประชากรแฝงกลุ่มผู้ใช้แรงงานก่อสร้างในเขตกรุงเทพมหานคร ดังแสดงในตารางที่ 3 ดังนี้

ตารางที่ 3 แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมคุณภาพชีวิตประชากรแฝงกลุ่มผู้ใช้แรงงานก่อสร้างในเขตกรุงเทพมหานคร

หัวข้อ	แนวคิด	งานวิจัย
คุณภาพชีวิต	นิสาร์ตน์ ศิลปเดช (2540)	ผดุงศักดิ์ ลิ้มกาญจนา (2548)
	ธณรุทธิ์ บุตรแสนคม (2540)	สมพจน์ กวางแก้ว (2547)
	Chandra and Sharma (2001)	นพพร เนื่องแก้ว (2546)
	Hughes (1990)	พรเพ็ญ วรสิทธิ์า (2544)
	Allen (1987)	สมใจ ฉัตรไทย (2543)

ตารางที่ 3 (ต่อ)

หัวข้อ	แนวคิด	งานวิจัย
คุณภาพชีวิตประชากรแฝง การพัฒนาคุณภาพชีวิต	Kondo (1985)	อภิชาติ จำรัสสุทธิรงค์ และการ์คอน เอฟ เดออง (2542) Paramio and Zofio (2008) Roxanne (2002) Winer (2000) Jirojanakul (2000) Ngambi (1999) Pieterse and Johannes (1997) ผดุงศักดิ์ ลิ้มกาญจนา (2548)
	วรวิทย์ หิรัญรักษ์ (2549)	
	ปราณีต ถาวร (2544)	
	วสุธร ตันวัฒนกุล (2543)	
	ณลินพัฒน์ ณรงค์กุล (2541)	
	Chandra and Sharma (2001)	
	Zhan (1992)	
	Social Science Research Council (1984)	
	สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2552)	
	กระทรวงวัฒนธรรม (2552)	
ประชากรแฝง	สำนักผังเมือง (2551)	
	กรมการปกครอง (2551)	
	ยศศักดิ์ คงมาก (2551)	
	วัชรียา โตสงวน (2550)	
ประชากรแฝง	อภิรักษ์ โกษะโยธิน (2548)	

ตารางที่ 3 (ต่อ)

หัวข้อ	แนวคิด	งานวิจัย
การย้ายถิ่นของแรงงาน	สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร	ดุยฉวี อายุวัฒน์ และคณะ (2549)
	ศาสตร์ (2543)	อภิชาติ จำรัสสุทธิรังค์
	สุมาลี ปิตยานนท์ (2545)	และการรื้อถอน เอฟ เดอจอง
	Vermeulen (2003)	(2542)
	Reisinger (2003)	
	Conway & Houtenville (2001)	
	Brown (1997)	
	Hugo (1994)	
	United Nations (1993)	
	Cackley (1993)	
	Ravenstien (1889)	
	Stark (1984)	
	Lee (1966)	
	Rain & Fei (1961)	
งานก่อสร้าง	ตันติ ชินานูวัตติวงศ์ (2549)	ผดุงศักดิ์ ลิ้มกาญจนา (2548)
	พนม ภัยหน่าย (2539)	รัฐธรรมนูญ แสงสุริยัน (2548)
	Barrie and Paulson (1992)	ศิริพร จีรวัดน์กุล (2541)
		ประสาร ศรีสุขชัยยา (2539)
การวิจัยอนาคตด้วยเทคนิค	จุลพล พูลภัทรชีวิน (2548)	
	Ethnographic Delphi	จุลพล พูลภัทรชีวิน (2546)
	Futures Research (EDFR)	Glenn (1994)
		Comish (1977)